2

LEX

FRISIONVM

SIVE

ANTIQVÆ

FRISIORVM

LEGES,

A reliquis Veterum Germanorum Legibus separatim editæ & NOTIS Illustratæ

A

SIBRANDO SICCAMA

ICTO.





FRANEKERÆ

Apud

IOANNEM LAMRINCK,

ORDINVM FRISIAE TYPOGR.

ANNO MDCXVII.



ILLVSTRIBVS
ET
INCLYTIS
FRISIAE
INTER FLEVVM
& LAVICAM
ORDINIBVS.

SIBRANDVS SICCAMA. J Ctus. S.



Ibellum hũc, seu potius Tabellam Legum Frisicarum, è grandi antiquitatum nostrarum naufragio divino beneficio servatã, & notis nostris pœnè sub manu natis illustratam, splendidissimo nomini vestro, Inclyti FRISIÆ Ordines, consecrare, & sub clypeo Magnitudinis vestræ in lucem dare,

visum fuit. Multa me incitant: præcipua, Materia ipsa, tum Magnitudinis vestræ respectus, & reverentia. Libellus est, aut pugillus potius, sed qui multa continet, quæ scire, vobis decorum, & patriæ illustrandæ esse, existimo. Nomē, Situm, Statum, Leges antiquas. Nomen attendimus? Frisii vocamur, quo à primâ gētis origine, inter veteres Germanos noti, ac Romanis formidabiles fuimus propter fortitudinem, & acre libertatis studium: tum Romanos, Olennio primopilari auctore, pro modico tributo, primo arma, agros: postremo corpora nostra ad servitium rapientes ipsi rapuimus, & patibulis adfiximus. Non vexilla legionum, et delecti auxiliariorū equites à L. Sempronio ex superiori provinciâ deducti, non vires à Cethego Labeone submissæ, vim, & audaciā gentis, non ingentis, sistere potuerunt, priusquam, fusis fugatisque Romanis, rupta fœdera, & fœda servitii mala vindicassent. Sycābri, Batavi, Bructeri, Tubantes, Chamavi, Ansivarii, & reliqui Finitimi populi, omnes antiqui nominis decus amisère: solis Frisiis sanctiore fato per tot succedentia secula ser-

vatum: & servabimus, si voluerimus; Situm inspicimus? Idem cœlum, solumque, eędem paludes monstrantur & æstuaria, in quibus ab Augusti seculo etiamnunc perannamus, & veteris gloriæ famam sustinemus: nonnũ quá victi à Romanis, sæpè lacubus saltubusque nostris relicti, non tam magnitudine nostrâ, quam quod extrema Imperii relinquere, quam inter sylvas, & paludes adversus ferocem populum militẽ periclitari maluêre. Enimverò cum Iulianus Imperator, Alemannis ad Argentoratum fœdâ internecione debellatis, universam poenè Germaniam in extremam solitudinem redegisset, & exercitu trans Rhenum ducto, Francos (qui Bataviam expulsis Batavis, Quadisque sui juris fecerant) ipsos Batavos, Tensteros, Chamavos, Ansivarios superatos, in legiones Romanas transcripsisset, continuisque Provincias dilectibus exhausisset: Majores nostri occasione usi proximas Chaucorum terras, ex quibus Franci sese effuderant, & finitimas regiones cultoribus vacuas, à Wisurgi Sindvalam usque, novis coloniis

(*) 3 implevêre,

implevêre vastusq; ille terrarum amplexus in jus, & nomen Frisicum concessit. Ac licet Franci ipsi post Gallias occupatas & Alemannos ad Tulpiacum pœnè excisos, Rhenoque transmisso, antiquas sedes quasi postliminio repetitum redirent, Frisiamque Galliæ finitimam temporis successu armis sibi subjicerent, mansit tamen honos, nomenque Regno Frisico (quippe à Regibus propriis, et, ut Tacitus inquit, infra libertatē regnabamur) ad illa usque tempora, queis Comites Hollandiæ vano prætextu Comitatus, beneficiario jure à Carolo simplice impetrati, paulatim multisq; cladibus, limites, viresque Imperii Frisici accidêre. Statum, & Libertatem consideramus? Eosdem populi Ordines mōstrat, qui Romanis temporibus fuère, quique nūc Rempublicam obtinetis. Nobiles, inquam, et Liberos, id est, primores vulgi, qui armentis, agris, latifundiis inter suos eminebant, &, ut Tacitus inquit, secundum dignationem, camporū spatia partitò implebant. Quos ipsos, & vos (Inclyti Ordines) longâ majorum serie, & antiquorum hærediorum possessionibus repræsentatis;

admissis.

admissis jamdudum civitatibus (nam veteres Germani agros non oppida colebāt) quæ robore & munimentis suis tanquam ossa & firmamenta reliquum Provinciæ Corpus fulciunt & tuentur. Sed & Leges ipsas consideremus. Comparatæ eas, Eminentissimi Proceres, cum iis, quæ Tacitus libro de Germania olim scripsit, quæq; ad Saxonica usq; tempora à quis vix seculum, et quadrantem abimus constāter et rigidè, quâ publicè, quâ privatim servavimus, an non eadem penè (paucis occasione Christianæ Religionis, et temporum fluxu mutatis) quæ Tacitus eo libello commemorat? Non libet ire per singula: ad mores, ritusque fortium, poenas pecuarias, amicitias vel simultates ab universâ familiâ susceptas, jus duelli, mulctarū partitiones, aliaque animum atque oculos vertamus, fatebimur herculè esse nos eosdē antiquos et liberos Frisios, qui Romanis inter reliquos Germaniæ populos noti, et celebrati fuimus. Hæc qui non admiratur et religiosâ vetustatis reverentiâ suspicit, de gene rem esse Frisium oportet. Hæc atq; alia cum hoc libello contineantur, impulit me respe-

ctus &

ctus & Magnitudinis vestræ reverentia, Inclyti & Liberi Ordines, eum vobis offerre &, quæ vetus forma est, L. M. Q. Illustri nomini vestro dedicare: hoc ipso quidem Comitiorum tempore, quibus MORE MAIORVM de pace, bello, foederibus, & summâ Reipublicæ in suffragia itis, leges conditis, dignitates tribuitis: prisca libertate & Autonomiâ. Quæ nunc magis emicat, & floreſcit cum induciarum duodecennalium occasione, ad veram, & Germanam illam libertatem rediimus: nulli Principũ obsequii vinculo astricti. Quod si ipsum, meque civem vestrum, et Frisium Illustri nomini vestro suppliciter devotum, in tuitionem, et Mundiburdum (prisca et Germana vox est) suscipere, et auctoritatis vestræ clypeo adversus Vitilitigatorum calumnias defendere dignemini, animum additis perficiendi ea, quæ Patriæ porrò illustrandæ adfecta tenemus. Quod rectat, Inclyti Proceres, et publicæ rei statumina, Deum Opt. Max. supplex precor, venerorque, ut acta, et consilia vestra ad salutem publicam dirigat, servetque vobis veterem

fortitudinem

fortitudinem & constantiam, quâ Maiores nostri AVREAM LIBERTATEM, quâ populis gentibusque nihil majus, nihil sanctius præstari potest, per tot secula, tot aspera bellorum nobis incolumem tradidêre. Quod futurum omninò auguror, si fidissimos publicæ fœlicitatis obsides RELIGIONEM, & CONCORDIAM servetis. Ita precor, ita voveo. BODELSWARDIA. X. Febr. ANNO ÆRÆ Christianæ MDCXVII.

PATRIAE FOELICITER.

SIBRANDVS SICCAMA.

(✱✱) AD

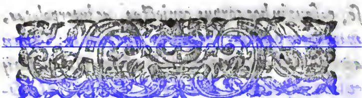
AD LECTOREM.

Antequam ipsas legum tabulas, notasq; nostras inspicis, benigne lector, quædam te monere in antecessum voluimus. Primum de ipsis legibus, quæ in duas tabulas divisæ. Prior ipsas leges Frisionū cōtinet, quales etiam Romanis temporibus fuêre, cui argumento esse possunt illæ, de Sortibus, de pœnis pecuniarijs, de inimicitia propinquorū, de duello, de litis, de mulctarum partitione, aliæque, quas Tacitus Germanis, quorum portio eramus, clarè tribuit. Multa tamen esse addita à Francorum Regibus, et ad Christianos ritus mutata, ipsa per se probant. Sed quis auctor? Parum certi adferre possumus. Heroldus, qui primus leges Germanicas publicavit, ad Theodoricum Francorum Regem Clodovei filium videtur referre, qui vixit rexitque ad annum C. DXXXI. At is nulla nobiscum bella gessit, quod sciam, nec Francis tum paruimus. Malo equidem ad Clotharium vel filium ejus Dagobertum referre circa A. C. DCXL. qui cum pro finibus tuendis, & Christi cultu reijciendo sæpè, & acriter pugnavimus. Ducere nos eo videntur præfationis verba Legi Salicæ præfixæ. Theodoricus Rex Francorum, cum esset Catalaunis,

elegit viros sapientes, qui in Regno suo legibus antiquis eruditi erant: ipso autem dictante, jussit conscribere Legem Francorũ, Alemannorum, Bojoariorum, & unicuique genti, quæ in ejus potestate erat, secundum consuetudinem suam, addiditque addenda, & improvisa & incomposita resecavit, & quæ erant secundum consuetudinem paganorum, mutavit secundum Legem Christianorum. Et quicquid Theodoricus Rex propter vetustissimam paganorum consuetudinem emendare non potuit, Posthæc Hildebertus Rex inchoavit corrigere: sed Clotharius Rex perfecit. Hæc omnia Dagobertus Rex gloriosissimus per viros Illustres Claudium, Chadoinum, Domanum & Agilolphum renovavit, & omnia veterum legum in melius transtulit, unicuique quoque genti scriptum tradidit.

Altera tabula complectitur Additiones Sapientum Saxmundi, & Wlemari, quæ incipiunt pag. 35. de quibus in Notis diximus, quæ sunt quasi veterum legum interpretationes. Universim. Illud verum est, singulas provincias inter Wisurgim, Lavicam, Flevum, & Sinduadam leges suas peculiares habuisse, easque

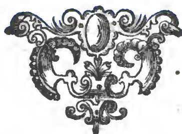
se, easque in hoc corpus conjectas, ac interpolatas, maximam partem, sine ordine, sine judicio: Tamen antiquitatis veneratione suspiciẽdas. His auctarij vicem adjecimus STATVTA OPSTALBOMICA *A. C.* M CCC. XXIII. *in publicis omnium Ordinum Comitijs condita, propter vetustatem, & quod nobis statum Reipublicæ & libertatis, qui circa ea tempora fuit, egregiè repræsentent. In eadem Notas quoque scripsimus, sed certis de caussis nunc non vulgamus: Prodibunt tamen proximâ occasione, & aliâ veste. Exemplar quo usus sum, habui beneficio Nobilissimi et Doctissimi viri* VPKONIS A BVRMANIA, *harum rerum peritißimi, cum quo mihi vetus, et constans, dum vixit, amicitia; nunc mortui manibus quietem adprecor, & te salvere jubeo.*



INDEX CAPITVM.

ADDI-

ADDITIO SAPIENTVM.



INCIPIT LEX FRISIONUM

ET

HÆC EST SIMPLA COMPOSITIO

DE

HOMICIDIS TIT. I.

Paragraph. I.

SI nobilis nobilem occiderit Lxxx. Sol. comp. de quâ mulcta duæ partes ad hæredem occisi, tertia ad propinquos ejus proximos pertineat.

II.

Et si negaverit se illum occidisse, adhibitis secum XI. ejusdem conditionis hominibus, juret.

III.

Si nobilis liberum occiderit Sol. LXII. & unum denarium solvat, & si negaverit cum VII. sacramentalibus juret.

Inter Laubachi & Vuisaram cum V & Cisfli similiter.

IV.

Si nobilis litum occiderit XXVII Solid. uno denario minus componat domino suo & propinquis

 occisi

occisi Sol. ix exceptâ tertia parte unius denarij, & si negaverit, cum tribus juratoribus se excuset.

Inter Laubachi & Vuisaram & Cisfli cum duobus, inter Vuisaram & Laubachi & Cisfli cum XXIII. iuret.

V.

Si liber nobilem occiderit Lxxx. Sol. componat, aut si negaverit, cum XVII. juret.

VI.

Si liberum occiderit Sol. LIII. & unum denarium solvat, aut si negaverit, cum undecim sacramentalibus juret.

VII.

Si litum occiderit Solid. XXVII. uno denario minus componat domino suo & propinquis occisi Sol. IX. excepta tertia parte unius denarij, & si negaverit, cum quinque sacramentalibus juret.

VIII.

Si litus nobilem occiderit, similiter Lxxx. Solid. componat aut, si negaverit cum trigintaquinque juratoribus suæ conditionis se excuset.

Inter Laubachi & Vuisaram & Cisfli cum XLVIII. iuret.

IX.

Si liberum occiderit solid. LIII. & unum denarium solvat & si negaverit cum vigintitribus sacramentalibus juret.

X.

Si litum

Si litum occiderit Sol. XXVII. uno denario minus componat domino suo, & propinquis occisi solidos IX, excepta tertia parte unius denarij, & si negaverit, sibi duodecimus juret.

Inter Fli & Sincfalam Vueregildus nobilis C. Solidi, liberi. L. liti. XXV. solid. denarij III. *novæ monetæ. Inter Laubachi & Vuisaram Vueregild. nobilis CVI. solidi & duo denarij liberi LIII. solidi & denarium. Liti XXVI. dimidius tremissis.*

XI.

Siquis homo sive nobilis, sive liber, sive litus, sive etiam servus alterius servum occiderit, componat eum, juxta quod fuerat adpretiatus, & dominus eius ipsius pretij eum fuisse sacramento suo juraverit.

XII.

Quod si quælibet ex prædictis personis hoc homicidium se perpetrasse negaverit juxta quod summa pretij occisi mancipij fuerit æstimata majori vel minori sacramento, se excusare debebit.

Inter Laubachi & Vuisaram suam habet compositionem.

XIII.

 Si servus

Si servus nobilem seu liberum aut litum nesciente domino occiderit, dominus eius, cujuscunque conditionis fuerit, homo, qui occisus est, juret hoc se non jussisse & mulctam eius pro servo, bis simplum componat.

XIV.

Aut si servus hoc se iussu domini sui fecisse dixerit, & dominus non negaverit, solvat eum, sicut manu sua occidisset, sive nobilis, sive liber, sive litus sit.

XV.

Et si servus, hoc se perpetrasse negaverit dominus eius juret pro illo.

XVI.

Si nobilis erat, qui occisus est, & nobilis ille, cuius servus est, cum tribus sacramentalibus iuret.

XVII.

Si liber erat qui occisus est, duas partes prædicti sacramenti cum duobus nobilibus, & uno libero iuret.

XVIII.

Si litus erat ipse medietatem sacramenti cum uno lito iuret.

XIX.

Si dominus servi liber erat & nobilis, qui occisus est sua sexta manu, pro servo sacramentum perficiat.

XX.

Si suæ conditionis id est liber erat, cum tribus æquè liberis juret.

XXI.

Si litus erat cum uno libero sacramentali iuret.

Inter Laubacum & Vuisaram, dominus, servi non iuret, sed componat eũ ac si ipse eum occidisset. FOR-

FORRESNI TIT. II.

PARAGRAPH. I.

SI nobilis nobilem per ingenium alio homini ad occidentem exposuerit, & is, qui eum occidit, patria relicta profugerit, qui eum exposuit tertiam partem leudis comp.

II.

Si verò homicida non fugerit, nihil solvat, sed tantum inimicitias propinquorum hominis occisi patiatur, donec quomodo potuerit, eorum amicitiam adipiscatur.

III.

Si autem hoc fecisse dicitur, & negaverit, cum tres sacramentalibus iuret. Si ille, qui hominem occidit, profugium fecit. Sin verò homicida infra patriam est, expositor nihil iuret, sed tantum inimicitias propinquorum occisi hominis patiatur, donec cum eis quoquo modo potuerit, in gratiam revertatur.

IV.

Si nobilis liberum hominem exposuisse dicitur tertiam partem leudis eius comp. Si extra patriam fugit, qui hominem occidit: Si verò infra patriam est nihil solvat, quod si negaverit similiter, sicut de nobili sacramentum iuret tertia sacramenti portione adempta propter viliorem personam liberi hominis.

V.

6 Si de lito idem ſcelus ei imputetur,& homicida defuerit, ut ſuperius de libero ſacramentum perficiat adempta ipſius ſacramenti dimidia portione ſolvens tertiam portionē leudis ejus,ſi negare non potuerit,& ſi is,qui eum occidit infra patriā fuerit, ſicut ſuperius diximus expoſitor,nec juret nec leudem ſolvat, ſed inimicitias propinquorum occiſi patiatur, donec ſecum eis reconciliet.

VI.

Si liber in nobilem hominem tale ſcelus dicitur perpetraſſe ſimiliter ut nobilis ſacramento ſe excuſet,addita ſuper ſacramentum, quod nobilis jurare debet ipſius ſacramenti tertia portione, aut ſi negare non potuerit, & homicida defuerit, ſolvat tertiam partem leudis ejus, ſi verò homicida infra patriam fuerit nec juret, nec aliquid ſolvat, ſed tātum inimicitias propinquorum occiſi patiatur donec cum eis in gratiam revertatur.

VII.

Si verò de libero idem ſcelus illi imputetur, ſibi quarto ſacramentum juret, vel ſi homicida profugerit,tertiam portionem leudis ejus componat, ſi negare non potuerit. Si verò homicida infra patriam eſt nec juret nec aliquid ſolvat, ſed tantū ut ſuperius faidoſus permaneat donec, in gratiam cum propinquis occiſi revertatur.

VIII.

Si de lito idem agitur adempta ſacramenti dimidia portione jurare debebit: aut ſi negare non potuerit, & homicida profugium fecit,ut ſuperius diximus, tertiam portionē leudis ejus componat. Si verò homicida profugium non fecit, expoſitor

nec iu-

nec juret nec aliquid solvat, sed tantum ut superius inimicitias propinquorum occisi patiatur.

IX.

Si litus de nobili homine eodem scelere fuerit incriminatus, juret medietate majori sacramento quamlibet de nobili jurare debeat. Aut si negare non potuerit, & homicida defuerit, omnia ut superius de alijs personis scripta sunt, impleat, quod si de libero idem scelus ei imputetur medietate majori sacramento juret quod liber de libero jurare debeat: aut si negare non potuerit, & homicida profugerit, tertiam portionem leudis componat, & omnia, ut superius dicta sunt implere compellatur,

X.

Si de lito fuerit incriminatus, sua quarta manu sacramentum perficiat, aut si negaverit & homicida profugerit, ea quæ superius scripta sunt, per ordinem impleat.

HÆC VLEMARVS *addidit.*

SI quis servum aut ancillam, caballum, bovem, ovem, vel cujuscunque generis animal vel quod cunque homo ad usum necessarium in potestate habuerit, arma, vestem, utensilia quælibet, & pecuniam alij ad auferendum exposuerit, Si ille, qui abstulit patria profugerit, expositor tertiam portionem compositionis exsolvat, aut si negare voluerit,

rit, majori vel minori ſacramento, prout qualitas pecuniæ fuerit, ſe excuſare debet. Si qui abſtulit, non profugit, expoſitor, nec iuret nec ſolvat, ſed tantum inimicitias portet eius, cuius pecuniam abſtulit.

THIVBDA TIT. *III.*

PARAGRAPH. I.

Si nobilis furtum quodlibet dicitur perpetraſſe, & negare voluerit cum quinque ſacramentalibus juret.

II.

Aut ſi negare non potuerit quod abſtulit in duplum reſtituat, & ad partem Regis Lxxx. Solid. pro freda componat, hoc eſt Vueregildum ſuum.

III.

Si liber furti arguatur, & negare voluerit ſua ſexta manu cum æquè liberis juret aut ſi confeſſus fuerit rem, quam abſtulit in duplum reſtituat, & ad partem Regis pro fredo Vueregildum ſuum.

IV.

Litus conditionem ſuam per omnia ſimiliter faciat, id eſt ſua ſexta manu juret, vel, quod abſtulit in duplum reſtituat, & Vueregildum ſuum.

V.

Si ſervus furti reus eſſe dicatur, dominus ejus in veſtimento ſuo ſacramentum pro illo perficiat.

VI.

Aut ſi res grandis erat in reliquijs juret, ſervum

aut ad

aut ad judicinm Dei in aqua ferventi examinet,

VII.

Quod si servus in judicio approbatus apparuerit, vel confessus fuerit, quanti res, quæ ablata fuerit, æstimabitur tantum dominus pro servo componat, & servus vapulet, nisi dominus quatuor solidis corium eius redimere voluerit.

VIII.

Si quis in furto deprehensus fuerit, & ab ipso, qui eum deprehendit, furti arguatur, & negaverit, juret uterque solus, & ad examinationem ferventis aquæ judicio Dei probandus accedat: Si ille, qui fur esse dicitur fuerit convictus, componat Veregildum suum ad partem Regis, & manum Lx. solid. redimat, & in simplo furti compositionem exsolvat.

IX.

Si verò is, qui alium furem interpellavit, falsò eũ calumniatus est, & in judicio ferventis aquæ fuerit convictus Lx. solidis manum suam redimat.

DE SERVO

Aut Iumento Alieno Occiso Tit. IIII.

PARAGRAPH. I.

SI quis servum alterius occiderit, componat eum juxta quod à domino eius fuerit æstimatus.

II.

Similiter equi & boves, oves, capræ, porci &

quicquid mobile in animantibus ad usum hominum pertinet usque ad canem ita solvantur prout fuerint à possessore earum adpretiata.

III.

Aut si negaverit iuxta quod judex dictaverit, iuret.

Hoc inter Laubaci & Cincfalam.

IV,

Canem acceptoricium vel braconem parvum, quem barmbraccum vocant III. solid. componat.

V.

Eum autem, qui lupum occidere solet, duobus solidis.

VI.

Qui lacerare lupum, & non occidere solet, duobus solidis.

VII.

Canem custodem pecoris solido componat.

Trans Laub: canem acceptorem VIII. Barmbracum XII. Custodem pecorum vel domus IIII. qui lupum lacerat.

VIII.

Illum verò, qui nihil facere solet, sed tantùm in curte aut in villa jacet uno tremisse componat.

DE

DE HOMINIBVS

Qui sine compositione occidi possunt.

TIT. V.

Paragraph. I.

CAmpionem,& eum,qui in prælio fuerit occisus & adulterum & furem, si fossa, qua domũ alterius effodere conatur, fuerit repertus, & eum, qui domum alterius incendere volens facem manu tenet, ita ut ignis tectum vel parietem domus tangat: qui fanum effregit, & infans ab utero sublatus, & enecatus à matre.

II.

Etsi hoc quælibet fœmina fecerit, leudem suam Regi componat,& si negaverit cum V. iuret.

DE CONIVGIIS

IGNORATIS. TIT. VI.

PARAGRAPH. I.

SI libera fœmina lito nupserit nesciens eum litum esse, & ille postea de capite suo, eo quod litus sit, fuerit calumniatus, quod postquam eum litum esse rescivit, cum eo non concumberet, ipsa

libera permaneat, & filij, quos procreavit.

II.

Si verò iurare non poſſit in compoſitionem mariti ſui una cum filijs ſuis tranſeat.

DE BRAND.

TIT. VII.

PARAGRAPH. I.

SI quis domum alterius incenderit, ipſam domum & quicquid in ea concrematum eſt in duplo componat.

II.

Si autem dominum domus flammis ex ipſa domo egredi compulit, & egreſſum occidit, componat eum novies cuiuſcunque fuerit conditionis, ſive nobilis ſive liber ſive litus ſit. Hæc conſtitutio ex edicto Regis proceſſit.

Trans Laubaci in fredam novies componit Vueregildum ſuum.

DE NOTNVMFLI

TIT. VIII.

PARAGRAPH. I.

Si quis

SI quis rem quamlibet vi rapuerit, in duplum eam restituere compellatur, & pro freda Solid, XII. componat, hoc est, XXXVI. denarios.

Trans Laubaci in simplo componat.

II.

Et pro freda Vueregildum suum.

DE FARLEGANI

TIT. IX.

PARAGRAPH. I.

SI Fœmina qualibet homini cuilibet formicando se miscuerit componat ad partem Regis Vueregildum suum. Hoc nobilis & libera faciant.

II.

Lita verò ad partem domini sui.

III,

Si verò ancilla & virgo erat, cum quislibet homo mœchatus est, componat is, qui eam violavit domino eius solidos IIII hoc est denarios XII.

IV.

Si autem ab alio prius fuit constuprata sol, *III.*

V.

Si verò tertius hic erat, qui tunc eam violavit, duos solidos.

VI,

Si verò quartus, solidum unum.

VII.

Si quintus, tremiſſem unum, tantum componant, id eſt, culpabilis tremiſſem.

VIII.

Si quis puellam virginem rapuerit, & violatam demiſerit, componat ei Vueregildum eius, ſive nobilis ſive libera fuerit ad ſatisfactionem, & ad partem Regis ſimiliter.

IX.

Tertium Vueregildum patri, ſive tutori puellæ.

X.

Si verò puella lita fuerit, ſatisfaciat ei ſimiliter ſolutione Vueregildi ſui, & domino eius decem ſolidos componat.

XI.

Si liberam fœminam extra voluntatem parentũ eius vel eorum, qui poteſtatem eius habent, uxorem duxerit, componat tutori eius, ſolid. xx. id eſt, denarios Lx.

XII.

Si autem nobilis erat fœmina ſolid. xxx.

XIII.

Si lita fuerit ſolid. x. domino eius perſolvere cogatur.

Inter Laubachi & Vuiſaram Fluvium talis eſt conſuetudo.

XIIII.

Si nobilis ſeu liber libero vi aliquid abſtulerit aut ipſum, aut aliud ſimile in locum reſtituat. & xxIII. ſolid. pro facti ſcelere componat & Vueregildum ſuum ad partem Regis cogatur exſolvere.

XV.

XV.

Si autem nobilis vel liber nobili vi aliquid abstulerit medietate majori compositione facinus rogatur emendare & Vueregildum suum, ut superius, ad partem Regis exsolvat.

XVI.

Inter litos vis facta medietate minori compositione solvenda est. Insuper Vueregildum suum ad partem Regis.

XVII.

Si servus vi aliquid sustulit, dominus ejus pro illo quantitatem rei sublatæ componat, ac si ipse sustulisset, & pro Vueregildo servi IIII. solid. hoc est denarios XIIII, ad partem Regis componat.

DE TESTIBVS

TIT. X.

PARAGRAPH. I.

SI quis homo super reliquijs sanctorum falsum sacramentum juraverit, ad partem Regis Vueregildum suum componat, & alio Vueregildo manum suam redimat de conjuratoribus ejus unusquisque Vueregildum suum persolvat.

DE LITO

TIT XI.

PARAGRAPH. I.

Si

SI liber homo spontanea voluntate vel forte necessitate coactus nobili seu libero, seu etiam lito in personam & in servitium litis se subdiderit, & postea se hoc fecisse negare voluerit, dicat ille, qui eum pro lito habere visus est. Aut ego te nunc conjuratoribus meis sex vel septem vel decem vel duodecim, vel etiam viginti, sacramento meo mihi litum faciam, vel tu cum tuis conjuratoribus de mea potestate te debes excusare. Si ille tunc jurare velit, juret, & servitute liberetur. Si autem jurare noluerit, ille qui, cum possidere videbatur, juret, sicut condixit, & habeat illum sicut cœteros litos suos.

II.

Si litus semet ipsum propria pecunia à domino suo redemerit, & unum vel duos vel tres, vel quotlibet annos in libertate vixerit, & iterum à domino de capitis sui conditione fuerit calumniatus, dicente ipsi domino: Non te redemisti, nec ego te libertate donavi? Respondeat ille: Aut tu cum juratoribus tuis sex vel duodecim vel viginti, vel etiam si triginta dicere voluerit, me tibi sacramento tuo ad servitutem acquire; aut me cum meis juratoribus tantis vel tantis ab hac calumnia liberare permitte. Si ille qui dominus eius fuerat cum totidem hominibus, quorum ei propositi sunt, jurare velit, conquirat eum sibi ad servitutem, sin autem juret alter, & in libertate permaneat.

III.

Si autem calumniator, aut illa cui calumnia irrogata

rogata est se solum ad sacramenti mysterium perficiendum protulerit & dixerit. Ego solus jurare volo, tu si audes, nega sacramentum meum, & armis mecum contende. Faciant etiam illud, si hoc eis ita placuerit, juret unus, & alius neget, & in campum exeant. Hoc & superiori capitulo constitutum est,

DE DELICTO.

SERVORVM.

TIT. XII.

PARAGRAPH. I.

SI servus rem magnam quamlibet furasse dicatur, vel noxam grandem perpetrasse, dominus ejus in reliquijs sanctorum pro hac re jurare debet.

II.

Si verò de minoribus furtis & noxis à servo perpetratis fuerit interpellatus in vestimento vel pecunia jurare poterit.

DE STVPRO ANCILLARVM.

TIT. XIII.

PARAGRAPH. I.

QVI cum ancilla alterius, quæ nec mulgere nec molere solet, q̃ bortmagad vocant, mœchatus fuerit, solid. XII. mulctam domino ejus cogatur exsolvere.

DE HOMINE
IN TVRBA OCCISO.
TIT. XIV.
PARAGRAPH. I.

SI homo quiſlibet in ſeditione aut turba populi fuerit interfectus, nec homicida poterit inveniri propter multitudinem eorum, qui aderant, licet ei, qui compoſitionem ipſius quærere vult de homicidio uſque ad ſeptem homines interpellare, & unicuique eorum crimen homicidij objicere, & debet unuſquiſque eorum ſua duodecima manu objecti criminis ſe purificare ſacramento. Tunc ducendi ſunt ad baſilicam & ſortes ſuper altare mittere, vel ſi juxta Eccleſiam fieri non potuerit ſuper reliquias ſanctorum. Quæ ſortes tales eſſe debent. Duo tali, de virga præciſi, quos tenos vocant, quorum unus ſigno crucis ignoſcatur: alius purus dimittitur, & lana mũdo obvoluti ſup altare ſeu reliquias mittuntur, & præsbyter ſi adfuerit, vel ſi presbyter deeſt, puer quilibet innocens unum de ipſis ſortibus de altari tollere debet, & interim Deus exorandus, ſi illi ſeptem, qui de homicidio commiſſo juraverunt verum juraſſent, evidenti ſigno oſtendat. Si illum qui cruce ſignatus eſt ſuſtulerit, innocentes erunt, qui juraverunt, ſi verò alterum ſuſtulit tunc unuſquiſque illorum ſeptem faciat ſuam ſortem id eſt tenum de virga, & ſignet ſigno

ſigno ſuo ut eum tam ille quam cœteri qui circum ſtant cognoſcere poſſint, & obvolvant lana munda, & altari ſeu reliquijs imponantur, & præsbyter ſi adfuerit, ſi verò non, ut ſuperius puer innocens unumquemque illorum ſingillatim de altari tollat, & ei, qui ſuam ſortem eſſe cognoverit, rogat, cuius ſortem extremam eſſe contigerit, ille homicidij compoſitionem perſolvere cogatur, cæteris, quorum ſortes prius levatæ ſunt, abſolutis.

II.

Si autem in prima duarum ſortium miſſione illam, quæ crucis ſigno notata eſt, ſuſtulerit, innocentes erunt, ſicut prædiximus, ſeptem qui juraverunt & ille ſi velit alios de eodem homicidio interpellet, & quicunque interpellatus fuerit ſua duodecima manu perfectorio ſacramento ſe debet excuſare, & in hoc interpellatori ſufficiat: nec ulterius ad ſortem quemlibet compellere poteſt.

Hæc lex inter Laubachi & Flehum cuſtoditur, cæterum inter Flehum & Sincfalam Fluvium pro huiuſmodi cauſa talis eſt conſuetudo.

III.

Is qui compoſitionem homicidij quærit in reliquiis ſanctorum juret ſe non alium de hac re interpellaturum, niſi eos, qui ei ipſius homicidij ſuſpecti ſunt, & tunc unum vel duos vel etiam tres aut quatuor vel quotlibet fuerint, qui eum, qui occiſus eſt, vulneraverunt, de homicidio interpellet.

Sed quamvis viginti, vel etiam triginta fuerint, non tamen amplius, quam ſeptem interpellandi ſunt, & unuſquiſque eorum, qui interpellatus eſt ſua duodecima manu juret, & ſe poſt ſacramentum judicio Dei examinandum, ferventi aqua innocentem oſtendat, qui primus juravit, primus ad judicium exeat, & ſic per ordinem, cum judicio probatus inventus fuerit, compoſitionem homicidij perſolvat, & ad partem Regis bis Vueregildum ſuum. Cæteri conjuratores ſicut ſuperius de perjuris dictum eſt.

De eadem re inter Laubachi & Vuiſaram Fluvium talis eſt conſuetudo.

IV.

Ille qui compoſitionem homicidij quærit unum hominem interpellet homicidam eum proximi ſui vocans, & eum leudem occiſi debet perſolvere. & ille ſi reſponderit, & dixerit ſe velle cum conjuratoribus ſuis ſacramento ſe purgare, dicat ille, qui homicidam eum interpellavit, ſe in placito publico eum interpellare velle, & ita faciat, interpellet eum in placito coram judicibus, & ille, qui interpellatus eſt, ſi negare non poterit alium qui ſibi objectum homicidij reum oſtendat, qui ita facere debet.

V.

Producat hominem quem voluerit, & juret quod ille homo homicidij, de quo ego interpellatus ſum

ſum reus eſt, tenens eum per oram ſagi ſui: Ille autem, ſi hoc ſacramentum negare velit, juret, & contra ipſum cum armis ſuis in campum procedat, & uter in ipſo certamine convictus fuerit, & ſibi concrediderit, ſolvat leudem occiſi.

VI.

Si autem occiſus fuerit, hæres eius proximus homicidij compoſitionem exſolvat.

VII.

In hac tamen contentione licet unicuique pro ſe campionem mercede conducere, ſi eum invenire potuerit. Si campio, qui mercede conductus eſt occiſus fuerit, qui eum conduxit Lx. ſol. id eſt libras tres ad partem Regis comp. inſuper & leudem occiſi hominis exſolvat.

Et hoc in eadem regione taliter obſervatur.

DE COMPOSITIONIBVS *Vuergildo.* *Tit. xv.*

PARAGRAPH. I.

Compoſitio hominis nobilis libræ xi. per veteres denarios.

II.

Compoſitio liberi, libræ v. & dimidia per veteres denarios.

III.

Compoſitio liti libræ II. & unciæ IX, ex qua duæ partes ad dominũ, tertia ad propinquos eius.

IV.

Compoſitio ſervi lib. I. & unciæ IIII. & dimidia.

Inter Laubachi & Sincfalam.

DE FREDO.

TIT. XVI.

PARAGRAPH. I.

DE homicidio ad partem dominicam pro freda xxx. ſolid. componuntur, qui ſol. tribus denarijs conſtat.

HIC BANNVS EST.

TIT. XVII.

PARAGRAPH. I.

SI quis in exercitu litem concitaverit, novies damnum, quod effecit, componere cogatur, & ad partem dominicam novies fredam perſolvat.

II.

Qui in curte ducis in Eccleſia aut in atrio Eccleſiæ ho-

ſiæ hominem occiderit, novies Vueregildum eius componat, & novies fredam ad partem dominicã.

III.

Si quis Legatum Regis vel Ducis occiderit ſimiliter novies illum componat, & fredam ſimiliter novies ad partem dominicam.

IV.

Qui manu collecta hoſtiliter Villam vel domum alterius circumdederit, ille qui cæteros collegit & adduxit Vueregildum ad partem Regis componat, & qui eum ſecuti ſunt unuſquiſque ſolid. XII. ei cui damnum, ſi etiam damnum illatum eſt, in duplo emendetur.

Vltra Laubachi verò in ſimplo.

V.

Qui mancipium in paganas gentes vendiderit, Vueregildũ ſuum ad partẽ Regis ſolvere cogatur.

DE DIE DOMINICO.

TIT. XVIII.

PARAGRAPH. I.

QVi opus ſervile die dominico fecerit ultra Laubachi ſolid, XII. in cæteris locis Friſiæ IIII. ſolidos culpabilis judicetur.

II.

Si ſervus hoc fecerit, vapulet, aut Dominus eius IIII. ſolid. pro illo componat.

DE

DE PARRICIDIIS.

Tit. XIX.

PARAGRAPH. I.

SI quis patrem suum occiderit, perdat hæreditatem, quæ ad eum pertinere debebat.

II.

Si quis fratrem suum occiderit, solvat eum proximo hæredi, sive filium aut filiam habuerit, aut si neuter horum fuerit, solvat patri suo vel matri suæ vel fratri vel etiam sorori suæ, quod si nec una de his personis fuerit, solvat eum ad partem Regis.

DE MORDRITO.

TIT. XX.

PARAGRAPH. I.

QVi obsidem occiderit novies eum componat.

II.

Si quis hominem occiderit & absconderit, quod Mordritum vocant, novem Vueregildos componat, aut si negaverit cum xxxv. juret.

III.

Si servus dominum suum interfecerit, tormentis interficiatur,

DE

DE PLAGIO.

TIT. XXI.

Paragraph. I.

SI quis hominem vel nobilis nobilem aut liberum aut liber liberum, vel liber liberum, vel liber nobilem extra patriam vendiderit comp. eum ac si ab ipso fuisset interfectus, aut eum ab exilio revocare studeat. Si verò qui venditus fuit, reversus fuerit, & eum, qui se vendiderat, de facinore convenerit comp. ei bis iuxta quod fuerat adpretiatus & solid. XII. ad partem Regis componat.

Vltra Laubachi verò Vueregildum suum.

DE DOLG.

TIT. XXII.

PARAGRAPH. I.

SI quis alium per iram in capite percusserit, & eũ surdum efficiat XXIIII. solid. comp.

II.

Si mutus efficiatur, sed tamẽ audire possit, XVIII. solid. componat. D *III.*

III.

Si quis alium ita percusserit, quod durlegi vocant, dimidium solid. comp.

IV,

Si autem sanguinem fuderit componat solid. I.

V.

Si eum percusserit ut testa appareat, cum duobus solid. componat.

VI,

Si os perforatum fuerit, duodecim solid. comp.

VII.

Si membranam qua cerebrum continetur gladius tetigerit. XVIII. solid. componat.

VIII.

Si ipsa membrana rupta fuerit, ita ut cerebrum exire possit, XXIIII. solid. componat.

IX,

Si quis alteri aurem abſciderit, duodecim solid. componat.

X.

Si nasum absciderit, XXIIII. componat.

XI.

Si summam jugam frontis quis ictu transversam inciderit duobus solidis componat.

XII.

Si subteriorem inciderit IIII. solid. componat.

XIII.

Si tertiam quæ juxta oculos est, duobus solidis componat.

XVI.

Si su-

Si ſupercilium inciderit, duob.ſolid.componat.

XV.

Si palpebram aut ſuperiorem aut ſubteriorem vulneraverit, duobus ſolidis componat.

XVI.

Si naſum tranſpunxerit,xv. ſolidis componat.

XVII.

Si granonem ictu percuſſam præciderit, duobus ſolidis componat.

XVIII.

Si maxillam inciderit, VI. ſolidis componat.

XIX.

Si unum dentem de interioribus excuſſerit duobus ſolidis componat.

XX.

Si unum ex angularibus dentibus excuſſerit, tribus ſolidis componat.

XXI.

Si de molaribus, unum excuſſerit, quatuor ſolidis componat.

XXII.

Si jugulum inciſum fuerit IIII.ſolid.componat.

XXIII.

Si coſtam tranſverſam inciderit, duobus ſolidis componat.

XXIV.

Si brachium ictu ſupra cubitum confractum fuerit, duodecim ſolidis componat.

XXV.

Si infra cubitum unum oſſium confractum fuerit, XII. ſolid. componat.

XXVI

Si utraque ossa fracta fuerint, duodecim solidis componat.

XXVII.

Si manus in ipsa junctura, quo brachio adhæret, abscissa fuerit, xlv. solidis componat.

XXVIII.

Si pollicem absciderit, tredecim solidis & uno tremisse componat.

XXIX.

Si indicem absciderit, VII. solidis componat.

XXX.

Si medium absciderit, uno tremisse minus septem solidis componat.

XXXI.

Si annularem absciderit, VIII. solid. componat.

XXXII.

Si minimum absciderit, sex solidis componat.

XXXIII.

Si totos quinque digitos absciderit, xlI. solidis componat.

XXXIV.

Palma manus abscissa, quatuor solidis componatur.

XXXV.

Si quislibet digitus ex quatuor longioribus in superioris articuli junctura ita percussus fuerit, ut humor ex vulnere decurrat, quod lidu uvagi dicunt, I. solid. componat.

XXXVI.

Si in subteriori articulo hoc contigerit, duobus solidis

ſolidis componat.

XXXVII.

Si in tertio articulo fuerit, tribus ſolidis componat.

XXXVIII.

Si junctura manus & brachij hoc evenerit, quatuor ſolidis componat.

XXXIX.

Si in cubito idem evenerit, quatuor ſolidis componat.

XL.

Si in ſummitate, qua brachium ſcapulæ jungitur, evenerit, quatuor ſolidis componat.

XLI

Si in pollicis ſuperioris articuli junctura fuerit, duobus ſolidis componat.

XLII.

Si inferiori, tribus ſolidis componat.

XLIII.

Si ad juncturam brachij & pollicis fuerit, quatuor ſolidis componat.

XLIV.

Si in cubito, quatuor ſolidis, ſi in junctura ſcapulæ ſimiliter, quatuor ſolidis componat.

XLV.

Si quis oculum alterius ita percuſſerit, ut eo ulterius videre non poſſit, viginti ſolidis & duos tremiſſes componat.

XLVI.

Si totum oculum eruerit, medietatem Vueregildi ſui componat.

XLVII.

Si quis alium pectus foraverit, duodecim ſolidis componat.

XLVIII

Si præcordia, id eſt herthamon gladio tetigerit, XVIII. ſolidis componat.

XLIX.

Si præcordia perforaverit, viginti quatuor ſolidis componat.

L.

Si membranam, qua jecor & ſplen pendent, quod mithridi dicitur, XVIII. ſolidis componat.

LI.

Si illud perforaverit, XIIII. ſolidis componat.

LII.

Si in ventrem vulneraverit, XII. ſolid. componat.

LIII.

Si botellum vulneraverit, XVIII. ſi perforaverit, XXIIII. ſolidis componat.

LIV.

Si contra ſtomachum vulneraverit, XII. ſolidis componat.

LV.

Si ſtomachum tetigerit gladio, ut vulneretur, XVIII. ſi perforatus fuerit 24. ſolidis componat.

LVI.

Si botellus de vulnere proceſſerit, & iterum interius remittitur IIII. ſolid, ſupra compoſitionem vulneris componat. Si de adipe aliquid preſſerit, ut præcidatur, IIII. ſolidis componat.

LVII.

LVII.

Si veretium quis alium abſciderit, Vueregildum ſuum componat.

LVIII.

Si unum teſticulum excuſſerit, dimidium Vueregildum. Si ambo, totum componat.

LIX.

Si teſticulus exierit per vulnus, & iterum remittitur in locum ſuum VI. ſolidis ſupra compoſitionem vulneris componat.

LX.

Si coxam ſupra genu vulneraverit, & os transverſum fregerit.

LXI.

Si tibia ſubtus geniculo media inciſa fuerit, VI. ſolidis componat. Si tota, *12.* ſolidis componat.

LXII.

Si pes totus abſciſſus fuerit, quatuordecim ſolidis componat.

LXIII.

Si pollicem pedis abſciderit 8. ſolid. componat. Si proximum digitum 7. Si tertium 6. Si quartum 5. Si quintum 4. ſolidis componat. Reliqua pars pedis, quæ inter tibiam & digitos eſt, quindecim ſolid. componatur.

LXIV.

Si humor per articulos digitorum decurrerit, ſicut ſuperius, de manu ſcriptum eſt, ita & in pede componatur.

LXV.

Si quis alium iratus per capillos comprehenderit, duobus ſolidis componat, & pro freda quatuor ſolidis ad partem Regis.

LXVI.

LXVI.

Vulnus, quod longitudinem habeat, quantum inter nec pollicem & complicati indicis articulum ſpannum impleat, quatuor ſolidis componatur, quod integræ ſpannæ longitudinem habuerit, hoc eſt, quantum index & pollex extendi poſſunt, ſex ſolidis componat.

LXVII.

Quod inter pollicem & medij digiti ſpannum longum fuerit tredecim ſolidis componat.

LXVIII.

Quod à cubito uſque ad juncturam manus longitudine fuerit, duodecim ſolvat.

LXIX.

Quod à cubito uſque ad ſummitatem pollicis longum fuerit, octodecim ſolidis componat.

LXX.

Quot plenè cubiti, id eſt, ad ſummos digitos manus extenſæ longitudine fuerit, viginti quatuor ſolidis componatur, quod ſupra eſt, non componitur.

LXXI.

Si de vulnere os exierit tantæ magnitudinis, ut jactum in ſcutum trans publicam viam ſonitus eius audiri poſſit, quatuor ſolidis componat.

LXXII.

Si duo oſſa exierint, duo ſolidi adjiciantur id eſt VI.

LXXIII.

Si tria exierint, unus ſolidus adjiciatur.

LXXIV.

LXXIV.

Si minora fuerint, quam ut in ſcuto jacta trans publicam viam audiri poſſint, dimidio minori compoſitione ſolvatur.

LXXV.

Vulnera tria vel quatuor, vel eo amplius uno ictu facta, menſurantur, & juxta quod eorum fuerit longitudo, compoſitio perſolvatur. Si verò tria vel quatuor, vel quotlibet vulnera totidem ictibus fuerit facta, quod ex his maximum fuerit, juxta ſui longitudinem componatur, cœtera verò remaneant.

LXXVI.

Si manus percuſſa manca pependerit, dimidio componatur quo debuit, ſi fuiſſet abſciſſa pes ſimiliter, digitus ſimiliter, qualiſcunque fuerit, digitus pedis ſimiliter.

LXXVII.

Si brachium juxta ſcapulam abſciſſum fuerit, tribus ſolidis & ſemiſſe componatur.

LXXVIII.

Si brachium mancum pependerit, medietate, ſi abſciſſum fuiſſet, componatur.

LXXIX.

Si quid de Brachio atque manu ita de coxa ac pede judicatum eſt.

LXXX.

Si per vulnus pulmo exeat, quatuor ſolidi ſupra quantitatem vulneris componantur.

LXXXI.

Si ſpiritus per ipſum vulnus exierit VIII. ſolid.

 compo-

componatur,

LXXXII.

Qui libero homini manus injecerit, & eum innocentem ligaverit, xv. solid. componat, & duodecim solid. pro freda ad partem Regis componat.

LXXXIII.

Si quis alium juxta aquam stantem impinxerit, & in aquam, ita ut submergatur, projecerit, IIII. solid. componat. & pro freda solid. II.

LXXXIV.

Si quis brachium vel coxam alterius transpunxerit, VI. solid. componat.

LXXXV.

Qui maxillas utrasque cum lingua sagitta, vel quolibet telo transfixerit, xv. solid. comp.

LXXXVI.

Qui utramque coxam cum folliculo testium telo trajecerit, similiter xv. solid. comp.

LXXXVII.

Si quis hominem casu quolibet in aquam prolapsum liberaverit, IIII. solid. remunerationem accipiat.

LXXXVIII.

Si quis liberam fœminam & non suam per maxillam strinxerit, duobus solid. comp. IIII. & duos solid. pro freda.

LXXXIX.

Si per verenda ejus comprehenderit, IIII. solid. comp. & duos solidos pro freda.

EPILOGUS.

Hæc omnia ad liberum hominem pertinent,

Nobilis

Nobilis verò hominis compositio sive in mulieribus & percussionibus, & in omnibus quæ superius scripta sunt, tertia parte major efficitur.

Liti verò compositio sive mulieribus sive in percussionibus, sive in mancationibus & in omnibus superius descriptis, medietate minor est, quam liberi hominis.

ADDITIO SAPIENTUM.

VULEMARVS.

DE PACE FAIDOSI.

Tit. I.

PARAGRAPH. I.

HOmo Faidosus pacem habeat in Ecclesia in domo sua, ad Ecclesiam eundo, de Ecclesia redeundo, ad placitum eundo, de placito redeundo, qui hanc pacem effregerit, & hominem occiderit, novies xxx. solid. componat.

II.

Si vulneraverit, novies xII. solid. comp. ad partẽ Regis.

III.

Si quis caballum furaverit aut bovem aut screonem

nem affregerit, capitali sententia puniatur, vel vitam suam pretio redimat.

COMPOSITIO VVLNERVM

TIT. II.

PARAGRAPH. I.

Si quis alteri manum absciderit, xxv. solid. & v. denarios componat.

II.

Si indicem ad imum membrum præciderit vi. solid. componat.

III.

Si medium in eadem junctura præciderit, iiii. solidis & dimidium.

IV.

Si annularem xii. solid. si minimũ fuerit solid. v.

V.

Pollex ex toto abscissus sic componitur, sicut iiii. digiti, si omnes abscindãtur, id est, solid. xxii. & dimidio.

VI.

Abscissio palmæ iiii. solid. cõponatur, si manus abscissa terram cadens tetigerit, ipse casus iiii. solid. componatur.

VII.

Si digitus quilibet superiori articulo præcisus fuerit,

fuerit, tertia portio compositionis ejus exsolvatur.

VIII.

Si in subteriori præcisus fuerit, duæ partes compositionis solvantur.

IX.

Si in ima junctura, id est, ex toto abscissus, tota solutio componatur.

X.

Si non precisus, sed debilitatus & inutilis pependerit, medietas.

HOC TOTVM IN TRIPLO COMPONATVR.

TIT. III.

PARAGRAPH. I.

PES ex toto abscissus, componatur ut manus, id est, tribus & L. solid. & semisse.

II.

Pollex pedis undecim solid. & quarta parte solidi componatur.

III.

Proximus digitus pollici, tribus solidis componatur.

IV.

Secundus, duobus solidis & duabus partibus solidi.

V.

Si tertia pars digiti fuerit abscissa, tertia pars so-

 lutionis

solutionis componatur.

VI.

Si duæ partes, similiter duæ partes componantur.

VII.

Si totus, tota solutio componatur.

VIII.

Si quis alium ita in caput percusserit,ut surdus & mutus efficiatur,ter L. tribus solidis & tremisse cõponat. Si alterum, & non utrumque fuerit, medietas mulctæ compon.

IX.

Si auris ex toto abscissa fuerit, ter duodecim solid.componatur.

X.

Si nasus abscissus fuerit, ter duos solidos, & tremissem componat.

XI.

Si nasus uña parte perforatus fuerit, ter IIII. solidis componatur.

XII.

Si & cartilago perforata fuerit, ter VIII. solidi componantur.

XIII.

Si etiam ex altera parte telum exierit, ita ut tria foramina facta sint,ter XII.solidi componantur.

XIV.

Si maxilla perforata fuerit, ter IIII. solid.componat.

XV.

Si superci.

Si ſupercilium in tranſverſum præciſum fuerit, ter IIII.ſolid. componat.

XVI.

Si ex percuſſione deformitas faciei illata fuerit, quæ de duodecim pedum longitudine poſſit agnoſci, quod Vuitilitivam dicunt,ter IIII. ſolid. componat.

XVII.

Si granones præciſi fuerint, ter IIII.ſolid. componat.

XVIII.

Si oculus vel os ita percuſſa fuerint,ut torqueantur,ter IIII.ſolid. componat.

XIX.

Si palpebra præciſa fuerit, ter IIII. ſolidi componantur.

XX.

Rugas frontis tres, ſi in tranſverſum inciſa fuerint,ter XII.ſolid.componantur.

XXI.

Si una, ter IIII.ſolidi.

XXII.

Si homo ab alio ita in caput percuſſus fuerit, ut nec frigus nec calorem pro vulneris impatientia ſufferre poſſit, ter IIII.ſolidi componantur.

XXIII.

Si quis alium in caput ita percuſſerit,ut teſta perforetur,ter XII.ſolid.componat.

XXIV.

Si oſſa de vulnere exierint, tantæ magnitudinis, ut in ſcu-

ut in scutum jactum XII. pedum spatio dictante homine possit audiri, unum ter IIII. solid. comp. aliud ter duobus tertium ter uno solido.

XXV.

Si quis alium percusserit, ut ferrum in osse figatur, ter trib. solid. componat.

XXVI.

Si os apparuerit, non tamen incisum fuerit, ter solido & tremisse componat.

XXVII.

Os quodcunque ferro pręcisum fuerit, ter IIII. solid. componatur.

XXVIII.

Costa si præcisa fuerit, ter tribus solidis componat.

XXIX.

Si non præcisa sed incisa, perconfixa fuerit, ter solido & semisse componatur.

XXX.

Si quis alium trans coctam ita percusserit, ut vulnus ad interiora venerit, ter XII. solid, componat.

XXXI.

Si stomachus vel botellus perforatus fuerit, ita ut stercus per vulnus exierit, ter XXIIII. solid. componat.

XXXII.

Si quis in juncturam membrum cujuslibet ita percusserit, ut humor ex vulnere decurrat, quem liduvagi dicunt, ter IIII. solid. componat.

XXXIII.

Si quis alium ita percusserit ut osse inciso, medulla

dulla decurrat, ter quatuor solidis componat.

XXXIV.

Si quis alium vulneraverit, & ipsum vulnus sanatum, cicatricem depressam, & non reliquæ carni æquam duxerit, quod spido dicunt, ter quatuor solidis componat.

XXXV.

Si brachium aut crus percussum fuerit, & ex ipsa percussione decreſcerit à sua grossitudine, quam prius habuerit, quod smelido dicunt, ter quatuor solidis componat.

XXXVI.

Qui de anterioribus dentibus unum excusserit, ter duos solidos componat.

XXXVII.

Si de angularibus, ter tres solidos componat.

XXXVIII.

Si de molaribus, ter quatuor solidos.

XXXIX.

Sic crinem alteri de capite abstraxerit, ter quatuor solidos componat.

XL.

Si illum per capillos comprehenderit, similiter ter quatuor solidos componat.

XLI.

Qui alium in aquam impinxerit, ita ut mergatur, ter quatuor solidos componat.

XL*II.*

Qui alium fuste percusserit, ut lividum fiat, ter solidum & semissem componat.

XLIII.

Si tan-

Si tantum sanguinem dimiserit, ter solidum cõponat.

XLIV.

Si quis alium unguibus crataverit, ut non sanguis, sed humor aquosa decurrat, quod cladolg vocant, ter decem denarijs Fresionicis componat.

XLV.

Si quis alium in tergum aut pectus ita vulneraverit, ut vulnus sanari non possit, sed per fistulas sanies decurrat, ter duodecim solid. componat.

XLVI.

Quodcunque membrum percussum, ita debilitatum fuerit, ut ibi inutile pendeat, medietate componatur, quam componi debuit, si pœnitus fuisset abscissum.

XLVII.

Si quis oculum excusserit, ter quadraginta solidis componat.

XLV*III.*

Si non oculum excusserit, sed pupillas, ter viginti solidis componat.

XLIX.

Si quis alij duo, aut tres, aut eo amplius, vulnera uno ictu intulerit, & negare voluerit, quod uno ictu tot vulnera fecisset, liceat ei, qui vulneratus est, sua solius manu sacramentum peragere, quod tot vulnera uno ictu ei fuissent illata, & componat iuxta quod vulneris fuerit magnitudo unumquodque vulnus, secundum suam longitudinem componendum est.

L.

Si longum fuerit, quantum summus articulus indicis est, uno solido compon.

LI.

Si quantum duo articuli indicis sunt, duobus solidis.

LII.

Si quantum duo articuli & tertius dimidius, tribus solidis.

LIII.

Si quantum totus index, IIII. solidis.

LIV.

Si supra longitudinem indicis, spatium quod inter indicem & pollicem est fuerit adjectum, quinque solidis.

LV.

Si adjectus fuerit inferior articulus pollicis, VI. solidis.

LVI.

Si & superior adjiciatur, quod vocant smelo, hoc est unius spannæ longitudinem habuerit, ter octo solid. componatur.

LVII.

Si quantum inter pollicem & medium extendi potest, longum fuerit, ter duodecim solidis componatur.

LVIII.

Si longius fuerit, iterum ad indicis articulos requirat, & metiatur, & sicut superius adjiciatur, & solidorum compositio.

Apud occidentales Fresiones, inter Fle-

bi & Sincfalam quot unciarum fuerit longitudo vulneris, tot solidorum compositione persolvitur: donec ad Quinquaginta & tres solidos perveniat, & unum tremissem. Ibi nobilis homo centum & sex solidis, & duobus tremissis, simpla compositione solvitur.

Similiter inter Vuisaram & Laubachi. Similiter manum ac pedem.

HAEC INDITIA

SAXMVNDVS

dictavit.

LIX.

OCulum viginti quinque solidis debere componi.

LX.

Qui testiculos alij excusserit, ter Quinquaginta tres solidos & tremissem.

LXI.

Si brachium supra cubitum, aut coxam, transpunxerit, ter sex solidis componat.

LXII.

LXII.

Si brachium sub cubito, aut tibiam transpunxerit, ter tribus solidis componat.

LXIII.

Si nasum transpunxerit, ter duodecim solidos.

LXIV.

Si unam partem transpunxerit, sex.

LXV.

Si unam maxillam transpunxerit, sex solid.

LXVI.

Qui alium in flumine vel in qualibet aqua, in profundum impinxerit, ut pedibus terram tangere non possit, sed natare debeat, ter XII. solid. componat.

LXVII.

Qui alium in periculo aquæ liberaverit, IIII. solid. mercedem accipiat.

LXVIII.

Si caballus aut bos, aut quodlibet animal, homini vulnus intulerit, dominus ejus, juxta qualitatem vulneris, in simplo componere judicatur, & tres partes de ipsa mulcta componatur quarta portione dimissa.

Inter Vuisaram & Laubachi tota compositio in simplo persolvitur.

LXIX.

Si homo quislibet telum manu tenens, & ipsum casu quolibet inciderit super alium, extra volunta-

tem ejus, qui illud manu tenet, in simplo juxta qualitatem vulneris componatur.

LXX.

Similiter & puer, qui nondum XII. annos habet, si cuilibet vulnus intulerit, in simplo componat.

LXXI.

Hæ omnes compositiones liberi hominis sunt.

LXXII.

Ignobili homini dimidio majoris.

LXXIII.

In lito medietate minoris.

Inter Flehi & Sincfalam solidus est duo denarij & dimidius ad novam monetam. Inter Vuisaram & Laubachi duo denarij novi solidus est.

LXXIV.

Si lingua præcisa fuerit, medio Vueregildo componatur.

LXXV.

Si hominem mortuum effoderit, & ibi aliquid tulerit, ut cætera furta, comp.

VVLEMARVS

Dicit.

LXXVI.

SI quis liber uxorem alterius contra legem tulerit, reddat eam & facinus ter L. tribus solid. & tremissem.

tremissem, componat, & pro freda ad partem regis Vueregildum suum.

LXXVII.

Si quis illicitas nuptias contraxerit, separabitur ab uxore sua, & liceat tam ei, quam & uxori legitimè nubere.

LXXVIII.

Si verò separati fuerint, & iterum ad invicē fuerint reversi, Vueregildum suum uterq; componat.

Inter Laubachi & inter Elebi tres denarij nova moneta solidum faciunt.

DE EO QVI ALTERI VIAM CONTRADIXERIT.

TIT. III.

PARAGRAPH. I.

SI liber libero in via manus injecerit, & contra legem viam contradixerit, aut aliquid tollere voluerit, ter IIII. solid. comp. aut si negaverit, solus juret in manu proximi.

DE

DE EO QVI ALTERVM DE CABALLO IACTAVERIT.

TIT. IV.

PARAGRAPH. I.

SIc ei componat, quasi eum fuste percussisset, dimidium solidum componat.

DE MVLIERE OCCISA.

TIT. V.

PARAGRAPH. I.

SI quis mulierem occiderit, solvat eam juxta conditionem suam, similiter sicut & masculum ejusdem conditionis solvere debet.

Saxmundus

DE FLVMINE OBSTRVSO

TIT. VI.

PARAGRAPH. I.

SI quis in flumine, viam publicam occluserit, XII. solid. componat. VVLE-

VVLEMARVS

DE REBVS FVGITIVIS.

TIT. VII.

PARAGRAPH. I.

SI ſervus aut ancilla, aut equus, aut bos, aut quodlibet animal, fugiens dominum ſuum ab alio fuerit receptum, & quærenti domino negatũ, & iterum depublicatum, reddat, aut ipſum quod ſuſcepit, aut aliud ſimile; vel pretium ejus, & pro furto Vuergildum ſuum ad partem Regis cõponat.

DE PIGNORIBVS.

TIT. VIII.

PARAGRAPH. I.

SI quis in pignus ſuſceperit aut ſervum aut equũ, & ille ſervus aliquod damnum ibi fecerit, ad illũ pertineat, cujus ſervus eſt, non ad eum, qui illum in pignus ſuſcepit.

II.

Si verò quiſlibet ſervum alterius per vim ſuſtulit, pignoris nomine, quod Pant dicunt & ille damnum aliquod ibi commiſerit, ille, qui eum ſuſtulit, pro damni qualitate mulctam cogatur exſolvere.

DE COMPOSITIONE.

TIT. IX.

PARAGRAPH. I.

VIS aut furtum in duplo componitnr,& ad freda Vueregildum.

DE RE PRAESTITA.

TIT. X.

PARAGRAPH. I.

SI homo alij equum suum prestiterit,vel quamlibet aliam pecuniam, talem qualis ei præstita est, reddat domino ejus, & si forte pejoratum reddiderit, componat ei juxta quantitatem, qua rem ejus inpejoravit.

II.

Quod si caballus qui præstitus est, ipsum, qui illum habuit, calcibus percussit, aut forte occidit, nullus eum solvat.

Hoc trans Laubachi.

DE HONORE TEMPLORVM.

TIT. XI.

PARAGRAPH. I.

QVi fanum effregerit, & ibi aliquid de sacris tulerit,

tulerit, ducitur ad mare, & in sabulo, quod accessus maris operire solet, finduntur aures eius & castratur, & immolatur Dijs, quorum templa violavit.

HAEC HACTENVS.





LEGES
CONVENTUS
OPSTALBOMICI
Anno Mccc xxiii.
ROGATÆ
CVM NOTIS
SIBRANDI SICCAMA.

LEGES



LEGES OPSTALBOMICAE.

IN NOMINE DOMINI, AMEN.
Anno nativitatis Domini Mccc xxiii. altera die Lamberti Nos Grietmanni, Iudices, Prælati, & Clerus terrarum OESTERGOE ET WESTERGOE cum cœteris ZELANDIIS FRISIÆ ad concordiam, & reformationem constitutionum OBSTALSBÆM constitutorum, ordinamus diversitates literarum sub hac formâ singulis articulis reformatis, & conscriptis, nunc & perpetuo valituris.

I.

Si aliquis Princeps secularis, vel spiritualis, cuiuscunqne nominis seu dignitatis existit, qui nos Frisones, vel aliquos ex nostris impugnaverit, volens nos jugo servitutis subjicere, communi concursu, vel armata manu nostram libertatem mutuò tueamur.

II.

Vt res furto sublatæ cuiuscunque fuerint conditionis apud quemcunque inveniuntur legitimo restituantur domino, possessori pretio solutionis minime persoluto: furem verò suspendio præcipimus condemnari. Si autem res aliquas furto sublatas

latas, aut furem violenter detinuerit, aut ſcienter, ad ſatisfaciendum de dictis furtis teneatur, & Iudicibus pœnam viginti marcarum ſolvat Sterlingen: Idem de ſpolijs & rebus ſpoliatis obſervari volumus.

III.

Incendiarij nocturni concrementur, diurni verò damnum incendij taxatione præmiſſa in ſeptuplum recompenſent, & in pœna viginti marcarum maneant iudicibus obligati. Detentores verò eorundem puniantur pœna de furibus præmiſſa. Idem de publicis agrorum depopulatoribus firmiter obſervetur.

IV.

Si quis precio vel pecunia corruptus Dominum ſuum occiderit, ſeu cuicunque occidendum tradiderit, & de hoc convictus fuerit, de tali crimine puniatur ſicut de incendiarijs eſt præmiſſum: Item apoſtata à ſuo prælato, legitimè admonitus, ſi ſe emendare noluerit, delictorum hujuſmodi in viginti marcis duximus puniendum, & omnes noſtri fori impedientes, quoſcunque prælatos, ut religioſos ſuos ſubditos excedentes liberè corrigant, ad pœnam viginti marcarum obligamus.

V.

Quicunque Sacerdotem captivaverit eidem teneatur in decem marcis pro emenda & pro judicibus eadem pœna puniatur. Quicunque verò Laicum captivaverit, læſo in quinque marcis, & judicibus totidem teneatur

VI.

Quicunque

Quicunque jurati seu Consules ad negotium pacis in OBSTALSBÆM deputati,ad locum eũdem euntes, ibidem commorantes, ac redeuntes sub pœnâ quadraginta marcarum tranquillâ pace locentur, cujus pecuniæ medietas judicibus, alia medietas hęredibus tribuatur. Alijs verò ad locum prædictum properantibus vincula pacis sub pœna octoginta marcarum conserventur, & judicibus tantundem persolvatur.

VII.

Si quis hominem alterius terræ, aut insulæ occiderit,judicibus in sexaginta, hęredibus in totidem sit obligatus.

VIII.

Si quis Iudicibus Communitatis alicuius terræ rebellis extiterit, & aliæ insulæ in adjutorium fuerint evocatæ, cuilibet insulæ venienti in pœnam suæ rebellionis centum marcas solvere teneatur.

IX.

Quicunque judex negligens, vel injustè judicans inventus fuerit, in viginti marcis puniatur.

X.

Vt pax in perpetuum observetur, Iudices sub pœnâ perjurij discordantes ad pacem studeant revocare, dissensiones, & lites ritè determinando.

XI.

Quicunque Laicum occiderit in septuplum judicibus, & hæredibus condemnetur, mutilationes verò, & læsiones membrorum in septuplum puniantur.

XII.

Homici-

Homicidia verò, & læsiones, seu injuriæ aliæ clericorum in decuplâ pœnâ, dummodò in sacris fuerint constituti, legitimè puniantur.

XIII.

Quicunque puerum, vel masculum, vel fœminam intra legitimos annos ad contrahendum acceperit, vel tradiderit, sine scitu proximioris, & tutoris, vel hæredis, pæna centum marcarum puniatur, & puerum restituat, & eidem puero secundum antiquum **Willkenr**, & novas constitutiones satisfaciat.

XIV.

Prædia emenda, vel vendenda cedant viro, vel mulieri à cujus partibus vel avis processerunt: nisi alius illũ in consanguinitate præcellat proximior.

XV.

Successiones hæreditatum, quocunque modo evenerint, proximo secundum Leges & Canones succedant successori, nisi discedens cum consilio Rectoris in ultimo testamento aliter duxerit ordinandum, transgrediens autem in contrarium, & violentiam faciens, pœnâ viginti marcarum à judicibus puniatur.

XVI.

Omnes sententias diffinitivas, quæ vulgò **Ferdband** nuncupantur, inviolabiliter statuimus observari, nisi per judices successores, & quatuor clericos meliores, & ditiores, & unum prælatum districtus illius necessario & necessitatis evidentiâ justo tamen modo fuerint transmutandæ.

XVII.

Si quis

Si quis autem homicidium post compositionẽ, & osculum pacis perpetrarit à patriâ suâ per annũ proscriptus maneat: Papam, & non alium visitet absolvendus. Castrum autem, si quod habet, destruatur, domus verò lignea, quam habuit, sententiâ judicum publicetur.

XVIII.

Mutilationes membrorum volatilium ex indignatione factas, utpote oculorum, pedum, manuum, vel labrorum puniantur, sicut de homicidijs est præmissum.

XIX.

Conspiratores contra Rempublicam, & ordinationes prædictas pœnâ viginti marcarum puniantur, & conspirationes eorundem sub eâdem pœnâ præcipimus aboleri.

XX.

Fratres ordinis prędicatorum, & fratres minorum, & Fratres de STAVRIA, dũmodo discretos (fratre Philberto penitus excluso,) admittere decrevimus, & statuimus ad petendum, nec alios admittimus, nisi completâ petitione prædictorum.

XXI.

De moneta Thuringenses, de Anglia sterlingos, Monasterienses seu osnabrugenses, Dordracenses, Hallenses, & **Copkinos** argenteos, & rotundos milites, vulgò **Kidders**/ & volucres vulgò **Vliegherg**/ denarios admittimus. Thuronẽse pro quatuor Monasteriensibus, seu osnaburgensibus, vel pro tribus Sterlingen novis de Anglia computatis. Solidum autem Sterlingorum vel quatuor Thuro-

 nenses

nenses pro quindecim monasteriensibus seu osnabrugensibus, qui vulgò **niie penninghen** nuncupantur, computamus. Duodecim antiquæ **Ligesten** pro sex **Ridderen**/vel sex **Vliegeren**/pro quindecim monasteriensibus vel osnabrugensibus vel quinque **Copkini** pro Sterlingē decrevimus computare pro quatuor **Halders** pro milite. Tres **Coeleusche** pro uno **Enghelsche**: Moneta autem nūmorum denariorum, qui vulgò **clepne penningen** nominantur, in pondere admittimus decem & septem computandos & numerandos. Si quis in pondere deliquerit, & huiusmodi denarios portaverit, fallarius computabitur, & per judices furti judicio corrigetur. Quantum autem ad aliam monetam, quod ad partes Phrysiæ, communi decreto Frisiorum interdicimus, & sub interdicto ponimus, & penitus aboleri decrevimus abdc nunc in perpetuum per præsentes.

XXII.

Si quis Zelandinus in aliam Zelandiam per querimoniam pecuniæ, vel rei cuiuslibet venerit, infra triduum finem negotij sui per judices consequatur; Sin autem, in expensis judicis, & Grietmanni, & conjudicum suorum maneat, quousque finem sui negotij per judices consequatur.

XXIII.

Ad robur autem, & roboris dinturnitatem constitutionum prædictarum decrevimus, & statuimus, ut quilibet judex Zelandinus in Festo Paschę noviter electus sub juramento suæ commissionis jurejurando deponat, & affirmet pacis, & ordinationis

tionis prædictæ articulos se cum suis subditis perpetuò observare, & in idipsum plebs vel populus suæ jurisdictionis qui sunt, vel existant jurejurando, vel fide mediâ se obligent & astringant.

XXIV.

Iudices seculares de rebus, & personis ecclesiasticis se non intromittant: sub pœna viginti marcarum.

XXV.

Clerici si pro electione judicum secularium munera acceperunt, in quadruplum restituant, si de hoc convicti fuerint: de cætero electione carituri, ipsâ electione ad communitatem districtus devolutâ.

XXVI.

Si aliquis alicuius districtus per contumaciam à communitate se separaverit, per judices redire compellatur.

XXVII.

Si quis hominem occiderit, ab ingressu Ecclesię, juxta consuetudinem antiquitus observatam, per annum integrum arceatur, alioquin in decem marcis judicibus maneat obligatus. Si verò idem plenam emendam hæredibus non potest præstare, captus eiusdem hæredibus tradatur. Si verò alius eum contumaciter detinuerit, pro eo satisfacere compellatur: Iudex verò in cuius territorio detentus fuerit, si conscius fuerit, & ipsum repetere negligat, cæteris judicibus in viginti marcis maneat obligatus.

XXVIII.

Nulli clerico soli in testamento & ultimis voluntatibus absque duobus vel tribus testibus fides adhibeatur.

XXIX.

Si quis alicui judici infra terminum suæ jurisdictionis injuriam gravem vel mortem irrogaverat, in decuplum puniatur.

XXX.

Quicunque in judicio debitum, quod ab eo petitur, se asserit soluisse, assertioni suæ nisi duobus testibus fidedignis præsentibus de specie & quantitate debiti exprimentibus, non credatur quoquo modo.

XXXI.

Si quis clericorum sine consilio aliorum, quorũ interest, aliquem nominaverit, in perpetuum voce nominandi sit cariturus. Si verò nominationi tali quis consenserit, pœnâ viginti marcarum judicibus maneat obligatus, & electio maneat irrita.

XXXII.

Iudices cujuslibet districtus compellant electores judicum secularium sub pœna viginti marcarũ ut eligant judices Dominicâ in albis vel saltem in illâ septimanâ: Et si quis singulariter elegerit pœnâ viginti marcarum puniatur. Electus similiter si in electione consenserit, & illi, qui sibi juramentum ordinaverit, & quicunque electus fuerit, à majori & saniori parte proferatur. Si verò judex secularis electionem prædictam promoverit infra tres dies, uti contra homicidam est procedendum, sic contra ipsum procedatur: Grietmannus ille negligens

negligens cuilibet Grietmanno & suis judicibus cuiuslibet districtus viginti marcas Stellingorum persolvat.

XXXIII.

Iudices terræ nostræ in antiquo districtu FRA-NEKER iuxta multitudinem juramētorum exhibitorum causas non definiant, sed secundum juramenta, & ab antecessoribus nostris antiquitus constituta seu consueta. Et nullus Sacerdos ad jurandum admittatur, nisi juramento suo deponat se fuisse præsentē, & oculis vidisse, vel auribus suis rem gestā personaliter audivisse. Itē nullus Sacerdos alienus extra congregationē cœtus HERT-WERT in juramentis audiatur, nisi factum fuerit extra huiusmodi districtum perpetratum, juramentis nihilominus, quæ Acfte t'ioeg vulgò nuncupantur, in suo robore duraturis, &c.

XXXIV.

Si quis asserit se habere caput graviter læsum, & petit incidi, obliget se judicibus pignore octo talentorum, quod admittatur, si testa illæsa reperiatur. Si verò læsa inventa fuerit, de consilio, quorum interest, primò, secundò, & tertiò transfodiatur. Primò læsus habebit plenam emendam, Secundò plenæ emendæ medietatem, Tertiò quartam partem plenæ emendæ consequatur. Et si pluries testam transfodi contingat, læso exinde nihil tribuatur; dum ex una incisione & unius vulneris hoc accidat permissione.

XXXV.

Si quis contra alium querimoniam deposuerit, Actor in principio litis omnia juramenta seu probationes allegando proponat, ad ampliora non audiendus, ut reus plenam se deliberandi habeat facultatem.





SIBRANDI SICCAMA
ICti

IN

ANTIQVAS

FRISIONVM

LEGES.

ET

CONVENTVS

OPSTALSBAEM

STATVTA

NOTÆ.

SIBRANDI SICCAMA.

IN LEGES

FRISIONVM

NOTÆ.

FRISIONVM.) Similiter leg. Ripuar tit. 38. §. 1 *Si quis Ripuarius advenam Alemannum, seu Frisionem, vel Baunarium seu Saxonem interfecerit, CL. Sol. culpabilis iudicetur*. leg. Francic. lib. 4. Tit. 106. *Excepto ubi contentio inter Saxones & Frisiones exorta fuerit*. Romani scriptores, & qui Romanos imitantur, Frisios nos appellant, Dion φρεισίους, Ptolomæus φίρησιους, per synæresin φρησίους; quod proximè accedit ad medij sæculi scriptores germanos, qui nos passim fresos, fresones, fresiones, provinciam fresiam, mare fresicum vocāt. Majores nostri ante Saxonum, & Geldrorum tempora, quando frisica linguæ illibata in usu erat, mutuo se salutabant **Ela fria fresena vel fresa** id est Nobilis, liber freso: Nec aliter in libris manuscriptis, & Instrumentis, ante cc. &. ccc. annos exaratis, quam **fresen** scribitur: ut vera & genuina pronunciatio per è dici possit, quam idiotismus adprobat. Nam qui nos frisios à libertate dictos putant, non ani-

madvertunt etiam Augusti tempore frisios fuisse appellatos,cum non magis liberi essemus quam vicini nostri .libertatis titulū prǫferre & **frije friesen** dici cæpimus postquam subinde Francicam & Danicam servitutem exuimus: soli Romano imperio subjecti,& fideles : unde & Chronicon Hollandiæ nos **keysers vrije** adpellat. Sed de his alias plura dicemus.

SIMPLA COMPOSITIO:) Simplam compositionē adpellat luitionē seu solutionē pœnæ, quæ non duplicatur, aut triplicatur. Huic opponitur in Additionibus Sapientum titulus tertius. *Hoc totum in triplo componatur*, & seqq. Nonnunquam & pœna octies,novies multiplicabatur. l.lomberd. tit. 85. *Si absque colludio & fraude eum comprehendisset,furtum ipsum in octo geld. componat*. l. Allemānic. Tit. 51. *Si quis liberum de terra effodierit,quidquid ibi tulerit novē geldos restituat* &XL.sol.*componat*,& alibi sæpius. Vide doctiss. Bignoniū ad formulas Marculphi & notas nostras ad Tit. XVII. *Hic Bannus est*.

DE HOMICIDIIS:) Titulus primus de simplici homicidio tractat,nam de mordo seu mordito XX. capite agetur. Continet vero hic titulus egregiam, & æquabilem pœnarum pro qualitate personarum distinctionem,quam non facilè in aliorum populorum legibus reperias, ut mirari liceat majorum nostrorum accuratam in jure dicundo ǫquitatem,& diligentiam,tum Nobilitatis, & liberæ plebis antiquitatem. Cum verò tota hac lege (:ut inscriptio habet:) Nobilium, liberorum, litorum,

servorumque occurrat distinctio, pro bono visum fuit, statum, & conditionem singulorum hic summatim explicare, ne ad singulos titulos cogamur notare, nisi necessitas postulet. Liberorum hominum apud veteres Germanos, Frisiosque alij Nobiles, alij plebei fuere. Tacitus de Morib. Germ. *omnes Germaniæ populos in duos ordines distinguit*, Nobiles & plebejos, cum inquit. *Reges ex Nobilitate, duces ex virtute sumunt.* Item. *Rex vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur.* Item. *Insignis nobilitas, aut magna patrum merita principis dignationem, etiam adolescentulis adsignant.* Item. *Si civitas, in qua orti sunt, longa pace & otio torpeat, plerique Nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt.* Et procul dubio ex summâ nobilitate fuere Verritus, & Mallorix gentis nostræ principes, ut narrat Tacitus lib. *13.* Annal. qui preces ad Neronem suscipere jussi, Romana civitate donati sunt. Sub Francorum imperio Nobilitatis ordo non modo claruit, ut ex legibus hisce manifestum est, sed etiam Francorum reges præmia, honores, insignia addidere. Siquidem Nobiles & liberi plebei eos in militiam sequebantur, ubi, si egregiam, fortemque operam navassent, Nobiles equestri dignitate, quæ semper apud nos summa fuit, ornati, plebei in ordinem Nobilitatis adlecti, tum novis armorũ scutorumque insignibus donati, quibus à plebe distinguebantur. At, paulatim libertati restituti, longissimâ serie per sæcula aliquot,

 antiquis-

antiquissimas majorum imagines,& insignia ad posteros transmisere. Plebei plerumque agros & prędia colebant, seminearuis inferendo, & armentis pascendis intenti; nisi ad bellum evocarentur; Sed & is quoque ordo sub francis paululum mutatus. Siquidem quo quis plures agros possidebat & prædia, quæ tunc mansos, hobas, curtes pro magnitudine vocabant, eo plures sumptus militares sustinebat, quod ex capit: Caroli magni constat lib. III. cap. III. *Vt omnis liber homo, qui quatuor mansos vestitos, de proprio suo, sive de alicuius Beneficio habet, ipse se præparet, & ipse in hostē pergat sive cum seniore suo. Qui verò tres mansos de proprio habuerit, huic adiungatur unus, qui unum mansum habet, & det illi adiutorium, ut ille pro ambobus ire possit. Qui autem duos mansos tantum de proprio habeat, iungatur illi alter, qui similiter duos mansos habeat, & unus ex ijs, altero illi adiuvante, pergat in hostem. Qui etiam unum tantum mansum de proprio habet, adiungantur ei tres qui similiter habent, & dent ei adiutorium, & ille tantum pergat, tres vero qui illi adiutorium dederunt, domi remaneāt.* Quod si agros non possiderent, sed omnem substātiam haberent in pecuniâ, & armentis, pro bonorū quātitate heribannum suum solvebant: de quibus vide Capit. lib. II. cap. 2. Sed postea libertati restituti, prædia, mansosque suos, uti optimi maximique erāt, omni onere militari immunes possidebāt non solum plebei, sed etiam nobiles. Et quemadmodum sub Francorum imperio, Nobilium, & plebejorum fundi agrique, sive liberi, sive beneficiarij essent,

essent, pari onere stipendiorum erant onerati, ita post redintegratam libertatē pari jure, in suffragijs ferendis, jure dicundo, & Magistratibus obeundis censebantur. Siquidem Nobiles, & liberi plebei, dummodo prędia possiderent, æquabili jure Rempublicam & libertatem tutabantur, non alio quàm *popularis communitatis* titulo id est **Gemene gemeente**/ut ex antiquissimis fœderum, legum, pactorumque tabulis probari posset. Nonnunquam communes terrarum Iudices vocabant, quod jurisdictiones, & Magistratus per hæreditarias agrorum possessiones in ordinem ambularent, absque ullâ nobilitatis, aut plebei ordinis discrimine: donec paulatim ambitio & avaritia, pernicosissimæ status popularis pestes, primores Nobilium, quod publicum & in commune positum erat, tanquam privatum invadere perpulere. Sed litem nobis movent de sacro Sacerdotum ordine, quos maximæ dignationis & auctoritatis fuisse apud Germanos Tacitus notat lib. de morib. Germa. *Cæterum neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem nisi Sacerdotibus permissum, non quasi in pœnam, nec ducis jussu, sed velut Deo imperante, quem bellantibus adesse credunt.* Item, *Silentium per Sacerdotes, quibus tum* (de Comitijs loquitur,) *& coërcendi ius est, imperatur.* Quod vanum certè, & incredibile videri poterit, si non & Sacerdotibus, queis tanta ubique auctoritas, par cum nobilibus, & plebe consultandi jus fuerit, ut apud Gallos, Germanorum vicinos, ubi Druides Gallorum Sacerdotes, ante Equites,

ſive Nobiles, plebei nullo ordinum numero fuere. Cæſar lib. VI. de bello Gal. *In omni Gallia, eorum hominum, qui aliquo ſunt numero, atque honore, genera ſunt duo: nam plebs pæne ſervorum habetur loco, qua per ſe nihil audet, & nullo adhibetur concilio.* Et Paulo poſt *In hos* (plebejos loquitur) *eadem omnia iura ſunt, qua dominis in ſervos. Sed de his duobus generibus, alterum eſt Druidum, alterum Equitum.* Tanto certè liberiores Germani fuere, quam Galli, apud quos etiam plebei ad concilium admiſſi, imo ordinem fecere. Contra apud Germanos Sacerdotes jus Comitiorum, iudiciorumque non habuiſſe conſtanter adſerimus, cujus expedita ratio eſt, quod, quæ de poteſtate puniendi dixit Tacitus, non niſi de tempore belli, & Comitiorum ſpecialiter ſi tintelligenda, ſcilicet ut majore religione animos in prælium euntium vincirent, ducique obediendũ monerent, quaſi deos ipſos ultores habituri. Nec pugnat Tacitus, quod in Comitijs publicis dicendi coërcendique jus habuere, quod item non aliter quam deorum reverentiâ factum intelligo: & ſignate addidit Tacitus *Tum*, id eſt in Comitijs & præliis, nec uſpiam apud Tacitum, alioſque ſcriptores de rebus Germaniæ legimus, Sacerdotes apud Germanos conſtituiſſe ſacrum ordinem. Claudius, Civilis Batavorum dux, cum Batavos, Caninefatates, friſios ad arma ſocianda adverſus Romanos in ſacrum nemus vocaſſet, *primores gentis, & promptiſſimos vulgi* compellat, ſacerdotum nulla mentio. Tacitus lib. IV. Hiſtor. Item libro V. Hiſtoria: ubi

Batavi de Insulâ Romanis dedendâ concilium agitant, *proceres*, & *vulgus*, id est, *Nobiles*, & *ex plebe precipui* distinctè loquuntur, de Sacerdotibus altũ silentium. Quod ad sacrum & Ecclesiasticum ordinem pertinet, postquam Christianam fidem suscepimus ad statuta *Opstalsbomica* dicemus, nunc ad servos pergamus. Eorum alij ministeriales, qui domino & familiæ domi, ruri, militiæ inserviebant, quamquam veteribus Germanis eos non fuisse in usu innuat Tacitus, alij colonici, certis agris fundisque colendis adscripti, quos serviles adpellabãt, ex quibus domino certam mercedem, vel fructuum partem præstabant, nec de prædijs istis servilibus discedere, aut relinquere ea pro arbitrio licebat, sed & liberi posterique in ijs commanere, agros colere, censum aliaque personalia servitia præstare tenebantur. Antiquum sane servitij genus, cujus & Tacitus lib. de mor. Germ. ita meminit. *Servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministerijs, utuntur: suam quisque sedem, suos penates regit, frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono iniungit, & servus hactenus paret.* Non negamus tamen Francorum tempore nonnihil in ijs mutasse. Franci enim, cum universam Germaniam servilẽ in modum subjugassent, Nobilium & plebejorum agros in censum redigebant, proque modo eorum onera militaria indicebant ad exercitum instruendum, quem heribanum vocabãt, ut supra diximus. Servos vero, & infimos vulgi in agros & predia, quę sibi servaverant, distribuebant, ut q;ea colerẽt,

sub certa

ſub certa annuâ penſione, alijſque præſtationibus. Sed & privati quoque ſuos colonarios ſervos habebant, ut duplex ſervorum genus eſſet, alijque publici, alij privati dicerentur. Publici erant, qui principis, aut eorum, quibus princeps conceſſerat, agros colebant. Principis quidem, Regij & fiſcalini dicebantur, quod cenſus & præſtationes eorum ſerviles fiſco regio inferrentur, agri ipſi fiſcalini, majores noſtri Hofflonde adpellabant. Quos Eccleſijs donabant Eccleſiaſtici, & prædia Eccleaſtica dicebantur, quarum donationum, ſive Traditionum tabulas apud Marculphum, alijſque formulis ab eruditiſſimo Hieronymo, Bignonio editis videre licet. Privati erant, qui jure privato, ſive ſucceſſione, ſive Regio beneficio ad privatos Nobiles, liberoſq; pertinebant. Hos ipſos Romani colonos, Germani Laſſos, & pro varietate dialectorũ Laitos, Lidos, Litos, Litones vidêtur vocaſſe. Nithardus Hiſtor. libro quarto de Saxonibus ſcribẽs. *Quæ gens omnis tribus ordinibus diviſa conſiſtit. Sunt enim inter illos, qui* Edlinghi, *ſunt qui* Frilingi, *ſunt qui* Laſſi *illorum lingua dicuntur, Latina verò lingua hoc ſunt, Nobiles, ingenuiles atque ſerviles.* Leg. Salicæ Tit. XVI. §. 4. *Si quis Lidam alienam in coningium adſociaverit MCC. denarÿs qui faciunt ſolid. Lxxx. cum dimidio culpabilis iudicetur.* Otto Rex in charta libertatis Rijperſhout. *Quadam noſtri iuris mancipia, litam videlicet* Thiedſaiden *dictam cum filÿs eius, & filiabus tradidimus.* Et ita paſſim hiſce legibus.

legibus. Privileg Ecclef. Mindenf. *Homines ipsius Ecclesiæ francos, liberos, & Ecclesiasticos, litones, Malmans, vel servos cuiuscunque conditionis* frisij vero *lessos* suo idiomate vocasse videntur. **lesse** siquidem veteri lingua frisica postremum vel minorem significat. ut **lessa schot lessa wiepen** / id est minor census minora arma. itē **lijtse** pusillū, quod postremi & minimi essent in populo. Flandri **laten** adpellant, quasi ad agros colendi relicti. Erant autem duplices, Griginarij, qui ex parentibus litis, nati erant, aut dedititij, qui se ipsos ob paupertatem, vel maleficium, alteri in servitutem mancipassent. Albertus Stadenf. *Plures se eis dediderunt proprios, & qui ab ijs vivere sunt permissi, litones sunt ab eodem vocabulo nuncupati.* Infra tit. XI. *de lito* §. primo. *Si liber homo spontaneâ voluntate vel fortè necessitate coactus, nobili, vel libero, seu etiam lito in personam & servitium liti se subdiderit, & postea se hoc fecisse negare voluerit.* Formularum, quæ ejus venditionis apud Marculphum plures extant, duas hic adscribam. Vna extat pagella 371. *Dum & omnibus habetur percognitum, qualiter ego minime habeo unde me pascere, vel vestire debeam, ideo petij pietati vestræ & mihi decrevit voluntas, ut metam de victu quam de vestimento, iuxta quod vobis servire, & promereri potuero, adiuvare vel consolare debeas, & dum ego in caput advixero, ingenuili ordine, tibi servitium vel obsequium impendere debeam, & me de vestra potestate vel mundibur de tempore vitæ potestatē non habeam subtrahendi. Liti enim plane de potestate*

 sua exibant,

sua exibant, seq; in mundiburdium, id est defensionē domini tradebant, unde & liti ipsi **unmondling** dicebantur. Carta Ottonis Imp. libertates monasterijs concessæ. *Si vero aliquis ex libertate* **unmundling**/ *vel litus fieri, aut etiam colonus ad monasteria supradicta cum consensu cohæredum non prohibeatur.* E contrario qui ad libertatem veniebant: **Selbmundich** fieri dicebantur. Altera certa extat pagella 413. *Contigit quod cellarium vel spicariū vestrum infregi, & exinde anonam, vel aliam ranpā in solidos tantos furavi, dum & vos & advocatus vester exinde ante illum comitem interpellare fecistis, & ego hanc causam nullatenus, potui denegare. Sic ab ipsis Racimburgijs fuit iudicatum, ut per wad.um meum eam contra vos componere atque satisfacere debeam, hoc est solidos tantos. Sed dum ipsos solidos minime habui, unde transsolvere debeam, sic mihi aptificavit ut brachium in collum posui, & per comam capitis mei corā præsentibus hominibus tradere feci, in ea ratione, ut interim, quoad ipsos solidos vestros reddere potuero, & servitium vestrum & operam, qualemcumque vos vel iuniores vestri iniunxeritis, facere & adimplere debeā. Et si exinde negligens vel iactivus adparuero, spondeo me contra vos, ut talem disciplinam super dorsum meū sicere iubeatis, quam super reliquos servos vestros.* Vbi rectè notandus solennis, & antiquus ritus, semet in servitium alterius tradēdi, nempe, ut brachium in collum mittat, in signū subjectionis, & servitij, per comæ adpræhensionem, legitima traditio significetur; de quibus alias plura notabimus. Porro differe-

ro differebant liti ab ipsis servis, supraque servos eorum conditio erat. Siquidem servi jurare non poterant, sed domini pro ipsis jurabant. Hoc titulo §. 15. *Et si servus hoc se perpetrasse negaverit, dominus eius iuret pro illo.* Item §. 18. *Si litus erat, ipse medietatem sacramenti cum uno lito iuret.* Dominus pro servo pœnam solvebat, quia servò nihil in bonis erat. Infra tit. IX. §. 17. *Si servus aliquid vi sustulit, dominus quantitatem rei sublatæ pro ipso componat, ac si ipse sustulisset*, litus vero de suo solvebat. Tit. III. §. 4. *Litus conditionem suam per omnia similiter faciat, id est sua sexta manu iuret, vel quod abstulit in duplum restituat.* Postremo quæ proportio erat in pecuniarijs pœnis inter Nobilem & liberum, eadem fere inter litum & servum, de quò vide notas nostras ad tit. XV. de *Compositionibus.* Nunc manum de tabulâ, & ad reliqua pergamus.

Occiderit:) Antiquæ libertatis Germanicæ non infima pars erat, quod leviora delicta non capitali supplicio, sed pecuniariâ pœnâ luerentur: Tacitus de Morib: Germ: *Sed & levioribus delictis pro modo pœnarum equorum pecorumque numero convicti mulctantur.* Et inter leviora delicta homicidium, numeratum, Tacitus ibidem. *Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero.* In antiquo jure nostro **Keesting** XVI. **Dat alle fresena Diara firð beta mep hiara fia** / id est. ut omnes frisij pœnâ vel fredam suam pecoribus redimant. statuta Opstalsb. §. 7. *Si quis aliquem alterius terræ aut insulæ occiderit, Iudicibus in LX. hæredibus in toti-*

 dem sit

dem sit obligatus. Vide leg. Salicæ tit. XLIV. §. 1. Boroar. tit. XXXII, Sax. tit. 11. Anglorum tit. 1. Francorum lib. IV. cap. 82. & alibi.

Ad heredes Occisi:) Et illud ex antiquo jure Germanicæ reliquũ est. Tacitus de morib. Germ. *Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quã amicitias necesse est, nec implacabiles durant, luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* Item. *Sed & levioribus delictis pro modo pœnarum, equorum, pecorumque numero convicti mulctantur, pars mulctæ regi, vel civitati, pars ipsi qui vindicatur, vel propinquis eius exsolvitur.* Statut Opstal. §. 27. *Si quis hominem occiderit ab ingressu Ecclesiæ, iuxta consuetudinem antiquitus observatam per annum integrum arceatur, alioquin in decem Marcis iudicibus maneat obligatus. Si vero idem hæredibus plenam emendam non potest præstare captus eiusdem hæredibus tradatur* Propinquis) cur non integra hæredibus. Equidem ita existimo propinquorum nomine agnatos intelligi per virilem sexum conjunctos, nam ad illos hæc compositio pertinebat. L. Anglorũ Tit. VII. §. 4. *Ad quemcumque hæreditas terræ pervenerit, ad illum vestis bellica, id est lorica, & ultro proximi, & solutio leudis debet pertinere.* Constat item ex jure nostro antiquo ante annos 140. impress. fol. 103. ad compositionis pœnam admitti primo fratrem occisi, deinde fratris filium deinde patruum, & patrui filium, illis ordine deficientibus, tandem heres admittitur: omnes vero qui leudem seu Wergildum par-

dum participant, homicidam persequi teneatur.

Sol. LXXX.) De Solidorum, denariorum tremissium que pretio, deque totâ re monetariâ Francicâ, & Frisicâ ad tit. xv. de Compositionibus accuratè dicemus.

Cum septem Sacramentalibus iuret.) alibi septima sua manu Marculphus libro primo Form. 38. *Fuit iudicatum ut de quinque denominatis, idem ille apud tres, & alios tres, sua manu septimâ, tunc in palatio nostro super capellam Domini Martini, Vbi reliqua iuramenta percurrunt, debeant coniurare*. alibi manu XII. XXIV. XXXVI. alibi I. II. III. IV. pro varietate delictorum, & personarum. Antiquissimus purgandi, & defendendi per Iuramentum modus fuit apud veteres Francos, & Frisios etiam ante Christi fidem susceptam, cum adhuc Pagani essent, quod ex tit. L, LI, LV, LXI. Legum Salicarum, quæ ante Christianismum latas esse certum est, constat, ubi juratores non Sacramentales dicuntur, quod sacra & ceremonias Christianorum adhucdum non suscepissent. Sed postquam auspicijs Clodouei, Regis Christi sacris initiati, Pontifices Romani populis illis adhuc patrijs legibus, moribusque adsuetis indulgentes, morem per juramentum, aliasque purgandi formulas de quibus postea dicemus decretis suis adprobarunt. de quibus vide titulos de PurgationeCanon: & vulg. Obtinebat primum, ut refert Ivo carnotensis Episcopus, ut is tantum ad juramentum admitteretur, qui prava alicujus macula laborabat, postea eti-

 am alij

am alij admissi, qui non de facto ipso, sed credere se veritatem dixisse, qui accusatus erat jurabant. Hi sacramentales, vel consacramentales dicebantur, quod in loco sacro, in basilicis, templis, ad aras, ad sepulchra vel reliquias martyrum, tactis aris, sacris Euangelijs, vel reliquijs (:quæ veterum erat superstitio:) præstabantur. Infra Tit. XII. *Si servus rem magnam quamlibet furasse dicatur, vel noxam grandem perpetrasse, dominus eius in reliquijs sanctorum pro hac re iurare debet.* Gregorius Triroanens. libro quarto capite 46. *Requirit hominem alium ursum nomine, quem ad altare clam ductum iurare fecit, & dicere.* Idem libro quinto capite 32. *Si, inquiunt, est innoxia, super tumulum hoc Beati Dionysij Martyris sacramentis adfirma.* Sed quod modo diximus, diligenter advertendum, non facile ad ejusmodi juramenta admissos fuisse, nisi in causis dubijs, & ad testandam innocentiam ejus qui in suspicionem criminis adductus, vel alterius facti, debitive in jus vocatus erat. vide tot. tit. x. de Purgat Can. l. Boroar, Tit. VI. §. 1. & 2. *Index benè causam cognoscat, & prius id tacitus inquirat, ut eum veritas latere non possit, nec facile ad sacramenta veniatur. Hoc autem volumus inter Bararios perpetuo custodiri, ut causâ investigatâ, & qua veraciter juventa apud indicem sit indicata; nulli liceat perjurare, sed sicut indicatum est cogatur exsolvi. In his vero causis sacramenta præstentur, in quibus nullam probationem discussio judicantis invenerit.* Forma hujus sacramẽti solemnis describitur. l. Aleman. tit. VI. de jurator. §. 1. in fine. *Ista vero sacramenta*

sacramenta sic debent fieri, ut illi conjuratores manus suas supra capsam ponant, & ille solus, cuius causa requiritur, verba tantum dicat, & super omnium manus manum suã ponat, & sic eum Deus adiuvet, vel illa reliquia, & illas manus quas comprehensas habet, ut de illâ causâ unde interpellatus est, culpabilis non sit. Capsam intelligit in qua ossa vel aliæ reliquiæ martyrum condebantur, quæ deinde & capella dicta est, vide Marculphum lib. 1. form. 38. Iuramenti ipsius formulæ apud Marculphum & veteribus formulis simul editis variæ extant, nos unam tantum ex formulâ XXIX. pag. 244. proponemus. *Hic iuro per hunc locum sanctum, & Deum altissimum, & virtutes sancti illius, quod homo aliquis, nomine ille, ita factus cum armis suis super me venit, & colpus super me misit, & sic mihi dominus directum dedit, ego ipsum de armis meis percussi, & tales colpus ei dedi, pro quibus ipse mortuus est, & quod feci super me fecit, & ego ipsum hodie facio infra damnum, & forbatudum infra noctes xlii. sicut lex est & nostra consuetudo.* Sacramentales vero sive conjuratores nihil aliud jurabant, quam credere se quod verum dixisset. c. 13. x. de purg. Can. *Illi qui ad purgandam alicuius infamiam inducuntur, id solum iuramento tenentur firmare, quod veritatem credunt eum dicere qui purgatur.* l. Rom. for. XXXI. *Similiter testes sibi similes visores, & cognitores secundum, quod ei indicatum fuit, post ipsum iuraverunt, ut quidquid iam dictus ille, de hac causa iuravit verum & idoneum sacramentum dedit.* Fuit apud majores nostros eorum sacramentorum magna religio, frequensque in legibus nostris patrio idiomate

trio idiomate conſcriptis mentio, quarum loca è multis pauca notabimus. I. audrecht xix. Jeſſma in man bitygat oat hy in fanna aen nede nijmen haet Jeff hijt iecht ſo jelde hyſe twedа/ Jeff hijt biſeckt ſo ontſwarza hyſa/ achtarſium an da wptede id eſt. Si aliquem accuſamus quod virginem aliquam vi. rapuit, ipſe cum ſeptem Sacramentalibus juret. Item warſo in man ores goed ſtelt inda. nara nivel tioeſtere nacht/ binna dozen en binna drompele / in dat niet oen hem vint/ende bekenne / iefte oen ſiin ſelff handen / ſo ne meyma der derde my wpt ede bieda/ want dy bondena tiaeff ne mey ſchidigera baria / in des iech tiga ne meyma naet byſecka. Hoc eſt Si quis rem alterius anxiâ & tenebroſâ nocte intra fores, & limen, & res furtivâ penes ipſum inventa agnoſtratur ſacramentum offerri non poteſt, quia vinctus fur nocentiorem monſtrare nec quod in confeſſo eſt negari non poteſt. Ius Synodale decanatus Bolſverdienſis ſcriptum Anno MCCLXXII. art. XXIX waſo in man daedſlacht/ vz ſetta ſoen. vz keſneda monda ende vz ſiv arna ethē/ di ſchil dab oon beta mey ſer merkum/hit en ſe dat / hy mey ziin perſonna / enda voochden / ende mit ſer trouwe buren bewyſa moga / dat dy der ſlain is hem reda eſta da Sinna oen ziin liiff ende ledena / ende aen zyn goed/ende hy din eed ende ſoen hat inbritſen/ ſo ſchil hy da ban beta mey tria merkum. Si quis alterum poſt reconciliationem, poſt oſculum pacis, &

eis, & sacramenta præstita occidat, Baurlum solvet sex marcis, nisi cum præsbytero vel persona sua, templi curatoribus & sex vicinis fidedignis probare possit forbaturum, sive occisum, post solis occasum, corpori, membris, bonisque ipsius manus injecerit, atque ita juramentum & reconciliationem fregerit. Recentius ad huc in Statutis Wagenbruggensibus hodie Wiimbritseradeel. art. XIX. Whorso in man beschriouwen wit om een betichtnia ieffte om ora secka fanda riuchteren/ wol hma spckera sex atten/ende sex burē/ thre atten en thre buren binnes gaes inda da ora tonimmen in da dela / dy mey hem sickera voer da Greetman ende aldaer mey vry fan da Greetman. Id est, ubi aliquis accusationis vel alterius rei causa à judicibus scripto citatur, si sex Attæ, & sex vicini, quorum tres Attæ & tres vicini ex ipso pago, cæteri sex ex territorio sumentur, certiorare vel purgare ipsum velint, purget se coram Grietmanno; quo facto à Grietmanno liber erit. & alibi centies in jure nostro. Atten judices dicti vicani, unde in Drentiâ xxiv. Iudices qui cum Prætore vel Satrapa conventus jurisdicundi causa obeunt, xxiv. *Etten* etiam hodiè adpellantur, habeo instrumenta purgationis ante annos cxl. scripta ex quibus constat etiam tum temporis sacramenta illa in publicis etiam Comitijs fuisse adprobata. atque hæc de Sacramentalibus.

Eiusdem conditionis:) Infra §. 8. *suæ conditionis* Hoc vult legislator, in crimine hominis Nobilis

 solos

ſolos nobiles, liberi liberos, liti litos ad ſacramentum dicendum admitti debere. *Adpretiatus fuerit.*) Lege Aquilia tenetur qui ſervum alterius injuria occiderit, in tantum quanti eo anno plurimi ſuerit l 2. ꝟ ad l Aquil.anno retrorſum computato ab eo die quo vulneratus fuit l 51.§. 2. ꝟ.eod. In æſtimatione verò ſervi veniebat, non ſolum corpus occiſi,ſed quāti inter erat non occiſum fuiſſe. l. 21.§. fui.ꝟ. eodem. breviter omnia commoda quæ intra annum, quò occiſus eſt, pretioſiorem ſervum facerent, hæc accedere ad æſtimationem dicendum eſt l. 23. § 6.ꝟ eod. Eam ſervi æſtiationem dominus juramento ſuo definire poterat in odium occidentis. Hæc in confitentem, quod ſi negaverit majori vel minori ſacramento, pro ſumma pretij æſtimati, ſe purgabat. Ergo pretij magnitudo & perſonæ qualitas ſacramentum vel intendebant vel minuebant, id eſt, plures vel pauciores ſacramentales requirebant? Hoc videtur velle §. ſequens vide & titulum ſequentem. §. 5. & 6. & alibi paſſim. *Bis ſimplum componat:*) Iure civili ſervum noxalem tradere potuiſſet, eoque liberari, non enim dominus debuit in plus teneri ex maleficio ſervi quam ut noxæ eū dedat l. 2.ꝟ. de Nox. Act.

DE FORRESNI.

TIT. II.

TItulum de homicidij ſequitur titulus de forreſni ſive expoſitoribus. Quale illud crimen, qualiſque

qualisque modus exponendi fuerit, equidem pro certo affirmare non possum. Quantum ex ipsis legis articulis est colligere videntur apud paganos & nondum Christi fide imbutos homines fuisse sceleratos; qui vindictæ causa, vel alias atroci animo, inimicos, aut quos sublatos vellent, alteri occidendos traderent, quem ad hoc prece vel pretio conduxerant. Idem, aut plane non dissimile fuisse crimē elocationis, cuius mētio est l. Salic. tit. xxxi. §. 1. *Si quis in furtum aliquem elocare voluerit, qui hominem interficiat, & inde pretium accipiat, in alba avena 3000 denarijs, qui faciunt sol. c. culpabilis iudicetur* §. 3. *Similiter & ille qui pretium accepit ut hominem occideret 2500. denarijs, qui faciunt solidos 62. & dimidium culpabilis iudicetur.* Quæ verba equidem non aliter interpretor, quam. Si quis clanculum alterum conduxerit, locando operam suam. ut hominem interficiat &c. nam quod hic exponere dicitur, in lege Salicâ elocare dici existimo, certe nos valde differre. Quod si verum sit, jam certum erit pro *Forresni Forredni* sive *Forreednisse rescribendum esse*, id est, de Proditione. Nam quæ sceleratior esse proditio potuit, quam sicarium, aut lationem conducere ad aliquem occidendum, eumque vinctum, vel seductum, aut transvectum in loca solitaria sicario quasi in manus tradere? Simile fuit crimen illud de consilio in alterius mortem de quo l. Longobard. tit. 111. per totum, sed non idem. Iudicet Lector. Sed & Stat. Opstalsbom. idem expositionis vel traditionis

 crimen

crimen innuere videntur §. IV. *Si quis precio vel pecunia corruptus, dominum suum occiderit, seu cuicunque occidendum tradiderit, & de hoc convictus fuerit, de tali crimine puniatur, sicut de incendiariis est præmissum. Fortasse inde traditiores,* Gall. *traicter*, Hispanice *tradidor*, Italice *traditori*, *id est, proditores dicti.* *Per ingenium*) per dolum & fallaciam, verbum istis sæculis planè in usu. l. Salic. tit. XXXVII. §. 3. *Si quis per malum ingenium, in curtem alterius, vel casam, vel ubi lubet aliquid de furato miserit, nesciente domino cuius possessio est* l. Lombard. tit. LXXXV. §. 1. *Si quis Servum, aut aldionem alterius per colludium comprehendere præsumpserit, dicendo quod super furtum suum comprehendisset, aut tacite in curte sua noctis tempore invenisset, & colludium ipsum apparuerit, & certa veritas fuerit adprobata, componat ipse qui eum per tale ingenium adprehendere præsumpserit.* l. franc. lib. IV. tit. XLI. *Et si per odium aut malum ingenium nisi per iustitiam faciendam, hominem defecerit, honorem suum perdat.* l. Longobard. tit. XI. §. 1. *Si quis hominem liberum de caballo in terram per quodlibet ingenium iniquo animo iactaverit Lxxx. solidis ei componat.* Marculphus libro II. For. 28. *Quod si non fecero, aut me per quodlibet ingenium de servitio vestro abstrahere voluero.* Et alibi sæpius. Vide Doctiss. Bignonium ad For. Marcul. *Tertiam partem Leudis.*) Ita & seqq. §§. hujus tituli. Significat igitur leudis compositionem homicidij. form. veteres CXXIII. *Sic ab ipsis viris fuit iudicatum ut illam leudem, ut lex erat, solvere debeat, quod ita in præsenti & fecit.* Item form. XLI. *Exinde taliter*

taliter ab ipsis hominibus fuit iudicatum, ut lex erat, ipsi illi soluere deberet, quod ita in præsenti fecit. Infra tit. xiv. *Si campio qui mercede conductus est, occisus fuerit, qui eum conduxit, LX, solidos, id est, libras tres ad partem Regis componat, & leudem occisi hominis exsoluat.* Reliqua dicemus ad tit. de Wergildo & Fredo.

INIMICITIAS PROPINQVORVM.) de quibus supra capite primo diximus, & Tacitus lib. de Mor. German. *Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui quam amicitias necesse est, nec implacabiles durant: Luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* Hæredes igitur, & propinqui, id est, agnati proximi occisi inimicitias homicidę suscipiebant, & primo, ultionis & inimicitiæ testãdæ causâ, cum defunctus sepeliretur, ad ipsum sepulchrum, præsentibus qui funus deduxerant, unus ex propinquis evaginato gladio ter tumulum feriebat, cum superindicto.

Wraeck wraeck wraeck id est. Vltio, Vltio, Vltio. Nec ipsum corpus occisi sepelire jus erat, priusquam judici territorij vel Greetmanno esset præsentatum, nec Greetmanno Homicidam persequi aut punire licebat, nisi hære des proximi & pro pinqui, **Van dat swirds syde** id est ex masculâ lineâ, justitiam peterent. Solennes illi ritus, & plane barbari accusandi, defendendi, & prosequendi Homicidã in judicio, codice juris frisici 41 pag 105 106. 107. 108. prolixe describuntur, quos hic adscribere operæ pretium non est, eosque plane abolere in animo erat Ioanni IV. Episcopo Traie-

tensi, auctoritate Privilegij à Carolo quarto Imp: Anno MCCCXLIX. concessi sed parum effecit. Verba privilegij quę huc facere videtur adscribere placuit, *Item quia infra teritorium mensę Episcopalis Trajectensis, hujusmodi corruptela surrexit, quę pro consuetudine obtinetur ibidem, videlicet quod quicumque homicidium ibi perpetrarit, homicidam Episcopus punire non possit, nisi ad requisitionem, & instantiam parentum, & consangvineorum occisi: qui consangvinei & parentes aliquando propter potentiam homicidæ, aliquando propter negligentiam, aut favorem, aut collusionem, sive ex alijs causis frivolis exquisitis, occisi iniuriam prosequi prætermittunt. Pro consuetudine etiam abutentes, ut nullus occisi etiam iniuriam prosequatur, nisi coram Episcopo Traiectensi corpus occisi præsentetur, quod corpus quandoque rapitur, & occultatur & sic plerumque maleficia tam enormia remanent impunita, atque per consequens frequenter occasio nascitur similia perpetrandi. Quapropter consuetudinem huiusmodi minus iustam imo corruptelam potius iuri contrariam & iniquam, de regulis auctoritatis nostræ excellentia penitus abolentes* &c. Moris quoque erat ut propinqui homicidam frigitium, & latitantem ex unâ provinciâ in aliam persequerentur, Iudices terræ persequentes ad sisterent, captumque, ut faidosum, & publicæ pacis violatorem punirent, aut ad pecuniariam pœnam solvendā constringerent. Stat. Opstalſ. art. XXVII. *Siquis hominem occiderit, ab ingressu Ecclesiæ iuxta consuetudinem antiquitus observatam per annum integrum arceatur, alioquin in decem marcis maneat iudicibus obli-*

bus obli-

bus obligatus. Si vero idem plenam emendam hæredibus non poteſt præſtare, captus iiſdem hæredibus tradatur. Si verò alius eum contumaciter detinuerit, pro eo ſatisfacere compellatur. Iudex verò in cuius territorio detentus fuerit, ſi conſcius fuerit, & ipſum repetere negligat, cæteris iudicibus in viginti marcas maneat obligatus. Item in adprobatione ſtatut. Obſtalſb. anno MCCCLXI. *Quicunque commiſerit homicidium, & non ſatisfecerit de wergildo, ſi profugando tranſierit ad aliam terram, intra terras noſtras dictas, & ibidem detentus fuerit, ſi tunc amici interfecti conquerantur in terra ubi homicida detinetur, quod tunc detentor illius homicidæ debet ipſum amovere infra octo dies immediate ſequentes, aut ſolvat pro eo amicis interfecti XL. marcas antiquas, & totidem iudicibus iſtius diſtrictus.*

Quod ſi verò homicidæ factum negabat, at legitimè purgare ſe offerebat, ad ſacramentum dicendum cum juratoribus ſuis coram judicibus poſt 12. 14. vel 40. noctes (:quæ erant legitimæ dilationis tempora:) admittebatur, eius formulas vide in form. Romanis Marculpho additis, formula 30. & 31. Si verò factum tam evidens eſſet, ut negare non poſſet ad tranſactionem ſæpius deſcendebant, in judicio, eiuſque compoſitionis, & ſecuritatis notitiam, ut vocant, parentes, & propinqui interfecti homicidæ tradebant, cujus formulæ extant, in formulis Antiquis Marculpho additis, form. 7. & 8. ad quas lectorem remittimus.

HÆC VLEMARVS:) Vt olim Senatus vel Prætor Romanus rigorem juris civilis, benignâ interpreta-

terpretatione moderari, vel ad similes facti species extendere solebat, ut infinitis juris articulis probari potest, ita Vlemarus legem hanc de solis hominum traditoribus, vel expositoribus sancientem, ad servos, animantia, & generaliter ad res mobiles nova additione extendit; Alias additiones vide infra pag. 35. 44. 48. ubi de Vlemaro & Saxmundo sapientibus latius dicemus.

TIT. III.

THIVBDA:) quod passim est hisce legibus animadvertere, vitiosissimè frisica vocabula, ut & aliarũ gentiũ suis quæque legibus, sunt expressa, rescribendum itaque THIAFTHA. Hodieque fierem **thiacff** vel **thieeff** furtum **thiaftha**/ adpellamus, belgicè **Dieff** & **Dieberije**/ nam veteres *Franci*, *Frisij*, *Saxones* semper **t** prob **d** usurpabant, quod etiam nunc *Frisij* & *Angli* observant. Nam ubi Belge **door/dien/dat/dese/deerne/dulden/dingen**/ pronunciant, majores nostri **troch/thi/that/thira/thiorne/thilden/thingien** cum aspiratione efferebant, quæque latinè sonant, per ille, hic, quod, famula, pati litigare. Habeo vetera instrumenta ante annos CC. & CCC. scripta, ubi omnia per **th**. raro per **d**. efferri invenies, nec aliter pronunciabant, hodieque pronunciant, puri puti australes Frisij. Porro pœnam quod attinet, non ea apud omnes Germaniæ populos eadem fuit. Apud *Francos*, *Salicos*, *Bojoarios*, *Longobardos* pecuniaria

pecuniaria fuit, ut ex legibus eorum constat, apud Saxones capitalis fuit. L. Saxon. Tit. IV. §.7. *Qui in re qualicumque, vel interdiu, vel noctu, trium solidorum pretium furto abstulerit; capite puniatur. Apud Ripuarios suspendio punitum fuit.* L. Ripuar. tit. LXXXI. *Si quis homo propter furtum comprehensus fuerit, & legitime superiuratus, & iudicio principis pendutus fuerit, vel in quocumque libet patibulo vitam finierit, omnes res eius haeredes possideant, excepto quod capitale, & delaturā in locum restituant.* Frisij prȩter duplum etiam fredā ad partem Regis solvebant, quod furto etiam pax publica violaretur. Hinc Fridericus Imperator tit. de pace tenend. libro secundo Feud. constituit, ut *fur*, tanquam publicæ pacis turbator, *qui quinque solidos valens, aut plus fuerit furatus, laqueo suspendatur, si minus, scopis & forcipe excorietur, & tundeatur*: nec dubito, quin Imperator legem ripuariam vel aliam similem in animo habuerit, cum illam constitutionem publicaret. Postea etiam apud Frisios receptum fuit, ut fures suspenderentur; vide infra stat. Obstalsb. art. 3 Quid? in simplici furto, Et ad partēRegis lxxx. solid. ꝑ freda lxxx. solidi soluti; cū pro vi, & rapinā tantū xii. solidi solverētur? Sic enim infra tit. 8. *Si quis rē qualibet vi rapuerit, in duplū eū restituere cōpellatur, & pro fredā 12. solid. componat, hoc est, 36. denarios.* Idem observo in Stat. Obstalsb. art. 3. in furem, & spoliatorem eandem pœnam statui. Vide quæ ibi dicemus. *Wergildum suum:)* Freda pro Wergildo soluta quasi pœnam capitis vel certe manum eo redimens, ut sequentibus §§.

M *Wergildum*

Wergildum pro freda ponitur. *In vestimento suo:)* Quod supra monui, pro qualitate delicti, & pœnæ, majori vel minori sacramento juratum fuisse, ita qui se suo proprio juramento purgare volebat, vel majore vel minore solemnitate juramentum suum peragebat, de quo latius dicemus tit. XII. de Delictis servor. *Ferventis aqua:)* Vide ibidem tit. XII. notas nostras. *Corium eius redimere voluerit:)* Leg. Salic. tit. XLIII. §. 1. *Si cuius servus in furtum fuerit inculpatus, si talis causa est, unde ingenuus DC. denarios, qui faciunt solid. xv. componere debeat, servus super scamnum trusus CXX. ictus accipiat. Si verò antequam torqueatur fuerit confessus, & ei cum domino suo convenerit, CXX. denariis, qui faciunt solidos tres, dorsum suum redimat: dominus verò suus capitale restituat.* In formulis, Marculpho additis form. ult. in fine. *Et si exinde negligens, vel iactivus adparuero, spondeo me contra vos, ut talem disciplinam supra dorsum meum facere iubeatis, quam super reliquos servos vestros.* Adnunciatio Caroli apud istas, cap. XX. ubi de mensuræ adulteratione agitur, post alia. *Si autem colonus vel servus inde reputatus fuerit, aut iudicio Dei se examinet, aut si inde convictus fuerit, hoc est, ut supra diximus, unde mensuram adulteravit, perdat, insuper & virgis nudo corio vapulet.* Fridericus Imperator tit. de pace tenend. *scopis excoriare dixit.* Romani quoque in servos suos delinquentes, loris & flagellis animadvertebant l. in servorũ 10. ff de Pœn.

TIT.

TIT. IV.

DE SERVO

ET CAET.

SI *quis servum alterius*:) Vide quæ notavimus ad Tit. primum de Homicidijs §. 11.

In animantibus ad usum hominum:) pecudes intelligit. Capite primo Legis Aquiliæ cautum fuit. *Si quis servum, servamue alienum alienamue, quadrupedem, vel pecudem iniuriâ occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuerit, tantum æs dare domino dãnas esto.* l. 1. ff. L. Aquil. pecudum numero sunt quæ gregatim habentur, veluti boves, oves, capræ, sues, equi, muli, asini, l. 65. ff de leg. 3. quas eleganter lex nostra ad usum hominum comparatas esse dicit.

Vsque ad canem:) Pecudum adpellatione canis non continetur L. 2. ff ad L. Aquil. itaque ad tertium caput L. Aquiliæ pertinet, ubi de bestijs, & feris disponitur, §. 13. Instit. de L. Aquil.

Acceptoritium:) alibi acceptorem adpellant, id est, custodem, & vindicem leporis capti, ne ab alijs canibus discerpatur.

Bracconem parvum:) Canem odorum, qui ex odore lepores perdices persequitur, quem etiam nunc brac appellamus; barm veteres parvum dicebant. Hinc barmhertich/ id est, pusillanimus, facilis ad misericordiam. M 2 Tit.

TIT. V.
DE HOMINIBVS
QVI ETC.

VAlde *Barbarè*, & penè sine sensu hæc lex conscripta est: mens legis hæc est. Sine compositione, id est impunè occidi possunt, Campio, hostis in prælio, adulter, fur, incendiarius, Templi effractor, & mater, quæ infantem ab utero sublatum, enecat.

Sine compositione:) Sine pœnâ fisco, vel hæredibus, & propinquis occisi præstandâ.

Campionem:) Campio jure feudali dicitur, qui pro alterius innocentiâ seu crimine purgando duellum suscipit, & cum adversario in campum pugnandi causa descendit. Infra tit. XIV. *de homine in turba occiso.* §. 7. In hac tamen contentione liceat unicuique pro se campionem mercede conducere, si eum invenire potuerit. Nonunquam & ipsi qui criminis alicuius suspecti erant in campum descendebant. Ibidem §. 5. *Producat hominem, quem voluerit, & iuret quod ille homo homicidij, de quo ego interpellatus sum, reus est, tenens eum per oram sagi sui. Ille autem si hoc sacramentum negare voluerit, iuret, & contra ipsum cum armis suis in campum procedat.* Campum appellabant circum in campo locoque publico,

blico, tabulatis, palisque circum septum, quem certa turi intrabant, à judicibus introducti, in quorum præsentiâ jurabant, quique arma inspiciebant utriusque an legitima, & secundum formam præscriptam essent. Reliqua solennia, quæ à campionibus erant observanda, vide in Codice juris *Frisici* pag. 24. 25. 26. 27. 28.

Adulterum:) Non quemvis, sed eum, qui à patre, fratre, curatore, marito, in cuius potestate fuerit mulier vel puella, in flagranti crimine deprehensus fuerit, alioquin convictus, vel confessus legibus puniendus. *Facem manu tenet:*) Vide jus *frisicum* **Landrecht** XXIV. *Fanum effregerit:*) Vide jus synodale *Frisicum*. *Infans ab utero:*) Videtur illud crimen apud Germanos. nondum Christi fide imbutos non infrequens fuisse. Equidem suspicor non simpliciter necasse, sed potius Dijs suis immolasse, cum dicat lex de infante ab utero sublato, id est, ut ego interpretor, adhuc à matre rubente, quique materna ubera nondum suxerit. Nam ex vitâ divi Ludgeri constat, gentiles eiusmodi infantes, dijs obtulisse, antequam lac sugerent, vel mansum ederent: sed ipsa verba ex capite sexto adscribemus. *Memorata* **Liaffburgh**/ *cum nata esset habebat aviam gentilem, matrem videlicet patris sui, abrenunciantem omnino fidei catholicæ, quæ non nominanda in furorem conversa, eo quod prænominata coniunx filias tantum genuisset, & filium non haberet, misit lictores, qui raperent eandem filiam, tunc natam, de sinu matris: quia sic mos erat paganorum, ut,*

 si filium,

si filium, aut filiam necare voluissent, absque cibo terreno necarentur. Deinde capite septimo. *In hac igitur colluctatione mirabili, iuxta misericordis domini dispositionem, supervenit vicina mulier, & misericordiá mota eripuit puellam, de manu præfati mancipij, cucurritque cum eá ad domum, & claudens post se ostium, pervenit ad cubiculum, in quo erat mel, & misit ex melle illo in os iuvenculæ, quæ statim sorbuit illud. Venerunt interea prædicti carnifices iussa dominæ suæ expleturi: dominabatur enim illa furibunda in totá domo filij sui: Mulier autem, quæ infantem rapuerat, occurrit lictoribus, dixitque mel comedisse puellam, & simul ostendit eis illam adhuc labia sua lingentem, & propter hoc illicitum erat iuxta morem gentilium illam necare.* Abominabilis sed notabilis ritus ad hunc locum.

TIT. VI.

DE CONIVG. IGNOR.

S*I libera fæmina lito nupserit.)* Tota lex omissis aliquot verbis vitio exscriptoris ita concipienda *Si libera fæmina lito nupserit, nesciens eum litum esse, & ille postea de capite suo, eo quod litus esset, fuerit calumniatus, si illa sua sextá manu iurare poterit, quod postquam & cæt.* Itaque fœmina si sciens, volensque liti, (de cuius conditione suprà diximus, & infrà dicemus:)

dicemus.) nuptias secuta fuerit, in mariti conditionem transibat, quod etiam jure civili ex S. C^to^ Claudiano obtinuit. Vlpianus Instit. tit. 11. §. 11. *Maxima capitis diminutio est per quam civitas, & libertas amittitur, veluti cum incensus aliquis venierit, aut cum mulier alieno servo se iunxerit, denunciante domino, & ancilla facta fuerit, ex S.C^to^ Claudiano* Tertull. ad Vxorē. *Nonne insuper censuerunt servitutis vindicandas, quæ cum alieno servo post dominorum denunciationem in consuetudine perseverarent?* quod deinde in muliere à Iustiniano Imp. sublatum est. C. de Senat. C^to^. Claud. toll.

Calumniatus fuerit:) Calumniari pro accusare posteriori sæculo usurpatum, calumnia quæcumque actio dicta fuit. Infra tit. XI. §. 2. *Si litus semet ipsum propriâ pecuniâ à domino suo redemerit, & unum, vel duos, vel tres, vel quotlibet annos in libertate vixerit, & iterum à domino, de capitis sui conditione fuerit calumniatus.* Et §. 3. *Si aut calumniator, aut ille cui calumnia illata est, se solum ad sacramenti mysterium perficiendum protulerit.* Formul. veterib. capite septimo. *Et si fuerit aut ego ipse, vel ullus de hæredibus meis vel qualibet persona, quæ contra hanc precariam aliquam calumniam, vel repetitionem, aut contemptum generare præsumpserit.* Item capite decimo. *Et quod fieri non credo, si fuerit ulla qualibet persona, quæ contra hanc venditionem, quam ego mea spontanea voluntate fieri rogavi, aut qui contra eam aliquid agere, vel calumniam generare conaverit.* Et alibi centies. Hinc gallicum *calange*, & *calanger*, actio, accusatio, accusare.

In com

quasi **need nimmers**/ nam **need** Frisicè vim significat. Etiam **Schaetraef** dicitur, in jure frisico tit. **van Schaetraef. Dit is en Schaetraef. Whaso farat ombiradis mey onriuchtec wald ti ena standara husa/ enda dir binima tha lioeden hiara goed/ dir hia scheoulden dat liff mey beda/ en hiara sela van reda / so bringt hy him salm inda schakera rauwa / enda in hiarra riocht. Jeff hy dir tho biradit wirht dat hy mitta fia beta schil/ so schil hijt twie schot beta/ ende da alder hagista freda twifald beta/ als da lioeda wilkaret habbat.** Id est, hoc est **Schaetraeff.** *Si quis inconsulto, & iniussu ad domi stadium alicuius profectus, atque ibi hominibus bona sua rapit, de quibus corpus alere & animæ consulere deberent, seipsum in* **schaetraef** *crimen, eiusque pænam conjicit. Si eo inducatur, ut pecuniâ componere debeat, in duplum componat, & supremam fredam in duplum solvat, ut iudices statuerunt.* Debuisset hic titulus sequi titulum de furtis.

TIT. IX.

DE FARLEGANI.

VIX esset ariolari hujus tituli significationem nisi textus ipse de adulterijs, & stuprationibus agi indicaret, rescribendum itaque de *Horleganis* id est **Hoerleggers**, ad verbum, de Concu-

 binis,

binis, hinc concubina **bileggerse**/ & doctissimus *Kilianus* in suo Etymologico adnotavit, **bilegghet** apud veteres concubinum, id est, scortatorem denotasse. De Veterum *Germanorum* pudicitiâ ita, Tacitus de morib. Germ. cap. XIX. *Paucissima in tam numerosâ gente adulteria, quorum pœna præsens, & maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit, publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit: nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere, & corrumpi seculum vocatur.* Divus Bonifacius Frisiorum Apostolus, & Martyr Epistolâ ad Ethelbaldum Regem Anglorũ. *In antiquâ Saxoniâ, ubi nulla Christi cognitio, si virgo in maternâ domo, vel maritata sub conjuge adulterata sit, manu propriâ strangulatam crémant, aut cingulo tenus vestibus abscissis flagellant eam castæ matronæ, & de villâ in villam missæ occurrunt novæ flagellantes, & cultellis pungunt, donec interimant.* In veteri nostro jure Frisico. **Wersome een Vrouwe wroeget dat hioe en Vrhoer deen habbe / so aeghse her voormond tho sickeren / ief hyse sijckert/ vrbreckt her de ra ludena / so wertse her formond al schieldich / so aegh dy formond dine ker/ hor hyse filla / so hyse handia mit ta swird/ deersa onder ginga/ dose dat aefte begingh/ so hysa tho hem nima/ ende hiase sickeria nellet; so schilma om da sonde da herinscheed ontfaẽ/ ende da bân beta mey try en tzechstich schillingẽ.** Id est. Ubi mulierem accusamus quod adulterium

terium commiſerit, is, in cujus poteſtate eſt, eam purgare tenetur, ſi eam purget,id eſt purgare ſuſcipiat, & ſacramenta deficiant,ei, in cujus poteſtate eſt,tenetur, eique optio datur, an ipſam excoriare, an gladio ſub quo domum (ſponſi intellige) intrabat,ferire velit; Si ipſam ad ſe recipere, nec purgare velit,propter peccatum, pœnitentiæ causâ peregrinetur,& bannum ſolvat tribus & ſexaginta ſolidis. Vbi notandus vetus & ſolemnis ritus, quo uxor,vel ſponſa, domum mariti vel ſponſi ſolebat intrare.

Quod verò **filen** excoriare interpretati ſumus, non eam habet ſignificationem, quod cutem totã detrahendi,ſed cædendi, & flagellis corium tergoris rumpendi, poteſtatem habuerit. Nam **filunge** veteribus flagellum fuit,*filun* flagellare. Vide Lipſ. Centuriâ,111 ad Belgas Epiſt.44. Præterea notandus hic vetus & ſolemnis ritus ſponſam domum mariti deducendi. Siquidem ipſo nuptiarum die ſponſa longo virginum, juvenumq; comitatu,tum multo auro, argentoque onerata magis, quam ornata, paſſis capillis, coronâ redimita, ad templum deducebatur,viẹ,quâ ibat,facibus,ignibuſque ſtramentitijs collucebant, fiebatque ea deductio more romano, noctu. Stabat ad fores templi præſbiter, vel vicarius ejus,qui adprehensâ ſpóſẹ manu,eã ad aram deducebat, ubi ipſe ſponſus cum ſuis paranymphis ad ſiniſtram ſponſæ adſtans, ſolemni ritu jungebantur.Quo peracta ad domum ſponſi deducebatur eadem pompâ, ubi cum perveniſſet, ex

ſponſi propinquis aliquis ante limen ſcopas projiciebat, quas ipſa ſponſa tranſire, ominis. & maleficij averruncandi ergò tranſire moris erat. Limen tranſitura alius ex vicinis, vel propinquis ſponſi, gladio evaginato, quem januæ tranſverſum prætendebat, ingreſſum impediebat ſponſæ, multo conatu irrumpere conantis, nec admittebatur, niſi munuſculo aliquo quaſi mitigaſſet. Quo ritu ſponſa, pudicitiam, & caſtitatem viro ſervaret integrã, monebatur: quodſi eam proſtituiſſet, marito jus erat, de adulterâ, ipſo gladio, ſub quo mariti domum intrârat, quemque **aeſwird**/ id eſt gladium nuptialem vocabant, ſupplicium ſumere, ut ſupradicta lex indicat *Ancilla, & virgo erat*:) Etiam ancillæ virgini ſtuprum inferri dicitur jure civili.

Si autem ab alio) Id eſt, ſi alter prior pudorem ejus imminuerit, ut jam amplius virgo non ſit, pœna domino præſtanda quoque minuebatur ut & ſeq. §§§. conſtituitur, quia ancilla violata non tanti pretij eſt quanti virgo l. 11. §. 5. ff. de Act. Empt. Quid ſi ſæpius quam, quinquies coitus admiſerit? ceſſaſſe pœnam, & pro ea, quæ paſſim ſui copiam faceret; habitam exiſtimo. vide infrà tit. XIII.

Si quis puellam virginem rapuerit & vio l. demiſ:) fuit itaq; raptus virginum capitalis, quod vergildo ſuo redimere poterant. eoque triplici, ad partem virginis, & ad partem tutoris, ut loquebantur. l. Sax. Tit. VI. §. 1. & 2. *Qui fœminam ab alio deſponſatã rapuerit ccc. ſol. patri puellæ, ccc. ſponſo componat, & inſuper ccc. ſolidis emat eam & ſi cum matre euntem in viã*

rapuerit,

rapuerit, etiam & matri ccc. solidis componat. Veteri jure frisico, art. 40. de uxore alterius raptâ. Hot is riocht/wharsoma en wijff an neda nimpt/ende dat clagiet da frana/so schilma her volgia mett ta Aesga tida fordel ther hio binna is / en da frana schil her fregia. hose dir kome / hor willens so onwillens: hockera hia dan quetz / so schil hia inda frana wald wessa tra nachta/ truch da need derma aldir clagiet. Dis tredda deis aegse di frana / anda werff te brinhgen/ ende tue steven te setten / her willa tho barien. Vpda ene steve stania hera Megen/ende by da ora her man Jeff hia vida man geet/so bruckssa des manas mit willa/ om dat hia hera ledena wald aegh. Jeff hia tida me gen geet / so schil hisa tweda jelda/ en brand en breck tielda/ ende tachtentich pond heren en lioeden jaen: Id est. Iuris est: Vbi fœmina vi rapitur, & ad Franã questus deferatur, sequentur eam cum Aesga ad fundum vel domũ, in qua moratur, & frana ipsam interrogabit. Quomodo istuc venerit, volens, an invita. Quodcumque responderit, tribus noctibus in potestate franæ erit, propter raptus accusationem. Tertio die frana ipsam ad judicium producet, duosque palos terræ infiget, & mulieri liberam optionem dabit, ad unum consistent mulieris propinqui, ad alterum maritus, puta raptor ipsius. Si ad maritum, sui raptorem se receperit, utatur ipsâ volente, quia membrorum suorum potestatẽ habet. Quodsi ad propinquos accesserit, ipsam du-

 plici

plici Wergildo componat, incendium & effractu-ram luat,domino, id est, regi, & judicibus LXXX. libras solvat.frane,sive ut Saxones,frone, apud veteres, hominem sapientem, juris peritum sive virũ præcipuum, & propriè judicem vicanum adpellabant, qui res vici sui curabat, delinquentes adprehendebat, inter vicanos de rebus minimis jus dicebat,tum etiam partes ad judicium citabat, ut passim ex jure veteri frisico probari potest. Aesge vero judex erat ordinarius in causis civilibus, quẽ Germani Schuldaepsch vocabant nos Schout dicimus,quasi debitorum exactor, vel cujus auctoritate debita exigebantur. verum apud frisios diversi judices erant, Siquidem Aesgha / ut modo dixi, de causis civilibus & pecuniarijs jus dicebat, Schout / sive Schelte ex parte regis vel comitis pœnas exigebat, & de criminibus cognoscebat: hinc frequenter in jure nostro Aesgha doem / & Schelte ban/ id est. Aesghae sententia, Scheltonis bannum seu pœna.

Parentum eius vel eorum:) Apud veteres Germanos fœminæ in perpetuâ tutelâ erant, maritorum uxores, patris puellæ, vel patre defuncto, fratris, patrui, vel alterius propinqui, quod Mundium seu Mundiburdium dicebant.l.Lombard.tit. Lxxxin. *Nulla mulieri liberæ,sub regni nostri ditione, legis Lõgobardorum viventi, liceat in sui potestatis, arbitrium, id est Selbmundio vivere,& semper sub potestate virorum, aut certè regis debeat permanere.* Burchardus ex pœnitentiali Romano. *Rapuisti uxorem tuam, & vi sine voluntate,*

voluntate, mulieris, vel parentum in quorum Mundiburdio tenebatur, illam adduxisti. Ex eodem jure etiã nunc in Hollandiâ, Geldriâ, Transisulaniâ obtinet, nihil in judicio sine curatore ad actum illum dato mulieres agere posse. Sed alibi latius dicemus. *Si Nobilis, seu liber.*) Pertinent sequentia ad finem tituli proprie, ad tit. præcedentem De Notnumfli, & transposita esse existimo, ut multa sunt in hoc libello, mutila, luxata, & non suo loco posita.

DE TESTIBVS.

TIT. X.

DE pœnâ eorum, qui in reliquiis Sanctorum pejerarunt. Moris erat apud veteres, juramenta prestari in causis magni momenti, in locis sacris, vel ad reliquias martyrum, unde & Sacramenta ducebantur, & testes sacramentales, ut supra monebamus. Gregor. Trironens. lib. IV. cap. XLVI. *Requirit hominem ursum nomine, quem ad altare clam adductum, iurare fecit, & dicere. Per hunc locum sanctum, & reliquias Martyrum beatorum.* Idem lib. X cap. XXXII. *Si*, inquiunt, *est in noxia, super tumulum hoc beati Dionisii Martyris sacramentis adfirma.* Formula ejus juramenti frequenter occurrit apud Marculphum, & form. veteribus in hæc verba. *Hic iuro per hunc locum sanctum, & Deum altissimũ, & virtutem sancti illius.* Veteres Frisii dicebant. **op da holgena witen/**

& in

& in Drentiâ, Transisulania & alibi frequēter auditur. **Dat wil ick wel ten hillighen sweeren.** Si quis ita pejurasset, duplici Wergildo componebat, uno ad partem regis, altero pro manus redemptione, dexrræ scilicet, quâ pejuraverat. Sed acriter reprehenditur hic abusus Synodi Meldensis cap. xxxix. *Tantum hoc malum est, ut ad sanctuaria Martyrum, ubi diversorum ægritudines sanantur, ibi perjuri, licet manifestè interdum vexari non videantur, justo Dei iudicio arripiantur, à dæmonibus.*

DE LITO

TIT. XI.

DE conditione litorum suprà prolixè diximus, probavimusque fuisse servos colonarios, sive ad scriptitios, fundi vel predij, quod ex præscripto domini colebant, sub certo servitij, & annui cēsus modo, aliosque originarios fuisse, alios qui sponte sua se servituti isti obnoxios reddiderant. fuerunt isti at ultimâ antiquitate per universum Germaniam sparsi, ut ex Tacito probavimus, & Sosimo intelligi puto, libro IV. ubi de Valentiniano Cæsare Germanorum agricolas ad bellum evocante sic scribit. *Quapropter maxima iuvenum multitudine, tum de Barbaris Rheni accolis, tum de subiectarum Romano imperio gentium agricolis collecta, numerisque militaribus adscripta, sic eos Bellicis in rebus exercuit, ut metu.*

metu exercitationis, & experientia militũ totos novẽ annos nemo Transrhenanorũ subiecta Romanis oppida vexaret. Hi ipsi sunt, qui in Holstia Imperij occidentalis læti adpellantur, & per provincias dispersi, sub præfectis suis militabant: inter quos censentur, Iæti Batavi, læti Suevi, Læti franci, & cæt. Lætos Romani vocabant, quos Germani Litos, laitos, lassos, lessos à relinquendo, quod agris colẽdis relinquerentur, unde & herislitium crimen exercitus relicti, vel quod postremi & minimi essent. In veteri glossario *Letistõ.* Novissima, & *litici*, parui. Iudicet lector. *Spontanea voluntate, vel forte necessitate coactus.*). Solebant apud veteres Germanos seipsos vẽdere, perditi nimirum aleatores, qui sæpe unò jactu libertatis suæ periculum subibant. Tacitus de Mor. Germ. *Aleam (:quod mirere:) sobrij inter seria exercent, tanta lucrandi perdendique temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo & novissimo iactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit, quamvis iunior, quamvis robustior allegari se, & venire patitur.* Fortean ab eo fluxit, ut & alijs ex causis seipsos venderẽt. Spontaneæ venditionis formula in form: Veter. form. x. *Domino semper meo illi, ego ille. Placuit mihi, ut statum ingenuitatis meæ in vestrum deberem obnoxiare servitium, quod ita & feci. Vnde accepi à te pretium, in quo mihi bene complacuit, solid. tantos; ita ut ab hodierno die, quidquid de me servo tuo, sicut & de reliquis mancipijs tuis facere volueris, à die præsenti liberam habeas potestatem. Necessaria vel coacta venditionis formula extat ibidem*

O *form.*

form. 44. Cum & omnibus habetur percognitum, qualiter ego minime habeo, unde me pascere vel vestire debeam, ideo petij pietati vestræ, & mihi decrevit voluntas, ut me tam de victu, quam de vestimento, juxta quod vobis servire, & promereri potuero, adjuvare vel consolare debeas. Et dum ego in caput advixero, ingenuili ordine, tibi servitium vel obsequium impendere debeam.

à domino suo redemerit.) vide formulas veteres form. 2. 3. 4. 5.

DE DELICT. SERV.

TIT. XII.

VEL *Noxam grandem perpetrasse*:) vide tit. III. de Thiubdâ §. 5. & 6. & quæ ibidem notavimus.

In vestimento vel pecunia iuret.) pro criminis gravitate, & personæ committentis statu, purgationes majores vel minores requirebantur. In gravissimis delictis, duello, vel ferro candenti locus erat, in minoribus sacramenta ad reliquias Martyrum, in minimis solius se purgantis juramentum requisitum. *In vestimento iurare*, fuisse, existimo, ut jurans oram vestis, ejus, cui se purgabat vel alterius testis vel sui ipsius adprehendens, solemni juramento se, vel servum suum purgaret. Infra in additionibus Sapientum Tit. III. §. 49. *liceat ei, qui vulneratus est, suâ solius manu sacramentum peragere, quod tot vulnera uno ictu ei fuissent illata.* Item tit. IV. §. I. *Ter quater*

quater solidis componat, aut si negaverit, solus iuret in manu proximi. Supra de Thiubda. tit. 111. §.5. *Si servus furti reus esse dicatur, dominus eius in vestimento suo sacramentum pro illo perficiat. In pecunia* vero jurabāt ita, ut prolato nummo solido, vel denario, in quo vultus regis, vel crux effigiata, ei manum imponeret, atque ita, quasi teste rege, vel cruce juraret. Extat in jure nostro frisico art. lxxxi. alia jurandi forma, seu ritus solemnis, quem adscribere non gravabor. **Dit is dio riuchte Boedel eed / di da iena swarza schil / der kamer en kaien warada ho aegh hy op tho nimen mit siner winstera hand sine winstera hara / ende der op tho lid-sena tween fingerē mit nīt sima fora hand / en swarza dan.** hoc est legitimum juramentum ejus, qui in domo mortuaria cameras, & claves custodit. Tollat sinistra manu sinistros capitis capillos, eisq; imponat dextræ manus duos digitos, atque ita juret. Qui mos jurandi cum apud majores nostros esset frequentissimus, & sanctissimus haberetur, proverbio locum dedit vicinis, & finitimis populis, tum demum frisio credēdum, si manu capillos adprehendisset, atque ita sacratissimo juramento fidē alteri adstrinxisset. *Per arma* quoque jurabant, de quo Aimoinus lib. iv. cap. *Partum inter francos, & Saxones, sacramento super arma, ut eis mos erat iurantibus, firmatū est.* formulis veterib. form. xxx. *Ideò etenim dum sic veritas comprobatur; iam dictus ille, adprehensam manū, vel arma iudicis predicti, sicut mos est, apud homines xii, manu sua tertiadecima, distractus, vel iuratus dixit.*

DE STVP. ANCILL.

TIT. XIII.

NEC *mulgere, nec molere solet*:) Rusticanas ancillas intelligit, quarum ministerium cōsistebat in pecoribus mulgendis, lacte, & caseis conficiendis, tum frumento molendo, panibusque pro rusticanâ familiâ pinsendis. Bortmagad quę fuerit, non adsequor, nisi Hertmagad legamus, quæ in interiori domô pro domino, & familia, focum, & stratum procurabat, quæ majoris pretij videtur fuisse, cum stuprum ejus XII. solid. rusticanæ IV. solidis componeretur. Sed vereor, ne hic quoque titulus interpolatus sit.

DE HOM. IN TVRB. OCC.

TIT. XIV.

HOC capite tres modi explorandi homicidij in turbâ commissi proponuntur. Prima est per Sortis examinationem inter Laubachum & Flehum, quæ hodie proprie frisia, in Oostergoam/ Westergoam/ & septem Sylvas distributa, olim observata, & antiquissima, quam sic describit Tacitus, de

tus, de Morib. Germ. cap. x. *Sortium consuetudo simplex: Virgam frugiferæ arbori decisam in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temerè, ac fortuitò spargunt. Mox si publicè consulatur, Sacerdos civitatis, si privatim, ipse paterfamilias precatus Deos, cælumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diē consultatio; Sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur.* Postquam Christianis sacris initiati fuimus, retenta quidem sortium superstitio, sed crux aliįq; ritus Christiani adhibiti, & mutati.

Vsque ad septem homines:) Vide infra §. 3. Sed quāvis viginti vel etiam triginta fuerint, non tamen amplius quam septem interpellandi sunt. l. Sal. tit. xlvi. de Homicid. in con. fact. §. 2. *Si vero in illo plus quam septem fuerint, non omnes teneantur obnoxij, sed quibus fuerit imputatum, illi secūdum legem componāt.*

De virgâ præcisi quos tenos voc.) Mallem: *de virgâ præcisi, quam tenam vocant.* Tien etiamnunc vimen dicitur, ex quibus corbes fiunt. *Signo crucis ignoscatur:*) leg. dignoscatur: Putat doctiss. Bignonius ad form. Vet. Marculpho addi: hic describi formam purgationis per crucem, sed fallitur. Siquidem iudicium crucis, ita peragebatur, ut partes coram iudicio venientes, post accusationem & negationem hinc inde (frisij Jechtwird / & Seckwird dicebant:) interpositam, ad crucem stare per xlii. noctes juberentur, & qui perstitisset, victor, qui cessisset, victus habebatur; Ejus ritus ita describitur

 formul.

formul. lib. post. form. XII. *Sed venientes ad ipsum placitum, sicut eis fuit iudicatum, ante ipsum Vigarium, vel ante ipsos pagenses, ad ipsum judicium, vel ad ipsam crucē visi sunt stetisse, sed ipse illum hominē, qui ipsam terram prprisit, ad ipsum iudicium, vel ad ipsam crucē convicuit, sed ipse in ipso placito, ad ipsam crucem visus cadisse. Sed dum hac causa sic fuit inventa, quod ipse ille, qui ad ipsum iudicium, vel ad ipsam crucem cadisset, salidos tantos ei transsolvere deberet, quod ita & fecit, & de ipsa terra illum ipsum legibus revestire deberet: quod ita & fecit.* In Capitulari Caroli Magni. *Quod si accusator contendere voluerit, de ipso periurio, stent ad crucem: &, si iurator vicerit, lege sua accusator emendetur.* Altera explorandi, seu examinandi ratio describitur § 3. quæ fiebat per aquam ferventem, & inter Flehum, & Sincfalum quæ olim occidentalis frisia, vel Cisrhenana dicta fuit, in usu erat. Ejus purgationis ritus, quoniam in hisce legibus frequenter occurrit, operæ pretium eat, ex jure frisico, latinis verbis, quia frisica prolixa sunt, multisque capitibus constant, carptim describere. Si quis tanti criminis accusaretur, ut judicio Dei per aquā ferventem purgandus esset, ad judicem accedebat, is postquam pronunciasset, ordalium (: sic enim adpellabant purgationis judicium:) ad vallum vel fossam tēpli, quod decanatus jure præsidebat cœteris, futurum post XLII noctes, & sacramenta præstita, ad fossam templi, tamen extra aquæ benedictæ jactum, se sistebat cum præsbitero, **Scheltone / Aesgone** (: Iudicum nomina sunt:) & quatuor

regijs testibus, qui dexteram ejus inspiciebant, & illæsam pronunciabant. Quo peracto, Sacerdos tẽpli intra fossam & aquæ benedictæ jactum consistens, precibus iudicium consecrabat, orabatque Deum, ut, si innocens esset, qui dextram in aquam ferventem missurus erat, sicut tres pueros Babilonios in ferventi camino, illæsam servaret, si verò culpabilis esset, suo justo judicio in corpore ejus manifestaret, & animam pœnitentis salvaret. Pendebat extra vallum vel circulum templi cacabus vel olla profunda plena aquâ ferventi, in eam purgandus dextrum brachium nudum ad cubitum usque immittebat. Tertio die templum intrabat cùm testibus prænominatis, brachiumque visitandum offerebat, Quod si sanum & illæsum esset repertum, is, qui alterum calumniatus erat, perjurium Wergildo, & Comiti, sive Iudici duas libras solvebat. quod si læsum, & ambustum adpareret, delictũ, cujus accusatus erat. Comiti duabus libris, Decano, synodatico, componebat: plura vide in speculo Saxonico. Majores nostri hoc examinis vel purgationis judiciũ **Ketelfang** ab ollâ, vel cacabo, in quo aqua efferuescebat, adpellabãt. Tertia examinationis species erat duellum, de quo §. 4. quod in orientali Frisiâ intra Laubachi, & Wisaram obtinebat, cujus jura, & solemnes ritus describuntur prolixe in Speculo Saxonico, ab Hotomãno disp. feud. cap xlv. & Iure frisico artt 53. 54. 55. 56. 57. & 58. imo legis ipse textus satis explicat.

Tenens eum per oram sagi sui) Idem ritus describitur

bitur Speculo Sax. lib. I. art. lxIII. *Qui duellum indicere voluerit, sibi in generatione aquali, is iudicem petat, ut sibi de iure liceat, suum comprehendere, vel invadere violatorem, quem ibi prospiciat constitutum. Cum hoc ei licere fuerit pronunciatum, tunc, interroget, qualiter eum comprehendere debeat, ut ei proficiat in iure suo: pronunciabitur; quod mansuetè; in superiori foramine vestimenti sui.* Porro sagum erat vestis militaris, Germaniæ populis olim peculiaris. Tacitus de Mor. Germ. *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum.* Mela lib. III. *Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sæva hieme.* Erãt verò saga quę armis superinduebant, non ultra genua descendentia, virgis aureis vel argenteis, vel alterius coloris variegata, circa collum fibulâ astricta. Auctor anonymos de vitâ Caroli magni, quẽ infra citabimus. *Vt mos est humani ingenij, cum inter Gallos franci militantes, virgatis eos, sagulis lucere conspicerent, novitate gaudentes, antiquam consuetudinem dimiserunt, & eos imitari cæperunt.* Tacitus Hist. II. cap. 20. de Cæcinnâ. *Ornatum ipsius, municipia, & Coloniæ in superbiam trahebant, quod versicolore sagulo, braccas tegmen barbarum indutus, togatos alloqueretur.* Scribit & Herodianus lib IV. Cæsarem Germanicã vestem nonunquam induisse, & in eorum sagulis, argento variatis conspectum. Franci tempore Caroli magni pallijs utrimque ad talos dimissis utebantur, frisij verò antiqua majorum saga retinuerant, quod Carolus in illis reprehendebat, ut notavit vetus auctor anonymus, cujus modo mentionẽ fecimus.

fecimus, S. Galli monachus in vitâ Caroli Magni ex Werimberto, cujus juditium nobis fecit doctissimus, & harum rerum peritissimus Ioannes Isacius Pontanus Orig. Francic. lib. VI. cap. 18 cujus verba huc facientia non pigebit adscribere, ubi post alia. *Vltimum habitus eorum erat pallium canum vel saphyrinum, quadrangulum, duplex, sic formatum, ut cum imponeretur humeris, ante & retro pedes tangeret, de lateribus verò vix genua contegeret.* Et mox paucis interpositis. *Sed, ut est mos humani ingenij, cum inter Gallos noi Franci militantes, virgatis eos sagulis lucere conspicerent, novitate gaudentes, antiquam consuetudinẽ dimiserunt, & eos imitari cœperunt. Quod interim rigidissimus Imp. idcirco non prohibuit, quia bellicis rebus aptior videretur habitus. Sed cum frisiones hac licentiâ abutentes adverteret, & brevissima ista palliola sicut prius maxima vendere comperisset, præcepit, ut nullus ab eis nisi grandia latissimaque illa longissima pallia, cõsuetudinario pretio coemerent, adjiciens. Quid pro sunt ista pictaciola? In lecto non illis possumus cooperiri, caballicans contra ventos, & pluvias nequeo defendi, ad necessaria naturæ secedens, tibiarum gelitione deficio. Locus luculentus, & peculiaris de Sagis Frisiorum.*

DE COMPOSITION.

TIT. XV.

DIximus Aliquoties videri nobis hunc libellũ ex pluribus legum frisicarum fragmentis esse

consutum, in quò judicium nostrum confirmat hic titulus generalis de compositionibus, qui speciatim ex legibus frisiæ inter Laubachi, & Sincfalam desumptus, & de homicidijs agere videtur, quia de *Wergildo* mox sequitur.

Wergildo:) Est pura puta Germanica vox, latine Cõpositio, frisicè **haudlesena** id est capitis redẽptio. Dictum vero *Wergildum* à Werra, quod pugnam, & cædem, & gild, quod valorem, & æstimationem significat, quasi cædis, & pugnæ æstimatio. Nam ut supra ex Tacito probavimus, licebatur apud veteres Germanos homicidium certo armentorum, ac pecorum numero, recipiebatque satisfactionẽ universa domus. Hinc in veteri jure frisico. **Dat thi fria fresena sina fird schil beta mep sina fia**. id est. Quod liber frisius fredam suam pecoribus suis redimet. Nam pecora apud veteres certa pecuniæ summa æstimata pecuniæ loco fungebantur, hinc non solũ pecora, sed tota hominis substãtia seu opes *fiâ* dicebatur, quod veterum divitiæ in armentis, & pecoribus consisterent. l. Longobard. Tit. lxv. §. 10. *Et si noluerit accipere habeat ipsa mulier, & Morgengas, & quod de perentibus suis adduxit*, *id est* **Vaderfia**. Et tit. lxxx. §. 2. *Et filios si ex ipsa muliere habuerit, habeant filÿ* **Morgengas**, *&* **Vaders fia** *matris suæ mortuæ*, id est donum nuptiale, quod *morganaticum* adpellant, & bona, quæ à patre accepit: de æstimarione pecorum alibi dicemus. *Libra xi. per veteres denarios*:) Non est in totâ antiquitate Germanicâ locus obscurior, quam res monetaria, veterum,

veterum, nulla tamen utilior, & sine cujus cognitione, veterum leges, quibus singulis nummariæ pœnæ occurrunt, difficile erit intelligere. Rationes ejus si inquirimus duæ occurrunt. Prima, quod veteres Germani res ge stas, & publica, privataque negocia minus accuratè literis, consignarint. Altera, quod pœnarum solutiones, & contractus privatos, magis permutationibus, & pecorum suorum æstimationibus peragerent, quam pecuniâ numeratâ, cujus maximâ penuriâ laborabant, si cum nostro sæculo comparentur, quo mercator, vel nobilis plus pecuniæ numeratæ possidet, quam olim Comes, vel princeps aliquis. Quantum itaque ex hisce legibus adparet, veteres franci, frisij, & reliqui Germaniæ populi omnem pecuniariam rationem per libras, Solidos, Denarios, & Tremissos explicabant, de quibus, ut supra polliciti sumus, hic breviter dicemus. Libra non erat nummus, sed nummi pondus, & quantitas, XII. uncijs constans, verum an ejusdem ponderis cum libra Romanâ fuerit, mihi quidem non liquet. Ejus tres fuerunt species pro temporis diversitate, Maxima, Media, & Minima. Maxima, quæ & antiqua, & Salica, dici potest, quod veteres Salij franci, eâ usi fuerint, quæ viginti solidos, solidus quadraginta denarios capiebat, ut in librâ fuerint Vnciæ duodecim, solidi viginti, denarij octingenti, & tres unciæ habuerunt solidos quinque, denarios ducentos. Quamquam in legibus Salicis solidorum & denariorum, non etiam libræ mentio fiat, ut dubitare possimus

 an veteres

an veteres Salij etiam solidos, & denarios suos ad libræ pondus exegerint: certè solidum quadraginta denarios cœpisse passim liquet ex ipsis legibus. Tit. XXIX. §. I. *Si quis ingenuus, cum ancilla aliena mœchatus fuerit, malb. Anilasina DC. den: qui faciunt sol. XV. culpabilis iudicetur.* Tit. XLI. §. 10. *Si verò sequentem puletrum furaverit, malb: nare CXX. den. qui faciunt sol: III. culpabilis iudicetur.* Ter 40. faciunt 120. Tit. XLIV. §. II. *Si quis hominem in puteum iactaverit, & is exenndo vivus evadit, IIII. M. den. qui faciunt sol. C. culpabilis iudicetur.* Centies quadraginta faciunt quatuor millia. Hinc in leg. Caroli Magni lib. III. cap. CVI. *Vt omnis solutio, atque compositio, quæ in lege Salica continentur, inter francos per XII. denarios solidus componatur, excepto, ubi contentio contra Saxones, & frisiones exorta fuerit. Ibi volumus, ut XL. denariorum quantitatem solidus habeat, quam vel Saxo vel frisio, à parte Salici franci cum eo litigantis solvere debet.* Media, quæ francica dici potest, quàm à Gallis, postquam franci Gallias occuparunt, sumpsisse videri possunt; describitur in adpendice libro de limit. agror. *Iuxta Gallos vigesima pars unciæ denarius est, & duodecim denarij solidum reddunt: ideoque iuxta numerum denariorum tres unciæ quinque solidos complent. Sic & quinque solidi in tres uncias redeunt, nam duodecim unciæ libram XX. solidis continentem efficiunt. Sed veteres solidum, qui nunc aureus dicitur, nuncupabant.* Constabat itaque libra francica uncijs duodecim, quinque solidos tres unciæ capiebant, solidus duodecim denarios; ita ut libram constituerent

fuerent viginti solidi, denarij ducenti quadraginta. Hisce legib. Tit præcedenti §. 7. *Si Campio qui mercede conductus est, occisus fuerit, qui eum conduxit lx. solid est libras tres ad partem regis componat.* Viginti solidi libram unam, ergo Sexaginta, tres libras conficiunt. Minima libra frisica erat, & fresonica dicitur, quam solidos etiam viginti cœpisse existimo, solidum vero trium denariorum fuisse ex hisce legibus certum est. Supra tit. 1. post. §. 9. *Inter Fli, & Sincfalā vergildus nobilis c. solidi, liberi l. liti xxv, solidus denarij tres novæ monetæ.* Tit. sequenti de fredo. *De homicidio ad partem dominicam pro freda xxx. solidis componitur, qui solidus III. denarijs constat.* Infra Addit. Sapient. Tit. III. §. XLIV. *Si quis alium ungvibus crataverit, ut non sanguis, sed humor aquosus decurrat quod* **cladaolg** *vocant, ter decem denarijs frisonicis componat.* Et post §. LXXIIX. *Inter Laubachi, & inter flehi tres denarij monetæ novæ solidum faciunt.* Inter Flehi & Sincfalam, & Laubachi, ac Wisaram minor solidus fuit. In infra eodem tit. post §. LXXIII. *Inter Flehi & Sincfalam solidus est duo denarij & dimidius ad novam monetam. Inter Wisarā & Laubachi, duo denarij novi solidus est.* Itaque libra fresonica xx. solidis, lx. denarijs constabat, ut libræ IV. fresonicæ, unam libram francicam conficerent. Sequitur de pretio Solidi, & denarij dicamus. Putant viri docti solidum fuisse nummum aureum, & eundem cum coronato francico, qui solaris dictus, non à sole, ut quidam falso existimant, sed à solido, quem & scutatum, gallicè *escur* Sol appellant. Eorum in-

rum inſcriptio ab ultima antiquitate fuit CHRISTVS VINCIT, CHRISTVS REGNAT, CHRISTVS IMPERAT, in medio quinque cruces, una major, quatuor minores. Ab alterâ parte Nomen regis, in medio ejus effigies, & poſtea, lilia, & alia quædam inſignia, nonnunquam una crux ſola pro libitu ejus qui cadebat. Denarius erat nummus argēteus, ponderis & pretii cum denario Romano, regalis Caſtiliani, noſtræ monetæ ſtuferi tres, & ſemis. Eius ἔκτυπα tria exhibet Guilielmus Choulius in ſuis antiquitatibus pag. 133. & 34. Primus ab una parte, habet inſcriptionē CHRISTIANA RELIGIO, in medio templum cui crux ſuperpoſita. ab altera HLVDOWICVS IMP. in medio quinque cruces, una major, quatuor minores. Alter ab unâ facie habet in medio LVGDVNVM, ab alterâ METALLVM abſque aliâ inſcriptione. Tertius in medio primæ faciei habet BITVRIGES ab alterâ crucem, abſque ullâ inſcriptione. Quod ſi Choulius eadem curioſitate nobis pondus eorum adpendiſſet, jam ſciremus an veri eſſent denarij: ſed ad rem. Mutabatur ſolidus aureus duodecim denarijs argēteis, ut modo probavimus, quodſi denarius valuerit tribus ſtuferis, & ſemiſſe, ut putant viri docti, jam confectum habemus, veterem ſolidum francum valuiſſe carolinis duobus, & totidem ſtuferis; quod vero proximum eſſe exiſtimo. Nam & apud majores noſtros, ante cc. & ccc. annos, ut ex antiquis tabulis conſtat, vetus ſcutatus franci-

cus id eſt

cus id est **een olden francsen schild**/eodem pretio, in censu constituendo, & pœnis exigendis mutabatur. Solidus frisicus novæ monetæ constabat denarijs tribus, id est quadrante solidi francici, stuferis x. & semisse vel præter propter. Tremissis erat cujusque nummi tertia pars, sive solidi, sive denarii, de Solidi tremisse Isidorus Orig. lib. xvi. cap. 24 ubi de solido. *Hunc ut diximus, vulgus aureum solidum vocat: cuius tertiam partem ideo dixere tremissem, eo quod solidum faciat ter missus.* Ripuariis tit. xxiii. §. 1. *Quod si servus servum ictu uno, vel duobus, seu tribus percusserit, nihil est, sed tamen propter, pacis studium, tremissem, id est quatuor denarios componat.* atqui quatuor denarii erant tertia pars solidi, ut modo diximus. erat etiam dimidius tremissis cujus mentio hisce ll. tit. I. post. §. 10. De tremisse denarij supra tit. 1. §. 4. *Si nobilis litũ occiderit xxvii. sol. uno denario minus cõponat domino suo, & propinquis occisi sol. ix. excepta tertia parte unius denarij*, item §. 7. & 10. titulo eodem. Nunc ut rationes nostras ad praxin perducamus, legem unam, atque alterã examinemus. Tit. 1. huius libri §. 1. *Si nobilis nobilem occiderit lxxx. sol componat, de quâ mulctâ duæ partes ad hæredes occisi, tertia ad propinquos eius proximos pertineat.* lxxx. solidi francici faciunt libras francicas quatuor, solidi singuli capiunt denarios duodecim, ergo libra francica capiebat solidos xx, denarios ccxl. qui per quatuor multiplicati faciunt denarios DCCCCLX, & ad nostram carolinam monetam redacti, conficiunt clxviii. carolinos

ejus

ejus dupla, id est cxii. ad hæredem, simpla, id est lvi. ad propinquos redibat. si ad frisicos solidos, & denarios reducere velis, pone quartã prioris summæ partem. Frisici novi solidi capiunt denarios tres, collige 80 per 3. habebis denarios ccxl, carolinos xlii. hæc ex diligenti veterum auctorum, & instrumentorum collatione, ita computabamus, libenter cessuri si quis meliora, & certiora monstraverit.

DE FREDO.

TIT. XVI.

SVperiori capite de *Wergildo* seu cõpositione, quæ heredib occisi solvitur, diximus, nunc de fredo, seu fredâ, quæ domino, id est Imperatori, regi, vel Comiti propter pacem violatam, dari solitâ. Illud fiscus regius capiebat, iure quidem francico tertia pars erat compositionis seu Wergildi, quod hæredes accipiebant, nec ante solvebatur, quam cum heredibus esset compositum, ut sciretur quid fiscus pro fredo esset accepturus. Capitul. Caroli Magni lib. iv. cap. 56. *Hoc quoque iubemus, ut iudices nominati, sive fiscales de quacumque libet causâ freda non exigant, priusquam facinus componatur. Si quis autem per cupiditatem ista transgressus fuerit, legibus componatur. fredum autem non illi iudici tribuat, cui culpam commisit, sed illi qui solutionem recipit: tertiam partem coram testibus*

testibus fisco tribuat, ut pax perpetuo stabilis permaneat. Simile quid ex hac ipsa lege colligere est. In jure nostro frisico nihil frequentius, quam. **Hy schil dina ferd beta**/ id est fredam vel pacem publicam solvet, de quo alibi latius.

HIC BANNVS EST.

TIT. XVII.

BAnnus, seu bannum variè significat. Generaliter Iussum vel Edictum publicum designat, & bannire, edicto aliquid jubere, vel vetare, aliquando etiam mandatam jurisdictionem Comitis aut Missi. Henricus. II. in donatione Eccles. Traject. *Imo quidquid in jam dicta villà ad publicum bannum, seu districtum pertinere visum est.* Conradus Imperator in donat. Comitatus Teisterbantiæ: *Et ut firmiora sese inibi habeant, Bannum statuimus illi dare, quemcunque vellet Episcopus ad regendum eligere.* Fridericus Imp. in decisione Controversiæ Episcopi Trajectensis & Comitis Florentij de Comitatu Oestergoe & Westergoe, *Ambo concorditer eligent sibi Comitem, qui vices eorum gerat in prædicto Comitatu, qui præsentatus ab eis dom. Imp. bannum, & potestatem judicandi à manu Dom. Imp. accipiet, & juramentum præstabit.* Hinc in jure nostro Frisico art. 32. **Hot is riocht/dat di Grewa der hyr Ban hat; des fiarda ieer Bodting halda moet.** id est Ius est, ut Comes, qui hic Bannum exercet, quarto

anno generale judicium exercebit. Nonnunquam pœnam significat. In jure nostro Frisico sæpius occurrit. **Hy schil da Ban beta**; id est, Bannum solvet. Hic verò in specie duo etiam significat. Mandatum seu Edictum Regis, quo provinciales, & subditi ad exercitum ire jubentur, & pœnam exercitus relicti, vel criminis in exercitu commissi. Edictum ipsum etiam Heribānum dicitur ab *Heir*, quod exercitum, & *Ban*, quod jussum significat, cujus formam ex lib. 4. cap. 101. L. Francicarum adscribere non pigebit: *De Heribanno volumus ut Missi à modo exactare fideliter debeant absque ullarum personarum gratiâ, vel blanditiâ, sive terrore, secundum nostram jussionem, id est, de homine habente* vi. *lib. in auro & argento, bruncis, ferramento, pannis, caballis, bobus, vaccis aut peculijs, ita ut uxores aut infantes non fiant expoliati pro hac re de eorum vestimentis, sed recipiatur legitimum heribannum, vel libra tres. Qui verò non habuerint amplius nisi lib.* ii. *sol.* x. *Si verò libram unam sol.v. ita ut iterum se valeat præparare ad servitutem Dei, & in nostram utilitatem.* Frisij autem ex speciali privilegio Pipini Regis ultra Visaram & Flehram exercitum sequi non tenebantur, de quo in jure Frisico Tit. de xvii. Kestis art. x. sic habetur. **Dio tiaende Kest is / dat da fresen thoren ner heerfaert fora ferra / dan aester tho da Wesera ende wester tho da flee / Zuidwird naer fora so hia am ieunda wer moga coma an da owirzha / om datse hiara lond behalda tho jenst wetter ende dia heidana hera. Do baed di Kuning**

Kuning Kaerl/dat hia fora aefter tho da hiddes ekera end wester tho da Sindfalla. Da beholdē dina lioeda wijt dina Kuning Karl / dat se zijn vader Pipwijn fora weldighet ne hade. id est, Decima Kest est. Quod Frisii non cogantur ulterius exercitum sequi quam in ortum ad VVisaram, in Occasum ad Flevum, in austrum non ulterius, quam ut eodem vespere ad continentem redire possint, ad terras suas tutandas adversus mare, & paganos principes, vel dominos. Tunc rex Karolus petebat, ut ipsum sequerentur in ortum ad Hiddonis agros, in occasum ad Sindfalam. Sed obtinebant judices adversus regem Karolum, quod pater ejus Pipwinus non ulterius ire coëgisset. Hoc verò titulo de Banno pœnali agitur, ejus, qui in exercitu aliquid deliquerit; ut ex textu planum est. Heribannum verò peculiare Frisiorum describitur in jure nostro frisico parte primâ art. xxxi., quod propter antiquitatis memoriam, in gratiam popularium meorum adscribere juvat. Hot is riocht/ alder di fria fresena xxx pond wird eruis haet oen zijnre war / dat hy hors en wepen halda schil thi da landwer. Jef hem dis brect/ so schil hy to jenst dina frana mey twam pond beta. whaso haut xx pond wird erves/ oen zynre war di schil habbe truch langa wepen/ jefte mey twam pond beta. Whaso hat xii pond wird erves oen zijnre wardy schil habbe speer/en schild thi da landwar/jefte mey twam pond beta. Di dir haet lessa die schil habbe koker en

ker en boga thia da landwer / jefte mey twam pon den beta. id est. Ius est ut liber friso, qui xxx. libras in agris possidet, ad landweram, id est, terræ defensionem equum & arma habeat, quæ si non habeat, ad partem franæ duabus libris componat. Qui xx. libras in agris possidet, longa arma ad landweram habeat, aut duabus libris componat. Qui XII. libras in agris possidet, lanceam & scutum ad landvveram habeat, aut duabus libris componat. Qui minus possidet, pharetram, & arcum ad landweram habeat, aut duabus libris componat.

Fredam) id est bannum seu pœnam pacis violatæ. vid. constit. Imper. Frederici de pace Constantiæ, &c.

In paganas gentes) Imò nec in Christianas sine cõsensu Regis extra Provinciam scilicet, nam in provinciâ unusquisque mancipia sua distrahere poterat L. Aleman. Tit. XXXIIX. §. 1. *Mancipia foris provinciâ nemo vendat, nec in paganos, nec in Christianos, nisi iussio Ducis fuerit. Infra provinciam ubi necessitas est, unusquisque de mancipio suo potestatem habeat secundum legem iudicandi.*

DE DIE DOMINICO. TIT. XVIII.

DIES Dominicus veteribus, & majoribus nostris semper religiosè cultus, ut & ex aliarum gentium legibus manifestum est. M. Adamus Bremensis

mensis in Historia Ecclef. cap. XXVIIII. de S. Ansgario scribens: *unde Fresos, inquit, adiens, castigavit eos pro labore Dominici diei, pertinacius verò agentes igne Cœlesti mulctavit.* Cultus ejus causa non erat sola, præceptum divinum, sed superstitiosa quędam persuasio, qua credebant Deum, Sabathi Sancti violatione iratum, frugibus, pecudibusque cladem immittere. L. Bojoariorum. Tit. IX. §. 5. *Quia talis causa vitanda est, quæ Deum ad iracundiam provocat, & exinde flagellemur in frugibus & penuriam patimur, & hoc vetandum est in die Dominico.*

Opus servile) Quæ sint opera servilia explicatur L. Franc. lib. 1. tit. LXXII. ubi interdicitur, ne viri die Dominico ruralia exerceant, *nec vinea colendo, nec in campis arando, nec metendo, vel fœnum siccando, vel sepem ponendo, nec in sylvis stirpando, vel arbores cædere, vel in petris laborare, nec domos struere, nec in horto laborent, nec ad placita conveniant, nec venationes exerceant.* Et Paulo post. *Item fœmina opera textrilia non faciant, nec Capulent vestitus, nec consuant, vel acubicula fiant, nec lanam carpere, nec linum battere, nec in publico vestimenta lavare, nec nerveces tondere habeant licitum.*

DE PARRICIDIS

TIT. XIX.

APVD Romanos lege Pompeiâ constitutum fuit, ut qui cognatos, vel affines, qui parētum

 libero-

liberorumve nomine continentur, fratremve aut sororem necasset, in culeum insueretur cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, deinde in mare, vel profluentem projiceretur. Sed Germanorum legibus sola hæreditas interfecti ei ut indigno auferebatur, parricidæ verò bona in fiscum redigebantur. vid. Constit. Henr. II. Imp. tit. de Parricidijs.

DE MORDRITO

TIT. XX.

MOrdritum non est simplex homicidium, sed clandestina & violenta hominis interceptio & cadaveris occultatio, quod hodieque **Moortdetpe**/ & Latiunculatores istos **Moortdenaers** appellamus. L. Ripuar. Tit. xv. *Si quis ingenuus ingenuum Ripuarium interfecerit, & eum cum ramo cooperuerit, vel in puteum, seu in quocunque libet loco cælare voluerit quod dicitur Mordritus DC. sol. culpabilis judicetur, aut cum lxxii. juret.* L. Longobard. Tit. v. *de Morth. Si quis homicidium in absconso perpetraverit.*

DE PLAGIO.

TIT. XXI.

AD hunc titulum pertinet §. ultimus Tit. xvii. *Hic bānu: est* Est verò plagium liberi hominis, vel servi

vel servi alieni suppressio, hic pro venditione in exteras provincias accipitur. quod crimen apud veteres Germanos frequentissimum fuisse ex legibus eorum apparet. vid. leges Sal. titul. xlii: & Aleman. Tit. xlvii. & xlix. Adamus Bremen: Histor. Ecclesiast. cap. xxiii. de S. Ansgano: *Inde Hammoburgum reversus Nordalbingos de venditione Christianorum correxit*: & de Normannorum in Frisios plagio etiamnunc extant vestigia in Frisico Landrecht. art. ultim.

DE DOLG.

TIT. XXII.

DOLG veteribus Germanis, Frisiisque vulnus significat, & Dolck pugionem. glossæ veteres Doleg exitialis. Ot fridus Euarg. lib. iii. cap. 25. **Thur sy ghesunt ther selbe volck Turch thes emen manes Dolck**/ id est, ut per mortem seu exitium unius viri salvetur populus. Continet verò hic tit. (qui ex antiquissimo jure Frisico, antequam Christianam fidē susciperemus, desumptus videtur:) accuratam vulnerum compositionis distinctionem, quam in aliarum gentium legibus vix reperias, totamque hanc legem cum additionibus,quæ sequuntur,eâdem curâ & diligētiâ majores nostri in vulnerum cōpositionibus observâtunt, ut ex iure nostro patrio idiomate conscripto, quod multorum manibus teritur, manifestum est.

Imò &

Imò & statutis nostris anno MDCII. in publicis Comitiis reformatis lib II.tit,II. totus penè paucis mutatis insertus est. Nos pauca ad eum notabimus.

Surdum efficiat) Ius Frisicum Tit. **van birekena Bota** id est, de calculatione mulctarum cap. de Capite. **Weerso een man dolghet wirt in zijn haud / iesta oen zijn haud / Dabid hē zijn haud der fan / so is dio bota achthiende hael pond.** id est: ubi aliquis in capite vel ad caput suum vulneretur, si caput ex eo surdum reddatur, pœna erit XVII. libræ & semis.

Durlegi) lege **duustlike.** Tit de mulctis in principio. **Dusinga is dat een menscha slain se allso feer, dattet hem itta ara / Dabid en duset / so is dia bota XVI graet. Dusingha** est, quando quis adeo percussus est, ut intra aurem ei tinniat, & caput ex ictu quasi obstupescat, pœna sive mulcta est XVI. grossorum.

Aurem absciderit) **Ief dat ara al af slain is / iesta korven dio bota is** IV. **schellinghen**, id est, si tota auris abscissa vel truncata sit, pœna est quatuor solidorum, Tit. de mulctis cap. de auribus.

Rugam frontis) de rugis frontalibus hodie in jure nostro nihil extat.

Granonem) infra in Addit. Sap. tit. III. §. 17. *Si granones præcisi fuerint ter IIII, solid. componat.* Granones ut notat doctissimus Kilianus, barbarè appellantur pili felis, sive eluri supra os inter nasum, & supremum labium, quibus abscissis ferociam ponit.

ponit. Hinc vetus proverbium: **De graen op-strecken**/ id est, exclamare, fremere, ferocire. Hic verò pro mystare vel supremo labro cum pilis infra nares sumitur. Iure Frisico tit. de pœnis seu mulctis **Weerbrue** appellatur, id est, labri ruptura, à *Wera*, quod labrum nobis significat, quod dentes custodiat, & defendat: **Also fijr so dio wera tilse van da toskena/ so aegh hy enes inreed in zijne mond/ ende een weerbreka ende een vlitwimelsa/ so is dera elckerlijck xvi. graet.** id est, si labrum, à dentibus levatum, vel abscissum fuerit, mulctam habeat, vulneris oris rupti, vel abscissi labij, & **vlitwimelsa**/ id est, cicatricis, & cujusque pœna est xvi. grossorum. De Cicatrice dicam Addit. Sapient. Tit. III. §. xvi.

Maxillam inciderit) Frisicè **Tzaackbreeck**/ id est genæ ruptura.

Dentem de interioribus) lege anterioribus, qui & incisores, & gelasini dicuntur, Belgicè **buttertanden**/ Angulares **hoecktosken**/ vel **hoecktanden**/ quod angulos oris occupent. Molares, **backtanden**/ quod cibum ab anterioribus dentibus incisum porrò molant.

Si jugulum incisum) non ipsum jugulum sed asperam arteriam intelligit, spiritus cōceptaculum, ut appellat Plinius, in quo vox & lōquela formatur, Frisicè **Strotbolle** dicitur. Iure Frisico Tit. de pœnis cap. de collo. **Weer so een man in dio strotbolla dolget wirt/ end wirt hem dio spreka da fiarndel ara/ so aegh hy fiouwer pond.**

wirt dio da helfta ara / fex pond. sint da twira delen a wey tiaen pond allenlijc oen to bringen mey een sonderling etha / id est, ubi aliquis in asperâ arteriâ vulneratus est, si loquela ipsius quarta parte deterior facta sit, quatuor libras, si dimidio deterior, sex libras, si tribus partibus deterior, decē libras habebit, & singulas deteriorationes singulis juramentis confirmabit.

Manus abscissa fuerit) quod gerssallich Frisii appellant, quasi in gramen deciderit.

Liduvagi) leg. lidwater. Infra Addit. Sap. Tit. III. §. *31. Si quis in iuncturâ membrum cuiuslibet* (leg. quodlibet.) *ita percusserit, ut humor ex vulnere decurrat, quem* Lidwagi *dicūt, ter* IIII. *solid. componat.* lidwater est Ichor, serum sanguinis, & humor aquosus ex nervosis articulorum partibus læsis emanans.

Præcordia, id est, hortamon) leg. hertaem vel hertadem/ubi vitæ spiritus prope cor continetur, quæ intestina & interanea vitalia adpellantur, & corde, ubi vitæ sedes est, quasi prætenta. Quin & cor hert dici putant docti, quasi focum, quod in eo, perpetuâ spiritus vitalis motione, vita conservetur.

Mithridi) leg. Midrist vel middelrist/pellicula, quâ exta ab intestinis inferioribus separātur, quam & præcordiorū adpellatione contineri docet Plinius lib. XI. cap. 37. *Exta homini ab inferiori viscerum parte, separantur membranis, quæ præcordia adpellant, quod cordi prætenduntur, Græci* διάφραγμα.

Si botellum vulneraverit) infra §. *56. Si botellus de* *vulnere*

vulnere processerit, & iterum interius remittitur. & Addit. Sap. Tit. 111. §. 31. *Si stomachus vel botellus perforatus fuerit, ita ut stercus per vulnus exierit*: Botellus inferius intestinum **de darmen** significat. L. Anglic. Tit VI. §. 16. *Si intestina vel botelli perforati claudi non potuerint, similiter faciant, id est, totidem solidis apertionem vulnerum componat, quot pro ipso vulnere composuit.*

Veretrum absciderit) Iure Frisico Tit. de pœnis. **Warso en oderen sina Tilinga benempt/ dio bota is vijf merck**/id est. Qui alteri veretrum vel mentulam absciderit, pœna erit quinque marcæ. *Tilinga* vocatur, quod sit instrumentum generationis à verbo **telen**/quod procreare, generare significat.

Per capillos comp.) quod Frisii **farfang** appellant à **far** vel **pachs**/ quod crines & capillos significat. Hinc vetus proverbium; **melcanderē inde vachs sitten**/ id est, mutuo se lædere, vexare, vellere.

Inter nec pollicem) dele nec.

Spannum) Spannum vocamus mensuram longitudinis seu crassitudinis ejus, quod inter pollicem & indicem extensum comprehenditur, ab extendendo ita dictum. Nos hodie integrum spannum metimur spatio à pollice ad minimum digitum deductum.

Iactum in scutum trans viam publicam) Hic §, & duo sequentes ita explicantur in jure nostro. Tit. de pœnis cap. de Capite. **Tre bernbreeken schilma beta inda breyn danna mey xxxii. graet/ dio letera**

tera benis wtgongh mep xvi. graet/ dio tridda benis wtgongh mep viii. graet. So schil hy swarza met ena eda / datmet mochte hera clippa in een lewijn/ jef het voel van zijne kne vur negen stappen / ielckers thormat naet beta / id est: Tria ossa à cranio vulnerato exeuntia componi debent. Primi ossis exitus sunt xxxii. grossi, secundi exitus xvi. grossi, tertij exitus viii. grossi. Tunc jurabit uno juramento, quod in scuto tinnire audiri potuit, cum genu impositum in scutum, æreum scilicet, caderet, alioquin componere non tenemur. Infra. Addit. Sap. Tit. iii. §. *Si ossa de vulnere exierint tantæ magnitudinis, ut in scutum iactū duodecim pedum spatium distante homine possit audiri, unum ter iiii. solid. comp. aliud ter duobus, tertium ter uno solido.* L. Ripuar. Tit. lxx. §. 1. & 2. *Si quis in capite vel in quocunque membro plagatus fuerit, & os exinde exierit, quod super viam xii. pedum in scuto ictum sonaverit xxxvi. sol. factus ei culpabilis iudicetur. Si autem plura ossa exierint, pro quocunque osse sonante sol. addatur.* Puto barbarum illum ritum ex Danica Tyrannide reliquum esse, quorum reges postquā Franciam, Frisiam, & finitimas regiones sub jugum misissent, per judices tale tributum, quod ex sono nummi in aneum scutum jacti vel recipi vel rejici mos erat, exigebant, quod clipschild adpellabant. Huic tributo exigendo domum extruxerint in Frisiâ occidentali prope Kinsem Fluvium, in quā regius quæstor præsidebat, cujus formam modumque exigendi describit Saxo Grammaticus Hist. Dan.

Hist. Dan. lib. IX. in fine. eoque nos à Carolo Magno liberatos testatur ibidem Saxo, & jus Frisicum Keft. VII. & IX. ac in **ferdpenninghen** & **hauslaga** mutatum, quod Carolo Magno ex jure fœderis sub eadem probationis forma soluimus, de quibus alibi latius dicemus.

Manus iniecerit & innoc. leg.) Crimen veteribus Germanis familiare. L. Ripuar. Tit. XLIII. §. I. *Si quis ingenuus ingenuum ligaverit, & eius culpam cum sex testibus in araso non adprobaverit XXX. sol. culpabilis iudicetur.* L. Bojar. cap. III. Tit. VII. §. I. *Si quis alterum funibus ligaverit contra legem XII. sol. componat.*

Ita ut submergatur) Non ut in aqua pereat, sed vadum tentare non possit. Infr. in addit. Saxmundi §. 66. *Qui aliam in flumine vel qualibet aqua in profundum impinxerit, ut pedibus terram tangere non possit, sed natare debeat, ter XII. sol. componat.* Iure Frisico Tit. de pœnis. **Jest een man word worpen in een onwad wetter / dat hy net aegenen mey siaen / hor himel/ ner prda/ ner dina grond reka mitta handen/ ner mitta voten/ so schilma hem beta met eenra lived wird/ tribeet/ jesta tot wasum/ ontswarza.** id est: Si quis in aquam mittatur profundam, non vadosam, ut cœlum, nec terram oculis tueri, nec vadum manibus pedibusve tentare possit, judicum sententia ter eum componat, aut duodecimâ manu juret. Hoc **wapeldrantk** vocabant, hodieque lavatrinæ aquas sordidas **wapeling** appellamus.

Liberaverit) Infra Addit. Saxmund. §. 67. & jus Frisicum dict. tit.

Maxillam strinxerit) Nos **twingen** vel **knyppen** dicimus. *L. Ripuaria. Tit. xli.* §. 1. *Si quis ingenua mulieri manum* strinxerit xv. solid. culpabilis judicetur. Atque hæc ad tit. de Dolg. sufficiant.

ADDITIO SAPIENTVM.

De hisce Additionibus, atque ipsis Sapientibus parum habeo, quod dicam. Non esse priscæ, & genuinæ Frisionum legi adcensendas tam certũ est, quam utique incertum, quando editæ, & qui Sapientes illi fuerint. Vt veteres Franci leges sibi à suis Sapientibus Wisogasto, Salogasto, Bosogasto, & Vindogasto dictari curarunt, aut certè corrigi, & in ordinem redigi, ita Saxmundum & VVlemarũ Sapientes Frisiorum, Saxonum & Angliorũ (nam & in illorum legibus reperiuntur) leges veteres interpretatos, & novis additionibus auxisse, atque in hoc corpus redegisse mihi planè persuadeo. Heroldus eorum ætatem circa 600. annum sub Francorum rege Theodorico ponit: ut conjicere liceat jussu Theodorici Regis fuisse additas. Nam & is in præfatione legum Salicarum populis sibi subjectis leges dictasse dicitur. Sed hoc cunctanter, & suspensâ manu scribimus, & sententiam nostram ampliamus, donec certius aliquid occurrat. Longius à

verò

verò recedit doctissimus Suffridus Petri libro de scriptoribus Frisiæ decade VII.cap.X.qui ad annum Christi MCCLXIV.nullo argumento rejicit: nam longè antiquiores esse certo certius est. Illud lubenter ipsi adsentior, quod ex Orientali Frisia, Saxonibus finitimâ oriundi fuerint, quod nomina eorum Saxonibus, finitimisque Frisiis peculiaria indicare videntur. Iudicent docti. Ad ipsas additiones pauca notabimus, quod plæraque proximo titulo interpretati simns.

DE PACE FAIDOSI) Faidam vocabant veteres Germani privatas inimicitias, quos ob propinquos interfectos, vel quamcunque injuriam illatam universam familiam suscipere jus erat, ut supra ex Tacito probavimus: ab antiquo verbo **Veed**/ quod capitales inimicitias, & apertas simultates significat: hinc **Orvede** apud superiores Germanos testatio seu juramentum, quo quis inimicitijs & ultionibus renuntiat. L. Sax. Tit. II. §. 5. *Litus si per consilium vel iussum Domini sui hominem occiderit, ut puta nobilem, dominus compositionem solvat, vel* faidã *portet. L. Longobard.* Tit. XXX. §. 8. Vt faida *quod est, inimicitia post acceptam suprascriptam compositionem, post ponatur*: Hinc homo faidosus, qui in privatis inimicitiis constitutis, &, ut hisce legibus Tit. I. & II. frequenter occurrit, inimicitias propinquorum portat. Rectè igitur sapientes homini faidoso pacẽ in domo suâ, Ecclesiâ, placito, eundo, & redeundo concessere: quod si contra factum, gravi pœnâ mulctabatur. Vid. leges Obstabl. Art. XVII.

Sereonem

Sereonem effregerit) leg. Scrinium. Solebant majores nostri præsertim in pagis unicum & ingēs scrinium habere, in quo aurum, argentum, vestes, & utensilia omnia convasabant, eratque quasi apotheca universæ rei familiaris, qualia & nostro seculo extant, & me vidisse memini, illud qui effringebat furandi animo capital. committebat, extat & in aliarum gentium legibus.

Quod Vuitilitivam dicunt) latinè Cicatricem designat, sed *Vulitivam* rescribend. L. Saxon. Tit. 1 §. 5. *Si os fregerit vel Wlitivam fecerit, corpus, vel coxam, vel brachium perforaverit, ccxl. sol. vel cum xi. juret.* L. Fris. Tit. **de Bloedzesene**. **Bloedzesene onder da andleta mei Wlita ain pond**/ id est. Vulnus cum sanguinis emissione sub vultu cum cicatrice una libra, & cap. de **Weerbzeeck : Alse fiir dia wera tilo se / vanda toscka so aegh hy enes in reed in zijne mond en ain weerbzekis / en ain vlitwimelsa so is dera elcherlijck vvi. grāct**/ quę supra interpretati sumus, ubi de granonib. egimus.

Quod spido dicūt) Nō intelligo, & mendū esse puto.

Smelido) lege *Gesmalet.* extenuatum, contractum, gracilius redditum.

Crattaverit) quod est unguibus cutem lædere & quasi cancellare à Græco χαράττω, id est, induco, cancello. Hinc in testamento B. Remigii carattura pro inductione, & cancellatione. *Huic autem testamento dolus malus abest, aberitque, in quo si qua litura, vel carattura fuerit, inventa facta est me præsente :* & alibi sæpius. Hinc **claddolg**/ quod sequitur vulnus seu macu-

ſeu maculatura ſanguinea & aquoſa cutis, unguibus raſa vel arata.

Sua ſolius manu ſacrament. perag.) vide Notas noſtras ad Tit. x. de Teſtib.

Smelo) Neſcire me quid ſit ingenue fateor.

Apud occidẽtales Freſiones inter Flehi & Sincfalam) Ergo reliqui Friſij inter Flevum, Laubachi & Wiſaram Orientales. Iuvat hic in gratiam popularium meorum me paululum diffundere extra ſpacium, metaſque notarum, in deſcriptione Friſiæ veteris, Mediæ, & hodiernæ, quod nec ipſis injucundum fore exiſtimo, donec uberior occaſio dabitur. Vetus Friſia, qualis tempore Plinii & Taciti fuit, in duas gentes diviſa fuit, Majores, & Minores. Tacit. de morib. Germ. cap. 34. *A fronte Friſii excipiunt* (Angrinarios & Chamanos intelligit) *Maioribus Minoribuſque Friſiis vocabulum eſt ex modo virium, utraque nationes uſque ad Oceanum Rheno pratexuntur, ambiuntque immenſos inſuper lacus, & Romanis claſſibus navigatos.* Majores trans Rhenum colebant, & TransRhenani dicebantur. Tacit. Annal. IV. cap. 72. *Eodem anno Friſii TransRhrenanus populus pacem exuere noſtrâ magis avaritiâ, quam obſequi impatientes.* Idem lib. 4. Hiſt. cap. 15. ubi de Caninefatum rebellione. *Statimque accitis Friſiis (TransRhenana gens eſt) duarum cohortium hyberna, proximo occupato oceano irrumpit.* Capitolinus Clodio Albino. *Deinde per Commodum ad Gallias tranſlatus, in quâ, fuſis Friſiis trans Rhenanis, celebre nomen ſuum & apud Romanos & Barbaros fecit.* Incipiebant ortum

S verſus

versus à Chaucis. Tacit. eod. lib. cap. 35. *Ac primo Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem littoris occupet, omnium quos exposui gentium, lateribus obtenditur.* Vtrumq; populum Amasius vel Amisia Fluvius disterminabat. In occasum ad Rheni littora se extendebat, quem Fleum Frisii vocabant, vadaque, & æstuaria ingentia colebant ad oceanum usque Septentrionalem, ubi à Romanis in Insulâ Flevo castellum ejusdem nominis impositum, & præsidio munitum, quod à Tacito Annal. IV. cap. 72. describitur. Hæc vera antiqua, & Germana Frisia, quæ etiamnum κατ' ἐξοχὴν Frisia dicitur. Minores Frisii erant, qui Cis Rhrenum in insula Batavorum inter Kinhemum Fluvium Canninefatum, & Rheni, ad oceanum usque, ripam tendebant, de quibus Plinius lib. IV. cap. 15. *In Rheno ipso prope centum M. P. in longitudinem nobilissima Batavorum insula, Canninefatum, & aliæ Frisiorum Chaucorum Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternutur inter Helium & Flevum. Ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit: medio inter hæc ore modicum nominis sui custodiens alveum.* Hæc hodie Westfrisia appellatur, & Batavicæ ditioni adhæret. Et hi quidem limites Frisiæ tempore Taciti, & Plinii inter quos cum Romanis bella gessimus. Sed postquã chauci, Franci, & finitimi populi relictis sedibus avitis Bataviam, Galliam, & partem Germaniæ insedere, & & à Iuliano Imperatore victi in Romanas legiones transcripti sunt, ac per Gallias, Germaniam, imo

in ipsum

in ipſum orientem ad limites imperii tuendos diſtributi, ut exZoſimo lib. *II*. & Notitia utriuſque Imperii manifeſtum eſt, Majores noſtri regiones illas cultoribus vacuas à Wiſurgi ad Sindſalam uſq; novis Coloniis implevêre: & quicquid antea terrarum Chauci Bructeri, Tubantes, Chamavi, Auſivarii, Salii, Batavi tenuerant, Friſiorum imperio complexum fuit. Contigit illud Iuliani Imp. tempore circa A. C. CCCLX. & paulo poſt. Majores noſtri omnem illam Friſiam in tres regiones diviſêre. Prima & Orientalis à Wiſurgi ad Laubachum Fluvium extendebatur, capiebatque orientalem, & tranſamaſanam regionem, Omlandiarum ditiones uſque adOoſtergoam, quam Laubachus ſive lavica ab iis diſterminabat. Wiſurgis hodiè Romanis, popularibus & accolis Viſera, & Viſeris dictus. Apollinaris: *Bructerus ulvosâ quem Viſaris alluit undâ.* Ipſis verò Saxonibus Wirraha. Carolus Magnus in privilegio EccleſiæBremenſis. *Sibique in Vigmodia in loco Bremon vocato ſuper flumen Wirraham Eccleſiam, & Epiſcopalem ſtatuimus Cathedram.* Adamus Bremenſ. Hiſtor. Eccleſ. cap. II. *Nobiliſſimi Saxoniæ fluvij ſunt, Albu, Sala, Wiſura, qui & Wirraha nuncupatur,* quaſi aqua tortuoſa, ſinuoſa: Nam A & Aha & E. veteribus aqua ſeu fluvius. Laubachi ſeu Lavica Latinis, **Lauwerts** Friſijs olim ex paludibus Ooſtergoenſibus, &Sylveſtribus Drentiæ vicinis caput levabat, aquiſque hinc inde influentibus, & vliginoſis marginibus vi ſuâ abraſis ingens & navigabilis fluvius factus,

aut potius sinus inter fines agri Groningani & Oostergoij ad pontē Gerricomium in mare se effundebat. Verum ante sæcula aliquot accrescentibus paulatim terris bituminosis, nunc parvulus admodum rivulus est, vixque nomen tuetur, nisi ubi inter vada, & æstuaria cursum ac colorem suum aliquandiu retinet. De quo plura vide apud doctiss. & eloquentissimū nostrum Historicum Vbbonem Emmium Decad. 1. lib. 1. & in vitis Sanctorum, & præcipuè in vitâ Divi Liudgeri. Altera Frisiæ provincia inter Laubachi & Flevum sternebatur, quæ hodiè Oostergoam, Westergoam cum insulis adjacentibus, itemque Septemsylvanos complectitur. Tres hujus provinciæ ditiones, quæ olim Æstrachia, Westrachia, Stellingwerff & Comitatus Cuneranus dicebantur Flevus vel Flevum Frisijs, Rhenus Romanis, sive boreale Rheni brachium, & extremus Imperij Romani adversus Germanos limes. Siquidem Isula, qui per fossam Drusianam ex Rheno aquis auctus supra Campos civitatem diu alvij certus per palustres agros, quos mare austrinum nunc hausit, deinde circa Cuneram in duo brachia, quæ Frisiam intersecabant, sese dispergens, continuò cursu juxta Flevum pluribus lacubus receptis in campos, ut inquit Mela, sese diffundebat, atque ibi nomen amittens, ubi insulam Flevum esset complexus supra insulam Denuò continuò alveo apud Tessaliam insulam oceano miscebatur· Tacit. Annal. 11. Capite sexto. *Nam Rhenus uno alveo continuus aut modicas insulas circum-*

veniens

veniens apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen & violentiam cursus, qua Germaniam prætervehitur, donec Oceano misceatur. Pomponius Mela de hoc extremo boreali Rheno. *Ad dextram primò anguilus, & sui similis: post ripis longè & late recedentibus iam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit Flevo dicitur eiusdemque nominis insulam complexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur.* Ante A. C. MCCXXI. Rhenus sive Isula inter Stauriam, & Enchusam fluvij latitudinem non excedebat, sed paulatim maris violentiâ frequentibus diluvijs & incilibus hinc inde per paludosos, & vliginosos agros ductis totum illud terræ spacium, quod hodiè sinum austrinum implet in mare conversum est, vixque tria secula abiêre, quod aggeres molesque trabales furenti Oceano obijci cœpêre. Hæc provincia etiam Cisfli, ut titulo primo de Homicidijs post §§. 4. & 8. & alibi apparet, seu Cisflevana respectu Laubachi, & Wisaræ ab ortu in occasum procedendo appellata est. Vt frustra Nobilissimus Douza Annal. Hol. lib. VI. popularium suorum faventiæ imputare voluerit, Flevum, & Ciseli, vel Cisfli diversa flumina fuisse, & alterum circa hodiernam Flielandiam, alterum ad veteris Flevi æstuaria (ut nautæ quidem indigitant) diversis alveis fluxisse, cum Cisfli ibi nihil aliud designet, quam leges illas inter Ciswisaranam, Translabianam & Cisflevanam regiones obtinuisse. ac ut Cisfli ibi ita post §. 10. inter Fli & Cincfalam effertur, ubi non Flehi sed

 Fli scri-

Fli scribitur, hinc Cisfli, id est, Cis Flevum.

TERTIA provincia fuit à Flevo ad Sincfalam. Quæ fuerit Sincfala, multi in dubium vocant. Nobilissimus Douza lib. Annal. Holl. VI. mirè sibi blanditur in investigatione hujus fluminis, tum nominis explicatione. Modò prope insulam Tessaliam fluxisse, & nominis reliquias Wala ejus insulæ viculo servari, modo in austrum se vertens juxta **t'Wal van Wzck** nomen, & cursum ejus venatur: Postremo ex Servio Honorato Vergilij interprete pari divinationis fœlicitate investigare pertentat. Nos certò scimus, & constanter adfirmamus, Sindfalam (non Sincfalam) esse Helium ostium Plinio descriptum, cujus verba supra ex libro quarto capite decimo quinto citavimus. Vbi clarè Plinius sinistrum ostium versus occidentem in Mosam spargi, atque inde porrò in Oceanum fluere innuit. Sed clarius Tacitus lib. II. Annal. Cap. 6. ubi cum de dextro Rheni ostio seu Flevo dixit, de altero ita ait. *Ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens verso cognomento Vahalim accolæ dicunt, mox id quoque vocabulum mutat Mosa flumine, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.* Item lib V. Histor. cap. 23. ubi de Claudio Civili navalem aciem ostentare volenti: *Spacium*, inquit, *velut æquoris electum, quo Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano adfundit.* Locum itaque illum quo Mosa in Oceanum effunditur veteres Sindval, quod in Sincfal vel Sincfalam corruptum est, id est, fluminis in mare effusionem vel casum dicebant

à Sind-

Sind/vel Sund/ quod fretum vel mare,& Vallen/ id est, cadere significat. Hinc Sind-Vloedt diluvium, id est, maris eruptio. Confirmat sententiam nostram vetus Scoliastes in Notis ad Historiam Ecclesiast. M. Adami Bremens. ad cap. CCIX. num. 75. *De Ripa in Flandriam ad Sindval velificari potest duobus diebus, & totidem noctibus. De Sendval ad Prol in Anglia duobus diebus,& una nocte.* Quid clarius,quid manifestius adferri potest? Nec aliud fuisse *Iambal* Servianum planè mihi persuadeo, si levi verborum transpositione legamus: *Rhenus Galliæ fluvius bicornis, quia per duos fluit alveos, unum, quà Romanum imperium est, ubi Iambal dicitur, per alterum,quà interfluit Barbaros,& facit insulam Batavorum.* Nam quà Barbaros interfluit Flevo scilicet non rectè dicitur facere insulam Batavorum, sed potius ubi incipit, id est, ad latus sinistrum,ubi Rhenus à cœterâ Galliâ Insulam Batavorum disterminat. In vulgatis editionibus ita legitur. *Rhenus fluvius Galliæ bicornis,quia per duos fluit alveos, per unum, quà Romanum imperium est: per alterum, quà interfluit Barbaros,ubi Iambal dicitur, & facit Insulam Batavorum.* Ad Sindval itaque & Flandriam ea Frisiæ pars sese extendit, & Frisia Occidentalis dicta fuit. Mejerus Annal. Fland. ad A. C. MXI. XI. Kalend. Maij *Brugis ad memoriam Divi Donatiani Mulier cæca Ermingardis nomine Ostenda oppido Frisiæ visum recepit. Est autem in pago Frisiæ monti* Roetickfberg. *vocabulo penè contigua.* At Ostenda, quam novam Trojam adpellare licet in confinio Flandriæ sita

driæ ſita. Lipſius Lovanio ſuo. *Friſiam*, inquit, *latè illa ætas adpellat, & Hollandiam ipſam (obſervavi) includit*. Lambertus Schaffnaburgenſis. *Henricus Imperator exercitum navalem per Rhenum duxit in Friſiam contra Godefredum, eiuſque adiutorem Didericum, ibiq. duas munitiſſimas urbes cepit* **Rineſburg & Flaerdingê**. Qui hanc provinciam incolebant Friſij Occidentales dicebantur. Incertus auctor Annal. Francic. ad A. C. DCCCLXXVI. *Friſiones, qui vocantur Occidentales, cum Normannis dimicantes, victores extiterunt* (ad Kinhemum fluvium intellige.) Et hoc ipſo textu noſtro *Apud Occidentales Friſiones inter Flevum, & Sindfalam, &c.*.
Francicum poſt prælium ad Tulpiacum, qua Alemannos omnes fœdâ internecione ſuperarunt, paulatim Rheni ripam tranſcenderent, & adverſus nos arma moverent. Manſit quidem honos nomini Friſico, ſed provinciam in varios comitatus & præfecturas divisère, quæ res primò originem Comitatui Hollandiæ, ipſis verò Comitibus prætextu comitatus arma in reliquã Friſiam movendi occaſionem præſtitêre, de quo aliàs dicendi locus erit. Hodiernam Friſiam appellamus quidquid ab ortu in occaſum Wiſurgum & Kinhemum interjacet, quod ingens ſpacium Majores noſtri in ſeptem inſulas, quas Zelandias vocabant divisêre. Earum PRIMA hodiè à Viſurgi ad Iadam fluvium, ALTERA à Iadâ in Amaſum, & Dollarti ſinum terminatur, quas jam ante ſecula aliquot hinc vicinorum Principum potentia illinc
domeſticis

domesticis Nobilium factionibus oppressas & distractas tandem A. C. Mccccliiii. VLRICVS SYRCSENA ab Imperatore FREDERICO III. fiduciario jure sub Comitatus titulo salvâ populi libertate & legibus regendas impetravit, & Oost-Frisia dicitur. TERTIA ab Amaso & sinu Dollartico in Laubachi seu Lavicam Fluvium extenditur, quæ cum Groningensi civitate diversis fœderibus juncta, hodie unam Rempublicam facit, & antiqua libertate & majorum legibus, & institutis fruitur, ac Groningæ ac Omlandiarum titulo censetur. QVARTA, QVINTA, ET SEXTA reliquarum omnium nobilissimæ, & potentissimæ, & Plinio Tacitoque memoratæ, à Laubachi, in Flevum seu mare austrinum terminantur, & in tres Comitatus seu regiones Oostergoam, Westergoam, & Septem Sylvas divisæ sub moderatissimâ Ordinum administratione antiquam, & Germanam libertatem tuentur: simulque & ἁπλῶς FRISIA dicuntur. SEPTIMA & postrema à Flevo ad antiquos Caninefatum terminos, fluviumque Kinhemum protenditur, complectiturque terras, lacus, paludes, quas olim Frisij minores, Frisiabones, Sturij, Chauci, Marsaci incĕdere, hodieq; Frisia Occidentalis & Borealis Hollandia appellatur, quæ diu & bellis continuis adversus Comites Hollandiæ pristinam libertatem tutata tandem A. C. Mccxcix. ab Ioanne .I. Hollandiæ Comite oppressa certis parendi, & imperandi legibus in jus & ditionem Hollandiæ concessit, partemque illustrissimæ & potentissimæ Reipublicæ Bataviçæ nunc facit.

nunc facit. Sed nimium in hisce æstuarijs lacubusque vela laxamus, quare ripam denuò legamus.

SAXMVNDVS

Iuditia) leg. Iudicia.
Telum manu tenens.) Vide L. 52. §. 2. π. ad l. Aquil. Divus Augustin. de lib. arb. *Cui invito atque inprudenti telum manu fugit, non mihi videtur peccare, si hominem occidit.* Senec. de benef. lib. 4. cap. 34. *Sic enim in prælio potest accidere, ut telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta, & hosti tanquam meo parcam. Sed & hoc rarò accidet, & non vitio meo: cui propositum est, hostem ferire, civem defendere.*

Nondum duodecim annos habet) Nondum pubes sed pubertati proximus, & doli capax, ideoque in delictis pro pubere habetur. L. pupillum. 3. π. de R. I. ergo & ex L. Aquilia cum eo agi potest. L. 23. π. de furt.

Mortuum effoderit) In Legibus Frisicis **Reesraeff** dicitur, Longobardis **Graffworffen** & **Graeffraub** L. Longob. Tit. VI. *Si quis Sepulturam hominis mortui ruperit, quod* **graffworphun** *dicitur, & corpus spoliaverit aut foris iactaverit DCCCC. sol. sit culpabilis parentibus defuncti.* Et tit. seq. De **Graffraub** idem disponitur. Nos crimen violati sepulchri adpellamus. L. Bojoar. cap. XXV. tit. 1. §. 1. *Si quis mortuum liberum de monumento exfodierit, cum XL. sol. componat parentibus, & ipsum, quod ibi*

ibi tulit, furtivum componat. Siquidem apud veteres Germanos in more positum videtur fuisse, ut mortuos cum vestimentis sepelirent. L. Bojoar. C. XXV. Tit. IV. De vestitu Mortuorum. §. 1. *De vestitu utrorumque quod Walaurapa dicimus, si ipse abstulerit, qui bos interfecit, dupliciter componat, si alter & non ipse reus omnia furtivo more componat.*

Vxorem alterius) De adulterijs & nuptijs illicitis supra diximus ad Tit. nonum de Farlegani vel Horleggers/ ut ibidem monebamus. In qua emendatione nos confirmat L. Bojoar. cap. XI. Tit. III. §. 1. *Si quis propter libidinem liberæ manum injecerit, aut virgini aut uxori alterius, quod Boioarij* Horterifft *vocant, cum VI. sol. componat. ubi enim rescribend.* Horrcrafft *ut* Hoerleggers *pro Farlegan.*

QVI ALTERI VIAM
CONTRAD. TIT. III.

NOS hodiè illud crimen Straetschenderye vocamus, quod veteribus Germanis non in usu modò sed nec indecorũ fuisse scribit Tacitus, ideoque reliquarum quoque gentium legibus punitum. L. Sal. Tit. XXXIV. L. Ripuar. Tit. LXXXII. Similis planè lex extat. L. Aleman. Tit. LXVII. §. 1. *Si quis liber libero in via manus iniecerit & contra legem ei viam contradixerit, aut aliquid ei tollere voluerit, cum VI. solid. componat.* Apud Longobardos Wegenworff & corbitaria dicitur. L. Longobard. Tit. X. §. 1. vbi non Corbitaria, sed Chorditaria vel Chorditare legendum putat doctiss.

Melchior Goldastus Notis suis ad Parænefes Tyrolis Regis Scotorum: quod chordâ expansâ vel vimineis cratibus viam clauderent, ac ita homines expoliarent: Ergo mihi non liquere ingenuè fateor. Solebant & isti grossatores & latrunculi personati incedere, vultumque larvis abscondere ne agnoscerentur, quod Longobardi Walapaus dicebant. L. Longobard. Tit. XII. §. 11. *Walapaus est, qui se furtim vestimento alio induerit, aut sibi caput latrocinandi animo, aut faciem transfiguraverit.*

De Caballo iactaverit) Quod Longobardi Marawoʒff vocabant, vocabant à Marre equo ut & nos hodiè Merje Equam dicimus. Hinc Marrschalcus quasi præfectus equorū. L. Longob. Tit. XI. de Marawoʒffi. *Si quis hominem liberum de caballo in terram per quodlibet ingenium iniquo animo iactaverit, LXXX. sol. ei componat.*

DE REBVS FVGITIVIS. TIT. VII.

INscriptio tituli generalis est de quocunque animali seu jumento, cui & servum annumerat. Nam & jure civili servi jumentis æquiparantur. §. 2. Inst. de usufruct. Quicunque igitur servum aut animal quodcunque cœlaverit & quærenti domino non reddiderit, pretium solvat, & pro furto Weregildum componat. Capital igitur fuit apud Frisios servi occultatio. Vide ejusdem Vlemari additionem supra ad Tit. de *Forreedni* pag. 7.

Et iterum de publicatum) puto leg. *atque ita de publicatum*

catum id est in privatâ costodiâ animo furandi habitum, Ejus contrarium in publicum deducere. L. 1, §. 6. ﬀ. de fugit. *In publicum deduci intelliguntur, qui magistratibus municipalibus traditi sunt vel publicis ministerijs.* His adde L. Alemann. Tit. LXXXVI. Longobard. Tit. LXIII. & Tit. CXI.

DE RE PRAESTITA

TIT. X.

RES præstita dupliciter intelligitur. primò de rebus mobilibus & moventibus accipitur pro eo, quod est ad usum commodare, ut hoc titulo accipiendum est: quamquam jure civili commodati significatio etiam ad res soli extendatur ex Cassij sententia L. 1. §. 1. ﬀ. commodati. Secundò quando res soli ita Ecclesiæ vel alteri traduntur, ut dominium utile ad vitam apud dominum maneat, post mortem verò Ecclesiæ vel cui tradidit, cedat, Cujus formulas vide apud Marculphũ & reliquas formulas & Notas doctissimi Bignonij ad easdem. Ejusdem præstariæ forma etiam apud me servatur ex tabulario Cœnobij Clarocampensis scriptæ A. C. M. ccclx. sed propter prolixitatem non adjicimus.

Peioratum reddiderit) Vlpianus L. 3. §. 1. ﬀ. commodati. *Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita. quæ deterior facta, redditur, nisi quod interest præstetur: propriè enim dicitur res non reddita, quæ deterior redditur.*

DE HONORE TEMPL.

TIT. XI.

VNicum paganæ superstitionis fragmentum, quod jure merito hasce leges auspicari, quam finire debuisset. Sed compilatori, ac interpreti, homini Christiano, religio fuit, paganas leges, ritusque præponere, quos omnino abolitos voluit, satisque fuit hanc unam referre, omissis reliquis, quæsequebātur, ut verba hæc in fine posita, HÆC HACTENVS, indicio sunt. Vetustissimi Germani, non templa, sed lucos, dijs suis consecrabant. Tacitus de Morib. Germ. cap. IX. *Cæterum nec cohibere parietibus Deos neque in ullam humani oris speciem adsimilare, ex magnitudine cælestium arbitrātur. Lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Idem de Naharvalis populis. *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostēditur. Præsidet sacerdos muliebri ornatu, sed Deos interpretatione Romani Castorem, Pollucemque memorant. Eius numinis nomen Alcis: nulla simulachra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium, ut fratres tamen, & iuvenes venerantur.* Talis & in frisiis lucus fuit Baduhēnæ Deo, seu deæ sacer. Tacitus Annal. IV. cap. 73. *Mox compertum à transfugis nongentis Romanorum, apud lucum quem Baduhennæ vocāt, pugnâ in posterum extractâ, confectos.* In ijsdem lucis etiam statis temporibus conitiorum, & concilii publici causâ conveniebant. Tacitus lib. de Mor. Ger. cap. 39. ubi de Suevis Semnonibus. *Stato tempore in sylvam*

vam, auguriis patrum, & priscâ formidine sacrã, omnes eiusdem sanguinis populi legationibus cœunt. Tacitu- Hist. IV. cap. 14. de sacro nemore in Bataviâ. *Civilis primores gẽtis, & promptißimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte, & lætitia incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, iniurias, & raptus, & cætera servitij mala enumerat.* Habuisse tamẽ alibi templa ex eodem Tacito certum est Annal. I. cap. 51. de Marsorum strage. *Profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templũ, quod Tanfana vocabant, solo æquantur.* Abbas Vrspergens. in Chron. ad Annum C. MCLXIX. de Zizâ deâ apud Augustam cultâ. *Hanc urbem construxerunt* (de Germanis loquitur:) *& non muris, sed fossatis eam firmaverunt, & ex nomine deæ Ziza, quam religiosissimè colebant, Zizecheim eam nominabant. Huius quoque deæ templum, ex lignis barbarico ritu constructum, etiam postquam Romani eam incolere cœperunt, inviolatum permansit.* In Frisia quoque Mercurij, Stavonis, Baduhennæ, Fostæ, quam vestam fuisse putant, templa, & cærimonias Annales nostri commemorant, de quibus alias latius dicemus.

Effregerit, & al. de sac. tul.) Nos sacrilegium adpellamus, & fures ipsos sacrilegos, l. 6. & 9 π. ad l. Iul Pecul. *Nam*, ut servius ad Eglog. IX. Vergilij notat, *legere, & sublegere est furari, unde & sacrilegus dicitur, qui sacra legit, id est, furatur.*

Accessus maris:) Veteres Frisii & Saxones maris accessum Lidunam, recessum Malinam adpellabãt. Glos. Isidori. *Ledo, maris æstuatio.* Divus Augustinus de Mirab. S. Scripturæ lib. I. cap. 7. *hæc enim quotidiana*

diana inundatio, bis à tẽpore ad tempus per horas xxiv, semper peragitur, & per alternas hebdomadas ledonis, & Malinæ vicissitudo comitatur. Sed ledo sex horas inũdatio nis, et totidẽ recessus habet: Malina vero ... per quinq; horas ebullit, & per septem horas littorũ dorsa redetegit.

Incertus Martyrologus doctissimo Furmerio per oratione sua ad versus disertissimum Vbbonẽ Emmium citatus. *Frisones in loco, ubi Martyrum sanguis erat effusus* (prope Dockinghã civitatem in Oostergoâ:) *aggestâ terra collem exaltarũt, propter Lidonis & Malinæ quotidianas eruptiones, ex maris æstu quotidiano provẽniẽtes, ubi Ecclesiam extruxerunt.* Ex eodẽ fluxu, & refluxu maris, quod ex Lunæ affectibus movetur, veteres Germani, Saxones, Frisii, qui littoribus maris adsidebant, annos, & menses suos dispensabant, anni & menses eorum lunares erant ut docet magnus Scaliger lib. II. de Emend. temp. Sed de Lidunâ & Malinâ vide porro eund. Scalig. in Conjectanis ad Varronem, de L. L. & Marcel. Empir. *Finduntur aures eius, & castratur*) Tanquam servus pœnę, & diis sacer, quorũ templa violaverat. Certè castratio apud veteres Germanos pœna servilis erat. Legis Salicæ Tit. XIII. *De* furtis servorum, vel effracturis, §. 2. *Si verò furaverit, quod valet xl. denarii, aut castretur, aut ccxl, den. qui faciunt sol. VI. reddat;* & alibi in leg. German. *Immolatur diis.*) Germani veteres, ut ex Tacito, aliisque auctoribus manifestũ est, non solum maleficos, sed, & hostes captivos, & ex popularibus, sorte ductos, varijs ex causis ad aras mactabant: de quo barbaro ritu, alias plura dicemus: Hic sistimus. FINIS.

INDEX
VERBORVM & RERVM

V Quando

Mos gen-

INDEX

INDEX VOCABVLORVM GERMANICORVM ET FRISICORVM.

INDEX

INDEX

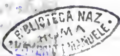
Auctorum, & Instrumentorum, quorum Testimoniis usi sumus.

Vbbo

Errata Graviora.

PAG. 12. l. 9. *conditionem*, p. 16. l. 3. *Liti*. l. *ult*. *illa*. p. 25. l. 2. *dele vel Liber Liberum*. p. 26. l. 14. *rogem*. p. 28. l. 9. *qua*. p. 31. l. 14. *Veretrum*. pag. 32. l. 2. *dele*, *nec*. p. 35. l. 1. & 4. *vulneribus*. pag. 40. l. 14. *collum*. p. 68. l. 3. *femina arvis*. P. 73. l. 10. *Originarij*. pag. 77. l. 31. *post alicuius interpone*. *criminis*. p. 80. l. 2. Landrecht. l. 12. deda nin. l. 22. da ban. p. 81. l. 1. *Bannum*. p. 90. l. 20. *apud Pistum*. p. 98. l. 3. ondiradis. p. 100. l. 12. Westswird. p. 103. l. 13. *discbantur*. p. 105. l. 7. *Notitia*. p. 107. l. 12. Do. l. 25. *pellum*. p. 113. l. 11. *dele nos*. pag. 114. l. 26. Whozgengab. p. 132. l. 29. Kinbem. p. 143. l. 14. *Franc*, *cum*. *Barbarismos prout invenimus*, *in ipso legato textu servavimus*. *Reliqua benignus Lector per se corriget*.

FINIS.



Soli Deo Gloria.

FRANEKERÆ
Apud
IOANNEM LAMRINCK,
ORDINUM FRISIÆ TYPOG.
Anno 1617.